

RAST – L. XIII,
ŠT. 1 (79)
FEBRUAR 2002

ISSN 0353-6750

R A S T

REVILJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 1 (79)

UVODNIK	Ostaja v osišču	1	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Deset sonetov	3	Zvezdana MAJHEN
	Pesmi	6	Neža SIMČIČ
	Modra ljubezen	7	Romana NOVAK
	Obračanje glave	9	Smiljan TROBIŠ
	Dlan za metulje	10	Rezka POVŠE
Proza	Mavrice	11	Irma M. OŽBALT
	Na Mesečevi jasi	18	Samo DRAŽUMERIČ
Prevod	Gibanje občanov v naselju v soboto popoldne	20	Jana JURÁŇOVÁ Prevod: Darija JAKŠE
KULTURA			
	Ob 150-letnici rojstva skladatelja p. Hugolina Sattnerja	23	Stane GRANDA
	Tudi Dolenjska je dala pomembne ženske	30	Mateja JERAJ
	Telški bog	36	Barica SMOLE
	O srednjeveških freskah	43	Robert PESKAR
NAŠ GOST			
	V lesu lahko zašepeta in zašumi ves gozd. (Pogovor s akad. kiparjem Stanetom Jarmom)	53	Ivan GREGORČIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Socialno okolje in osebni razvoj odraslih	61	Daniela BREČKO
ODMEVI IN ODZIVI			
	O osamosvojitvi malo drugače	77	Stane GRANDA
	Dolenjske podobe	80	Jože HROVAT
	Re-kreacija rojstva	82	Jože HROVAT
	Bolje je izdati knjigo kot samega sebe	84	Barica SMOLE
	Srečanja ob dnevu slovenske knjige	85	Jadranka M. ZUPANČIČ
	Sedem zavrženih let?	87	Miloš JAKOPEC
GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO			
	Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (6)	91	Boris GOLEC
KRONIKA			
	November - december 2001	98	Lidija MURN
LETNO KAZALO 2001		106	Peter ŠTEFANČIČ

NASLOVNICA: Reprodukcija iz kataloga Lesene plastike akademskega kiparja Staneta Jarma (izdal Festival Ljubljana 1980)

Risba na str. 10 in leseni plastiki na str 17 in 19 so delo akademskega kiparja Staneta Jarma (iz osebnega kataloga, Kočevje 2001)

OSTAJA V OSIŠČU

Drugi mesec v letu je že več kot petdeset let posebej zaznamovan s kulturo – seveda po zaslugi 8. februarja, slovenskega kulturnega praznika, s katerim naša država kot ena redkih, če ne kar kot edina na svetu, tudi na tak način izkazuje in potrjuje svojo temeljno zavezanost kulturi. Vsekakor utemeljeno, saj je imela kultura na Slovenskem ves čas zares izjemen položaj in pomen. V odsotnosti lastne države in politične moči je pomenila osrednjo točko nacionalne istovetnosti in bila hkrati trdna podlaga za duhovni in materialni napredek Slovencev. Dandanes, ko imamo svojo samostojno državo, naj bi kultura izgubila središčno mesto, odrešena naj bi bila nalog, ki niso izvirno njene in jih je v preteklosti imela le zaradi razmer, v katerih se je razvijal slovenski narod. Toda ali je res tako?

Najbrž ni več potrebno, da je kultura nadomestilo za kar koli že drugega, vendar nedvomno ostaja osišče slovenske istovetnosti, tu je nenadomestljiva, vsaj dokler imamo v mislih slovenskost kot našo drugačnost oziroma razločljivost od drugih narodov. Globalizacijske silnice, ki so vse močnejše in delujejo vse globlje prežemajoče, nas bolj ali manj očitno ne usmerjajo samo politično in gospodarsko, ampak tudi kulturno, in to, kot je mogoče že opaziti, tudi v nezaželene smeri. Zaradi tega in ob vključevanju naše države v evropske povezave slovenska kultura torej ne izgublja na svojem pomenu, ampak kvečjemu pridobiva.

S tem premislekom in z upanjem, da opravlja svoje kulturno poslanstvo na širšem območju Dolenjske, od Kočevskega do Posavja in Bele krajine, stopa revija Rast v slovenskem kulturnem mesecu v trinajsto leto neprekinjenega izhajanja. Naj ji bo naklonjeno!

Milan Markelj,
odgovorni urednik

D2007/1948

STANE JARM: LESENE PLASTIKE

Iz kataloga, ki ga je izdal Festival Ljubljana leta 1980

Zvezdana Majhen **DESET SONETOV**

*Zate postiljam - jaz sem romarica.
Za rjuho ti napnem kos jadvovine,
ki je telo nikoli ne izrine
do vznožja časa, kjer Besed menica*

*postane ostarela beračica.
Za vzglavnik položim dlan mahovine,
da prsti mrzle slane in snežnine
nikoli ne shladijo tvoja lica.*

*Če naju kdaj življenja medenica
spet vrne v tlako zemeljske praznine,
se zate utelesim kot žrebica,*

*na sončni jasi časa iz davnine.
Pridi kot vranec - moja govorica
bo pesem grive, repa in tišine.*

*Čas cvetja pase bele ovčke dneva,
Amon na polja seje vroči prah;
v obsidianu zakasnela pleva
noči izginjajo v megličast mah.*

*Sinica z gloga samospev prepeva,
s krili odriva zemeljski zapah;
pomladni vonj iz pajčevin rojeva
srebrne štrene v razčesan razmah.*

*Deviški vdih me dvigne kot penino
na valovanje prebujenih trav;
v požirkih pijem tvoj poljub in s slino*

*lepim vizijo, kjer boš kraljeval,
ko znova se utelesiva za dnino -
v krogu reinkarniranih širjav.*

*Ni dobro, da ti vselej vse povem,
kar dneve mi preveva in večere:
vse misli, vse poti ... morda ti s tem
odvzamem čarnost slutenj lastne vere.*

*Naj tuja ti bom kakor vsem ljudem,
ki jih na ulici z menoj srečuješ ?
Naj bom skrivnostna kakor diadem,
ki ga zaradi vrednosti spoštuješ ?*

*Naj bom, kar moraš moško preiskati ?
Naj bom s tančicami zastrta luč,
da sam s seboj boš mogel tekmovati*

*v iskanju, da bi našel pravi ključ
za vstop v sobano ? - A glej, tam za vrati
te čaka nekaj, kar ne znaš prebrati ...*

*Ko bova daleč in bo vse umrlo,
kar leta spleta v vek odtisnjen svet,
postaneva v brezčasnem dihu grlo,
prepevajoče v neumrljiv portret.*

*V neznanih mislih bova valovila,
s svetlobo grela suho šibje gnezd;
v neznanih srcih se naprej ljubila
z neuničljivo energijo zvezd.*

*Ko bova daleč in bo vse umrlo,
kar neizprosno omejuje čas,
postaneva nebo, ki se bo uprlo*

*minljivosti. V klesan, kamnit okras
oko nevednih v žalosti bo zrlo,
ko bova šla, k počitku, na Parnas.*

*Prisedi na stopnišče, da golobom
natreseva ljubezni in drobtin,
preden utonejo za tankim robom
vidljivosti v globok akvamarin.*

*Povzdigniva se v jato. Prek vzpetin
zletiva čez oglato dimenzijo;
za hojo sva prepozna, šesti klin
na lestvi je obliznjen z erozijo.*

*Obljubljena v krožečo energijo
pokrižajva drug drugemu duha,
da bova prepoznala domačijo,*

*ko vrneva se pod obok sveta.
Čakala bom pred majsko galerijo,
ko luna bo s pogrinjkom mimo šla.*

*Pod krinolino zgodnjega neba,
med prti polj in travnikov svežine
sprehajam čas in psa. Iz svedrovine
muževnih stebel poje hvalnica;*

*esprí plisira panoramo dneva.
Brez diha srkam božajoči vtis,
boječ se, da pohodim skritopis
lepota, ki jih povija rodna Deva.*

*Razgaljena in krhka kakor Eva
sezujem tesno ječo obuvala,
da bosa koža z zemljo bi kramljala*

*brez omejitev, ki jih pot rojeva.
Nebo in polje z magijo portala
opluskata zavest: kako sem mala !*

*Sulfatni veter v brazde zemlje piha,
z iglo kemije vleče dretast šiv;
s spojinami brstiče vitic viha
in biča živorodno brstje njiv.*

*Neustavljivo reže v korenine,
v prihodnja stebila polnozrnih žit;
opit s svežino iz sokov rastline,
veliča mrtvo tehnološko bit.*

*V pritlehni plamen strupne igre sega
spiralno sukan vertikalni zvok;
v oje življenja novo živost vprega,*

*da bi prekinil ubijalski tok.
Sulfatni veter na zeleno lega
in drega v sredo zemljinih razpok.*

*Podrast spotika stara stebila trav,
skrivnostni prh med travniki vijuga;
spočita zemlja pod jezikom pluga
osipa razor v progasti rokav.*

*Glej, vse je pomlajeno za pozdrav
ljubezni tvoje. Veličastna fuga
preliva žuborenje, da mu struga
razsežnega sveta je komaj prav.*

*Slak vetra je v brstiče napihljal
viskozno runo prineseno z juga;
zlat roj žuželk je švistnil kakor sluga,*

*da bi kraljestvu meje varoval.
Svet obvladuje žametna odjuga -
poljub življenja, kdo ga je poslal ?*

*Poželi smo poslednjo njivo žita
in povezali močnat vonj semen.
V zrahljani vpregi božajo kopita
zglajeno pot, vijočo čez greben.*

*Navzgor cijazi voz in v Breg zavija,
nozdrvi konja vprežen dih puhte;
pred njim se sonči krušna domačija,
kjer ded na pragu pipico kade.*

*Privezan s popkovino nostalgije,
prepleta čas rejništva moč vezi;
spomin skoz lino na otroštvo sije -*

*svetlobo jaro skozinzkoz prši.
S strnišča njive pozno bilje klije,
zeleno diha v te plesnive dni.*

*Dolina ujčka hrbte oblih gričev,
ramena gričev zibajo slemena;
čez zemljo lega mir in vdana mena
v prisojah guba splete sončnih bičev.*

*Krilate jate potešenih ptičev
žgoleče hvalijo okus semena,
razsutega z vozov. V odmevu zvena
nebo ljubkuje pernat roj tatičev.*

*Vsak grič je dojka, vsaka trta vena,
speljana v srca žilavih grozdičev,
in ni verjeti, da jim stenj plamena*

*pojenja, če ga nagne sla slabičev.
Božanstvu vina je odvzeta cena,
ko v curkih teče čez obod poličev.*

Neža Simčič PESMI

*

*Pačim oči,
poskusite še vi.
Zdaj so žalostne,
zdaj vesele, zdaj spet čisto zablodele.
Pačim oči,
poskusite še vi.*

*

*Luč v gozdu sveti.
Ptica noče peti.
Vse noči, vse noči,
zaljubljeni
se božajo z dlanmi.*

*

*Zeleno drevo.
Modro nebo.
Mačje oko.
Začaraš ga z roko.
Miš-maš, miš-maš,
pa ga imaš, pa ga imaš.*

*

*Čaša vina, čaša vina ...
Čaša polna je pelina ...
Kdor jo spiže,
en, dva, tri,
tako j mrtev obleži.*

*

*Kdo plahuta mi pred očmi?
Kdo in kam tako hiti?
Golob, si ti, golob, si ti?
Ni tič, ni tič,
je sam hudič.*

*

*Boli te čelo?
V njem je vendar osje želo.
Boli te oči?
V njih vendar sto puščic tiči.
Boli te srce?
Joj, to pa res ne sme.
Nežno te objamem,
vso bolečino ti odvzamem.
V tebi vse ihti?
Poljubljam ti solze,
poljubljam oči.*

Romana Novak MODRA LJUBEZEN

1 kvaz'ar - ang. quasi-star, podobno zvezdi. Kvazarji so najbolj oddaljena energijska nebesna telesa v vesolju. Njihova izredna svetloba naj bi izvirala iz neverjetno masivnih črnih luknj v sru kvazarja, ki požirajo zvezde in plin galaksij, v katerih so.

2 Papilion / papilio - lat. metulj

3 pogibel - uničenje, poguba

Kadar se takole v jasnih nočeh zazrem v nebo in mi je dano občudovati slavnostno toaleta noči, zvezde stalnice, nehote zasenčim s kvazarjem¹, poimenovanem Papilion². S prav posebnim žarom sije izza roba vesolja. S prhutavo zlatomodro sinjino poboža oči.

Precej mlad je Papilionov kvazar. Premlad, da bi krožile legende o njem, pa vendar ... Ko ljudje pogledujejo proti nebesnemu obodu, izgovarjajo njegovo ime s spoštljivim šepetom. Vedó namreč, da je svetloba, s katero preseže ozvezdja, sveta. Da je njegova svetloba labodji spev raztrganih zvezd, preden poniknejo v pogibel³ črne luknje. Vedó, da je slepeča sinjina metuljni poklon nedoumljivi ljubezni sinjih metuljev.

*Slišiš, Ljubezen,
pesem škržatov naju vabi med svoje rjuhe.*

PISMO

-prvo-

Vožnja. Pozno popoldan. Proti Dalmaciji.

*Slabo mi je.
Začne se v želodcu. Pa navzgor do možganov.
Kot bi me vakuum posrkal skozi glavo.*

*In še ne hip zatem me silovita težnost sune nazaj v telo.
Kot bi se ob čereh raztreščila v kapljice.*

*Slabo mi je.
Opazujem mimo bežečo pokrajino. Tako ublažim slabost in občutek
prehajanja telesa v fluid spet nazaj.*

Ustrašila sem se, da bova morda imela otročka.

PISMO

-drugo-

*Popoldan se nagiba v zgornji večer. Sonce in vročina nas
spremljata od doma.
Sonce. In morje. Pa oblaki.*

*KAKO LEPO
Čutim.*

LITERATURA
Rast 1 / 2002

*TUKAJ SEM DOMA
Od nekdaj me je vleklo k morju. In k soncu. In k oblakom.
K morju.*

Romana Novak

*Kot bi se nebo stapljalo z morjem. Kot bi morje prehajalo v nebo.
Tako lepo.
Slabost pojenjuje.*

PISMO

-tretje-

*Od sonca opustošeni otoki. Požgana trava. Kamenje. Nizko grmičevje.
Začuda, revščina otokov bode kot neponovljiva lepota lesketavih
rubinov.
Sožitje kopnega, morja, sonca v zatonu in oblakov.*

*Vem, spet bom pisala.
Pot spremljam skozi poezijo.*

*Slabost prihaja iz ozadja.
V valovih.*

PISMO

-četrto-

*Rada bi, da bi doživljal vzdušja pokrajin z menoj.
Premočno je, da bi en sam zmožel tolikšno lepoto.*

PISMO

-peto-

Jutro.

*DOMA.
Tukaj, na južni obali.*

*Duša zveni. Srce dehti.
Morje žametno kliče, 'pridi'.
Vonj po soli in borovcih draži v nosnicah.*

*Plavati ...
Naj se potopim v globino ...*

Ah, ta občutek prostranosti in svobode.

*Potopi se vame.
Do srži prehoda.
Naj se iz sinjih pen morja rodiva metulja.*

Smiljan Trobiš **OBRAČANJE GLAVE**

*

*Obrnem glavo.
Drevesa rastejo navzdol
in jesenski listi padajo v nebo.*

*

*Listi trepetajo.
Vse je tako,
kot mora biti.*

*

*Sonce: toplota.
Jaz: toplota.
Ti: toplina.*

*

*Razdalje
so dobre,
da se lahko skrijem.*

*

*Kostanj
s treskom pade na tla
in veselo odskoči.*

*

*Kadar ni gostov,
gostilne
živijo mir duš iz preteklosti.*

*

*Veliko sonc
v praznem
kozarcu.*

*

*Prijeten dom
me čaka v daljavi.
A jaz ljubim veter.*

*

*Sonce riše sence –
žametne poljube
na stvari.*

Rezka Povše **DLAN ZA METULJE**

*

*Jutranji snubci,
plamenica na rožah,
tanki metulji.*

*

*Nežna deklica,
metuljasto sanjanje
v pomladnem jutru.*

*

*Metulj na roži,
drobtina poljubov
na cvetnem listu.*

*

*Na dlani metulj,
pajčevinasti dotik
razširja krila.*

*

*Svilnati trepet,
pisani enodnevniki
poljublja večer.*

*

*Plameni metulj
na cvetu načipkanem
pije iz kupe.*

“Au!”

Majcena rdeča pika na sivo-modrem kvadratu.

Sami kvadrati - pisani, vsak drugačen, umetno zloženi v mozaik. Mehak mozaik, napol izdelano pregrinjalo za posteljo.

Shirley stopi s terase v kuhinjo in zmoči vogal brisače. Zbriše rdečo piko krvi na mozaiku. Na kvadratku je zdaj le majcen, moker madež.

“Mmmm...” si zabruna Shirley.

Zeleno-zlato junijsko jutro. Trata, ki se po rebri spušča do jezera, se sveti, posuta z drhtečimi diamanti. Shirley razprostre prste, da ji sonce presvetli tudi diamante na enem od prstanov. Nasmehne se: mavrična rosa? Barve se prelivajo iz vijolične v zeleno, v rubinasto rdečo, svetlorumeno. Odsviti mavric štrkajo na pisano tkanino, ki leži na Shirleyjinih kolenih. Še šivanka se bliska mavrično.

“Shirley!”

Rossov glas je napol zaspan, napol nestrpen.

“Ha! Si vstal? Lej, kakšna rosa!”

“Je kje kaj kosmičev?”

“Seveda, ovseni, koruzni, kar hočeš. A ne bi najprej kave?”

Ross pridrsa na teraso. Pižama mu opleta okoli bokov, kot da je sposojena. Pižama iz tankega, dragega egiptovskega bombaža. Zmršeni lasje, še zmeraj bujni, le tu in tam pretkani s sivimi nitmi, mu padajo preko namršenega čela na oči. Slabe volje je, ugotavlja Shirley. Že spet. Saj.

“Ne. Prinesi mi kosmiče! Pa ne ogrevaj mleka!”

Shirley porine šivanje na tapecirano klop ob leseni mizi in vstane.

“Sladkor?”

“Ne. Sirup.”

Ross sede na mehki, rožasto tapecirani ležalni stol z visokim naslonjalom. Njegov stol. Shirley mu na hitro stlači za hrbet blazino, potem pa odhiti po hrano. Ross odloži palico. Copate so mu odveč, strese jih z nog. Noge so štreclji brez prstov, vse razjedene od brazgotin po neštetih operacijah.

Revmatični artritis, ki mu je razžrl že vse sklepe telesa. Nič ni več njegovega, vse ena sama plastika in jeklena proteza: rame, komolci, prsti na rokah, kolki, kolena. Prstov na nogah mu operacije niso mogle več rešiti. Ross, milijonar, ki mu na borzah v Montrealu in New Yorku delnice vsak dan na novo rojevajo kupe denarja. Vsak dan. Farmacevtsko podjetje, kjer je delal toliko let in ki mu je zapustil več svojih patentov, mu zdaj pošteno plačuje in tapecira njegovo upokojitev z zlato cingljajočimi delnicami. Ross z denarjem ne upravlja sam, za njegove finančne transakcije skrbi njegov drago plačani svetovalec - pravnik.

Shirley se vrne s prtikom in priborom. Potem prinese še tanko porcelanasto skledico, karton s koruznimi kosmiči in majhen steklen vrček z mlekom.

“Po svoje si vzemi,” reče prijazno, nasmejano.

Shirley je lepotica. Še zmeraj, čeprav jih ima že čez petdeset.

Temni, valoviti lasje ji obkrožajo ovalni obraz, na katerem se le ob ustnicah začrtava nekaj komaj vidnih, bridkih gubic. Čelo in lica se ji svetijo v olivnih odbliških poletnega jutra. Njene prelepe, velike oči, ujete med dolge trepalnice, so ko ajdov med.

Ross počasi stresa kosmiče v skledico. Počasi. Roke so mu zveržene v ribjim plavutim podobne sulice. Težko kaj prijema. A vztraja. Trmasto. Mleko malo polije. Shirley se ne vtika. Bo kasneje pobrisala. Sede in se zagleda nekam na vrt.

“Glej jih no, kako se tepejo! Pa taki majhni, lepi ptički!”

Ob terasi raste dvojje košatih jelk, na katerih vise krmilnice za ptiče. Okoli tistega podolgastega valja z raztopljenim sladkorjem se na rdečem podstavku prerivajo trije kolibriji. Rubinasto rdeči in smaragdni se svetijo kot dragulji. Brnijo ko čmrlji. Drug drugega ključajo in ne puste do sladkorja. Shirley se nasmehne. Zmeraj je nasmejana. Zadovoljna, srečna. Zakaj bi ne bila srečna?

“Prinesi mi kopalke pa brisačo!” reče Ross.

“Že zdaj? Ali ni še prehladno? Malo bi počakal, saj si komaj pojedel.”

“Ne, grem takoj. Greš z menoj?”

Seveda bo šla, čim ga bo oblekla. A plavat ne bo šla. Voda v jezeru je zanjo zmeraj premrzla. Sedela bo na pomolčku in čakala, da se Ross naplava. Potem mu bo šla naproti do peščine in mu bo podala palico. Lepo je doli ob jezercu. Majhno je, a njuno, privatno.

Iz gozdiča, ki je tudi del njunega posestva s travnikom in staro, udobno adaptirano kmečko hišo, žubori potoček. Pod hišo, na dnu dolinice, se umiri v to jezerce, nad katerim se sklanjajo trepetlike.

Kolikor jih je še ostalo po lanski gradbeni zagnanosti bobrov, ki so si ob iztoku iz jezera zgradili jez.

Shirley pomaga Rossu vstati in gre z njim v hišo, kjer mu bo pomagala pri oblačenju. Svoje šivanje pusti na terasi. Šivanje, *quilt*. Prešita odeja. Izročilo rodov in žena vse od prvih doseljencev, pionirjev v Ameriki, žena, ki so nekoč delale odeje za družino iz ostankov starih oblačil, vreč, celo pletenih nogavic, razrezanih na pisane kose. Celi rodovi žena. Po naporih dneva so se ob večerih zbirale k skupnemu delu in vpletale svoje sanje o lepoti sveta v te koristne kose posteljnine. Debele, tople odeje. Zdaj pa se ženske učijo te stare obrti za zabavo. Zbirajo se v krožkih in obiskujejo tečaje. Nekatere postanejo prave umetnice. *Quilte* razstavljajo in nekatere tudi prodajo za visoke cene. Vsaka odeja je drugačna, čeprav so se nekateri vzorci ustalili iz starih časov: zvezde, poročni prstani, rože in venci. Shirley ustvarja *quilte* po svoji fantaziji. Vsa hiša je opremljena z njimi. Seveda, ta hiša, na deželi. V moderni mestni hiši jih ne obeša in z njimi ne pregrinja ne postelj ne kavčev.

Shirley ne reže svojih kvadratov, trikotnikov in apliciranega cvetja iz starih cunj. Kose blaga nabavlja v trgovinah s tekstilom, večinoma v Montrealu, pa tudi na Floridi, kjer zimujeta. Njene rože, cvetje, ptiči in pokrajine so izrezani iz svile, žameta, bombaža. Shirley šiva in veze kar naprej. Navadila se je v teh zadnjih letih, odkar z Rossom ne hodita več nikamor. Šiva, šiva. Ob dolgih večerih v mestu, med poletnim bivanjem ob jezeru. Potem, ko je uredila Rossa, seveda. Sam si za vse na svetu ne bi mogel obuti nogavic in čevljev in si nataktni srajce. Mučita se po celo uro, vsako jutro, in Ross je zmeraj slabe volje. Seveda, kaj bi ne bil ... Dnevi pa mu minevajo kar hitro. Preživlja jih največ ob računalniku. Sledi rasti in padcu svojih delnic in se veselo muza, ko vidi, kako se mu kopiči kapital. Tako mu minevajo dnevi na deželi in v mestu. Tudi večeri. Na kake koncerte in v gledališče ne hodita, ker Ross ne more sedeti na normalnih sedežih.

“Kaj pa sanjariš? Danes prvič vidiš, da se ptiči tepejo?”

Ross je že spet nasršen, ker je Shirley obstala pod krmilnicami. Potem počasi drobita po ozki potki proti jezeru. Ross otepa s palico, da je ves moker od rose. Shirley tudi. Mavrice v rosnih kapljicah se razblinjajo in ugašajo druga za drugo.

Skozi razvejano brajdo kukajo in trepetajo zaplatice dopoldanskega sonca. Grozdki so še majceni, jagodice kot zelene bučike.

“Jože, jaz bi šla malo na njivo. Boš lahko sam?”

“Sam, kaj bi ne bil! Le pojdi, le, saj vem, da komaj čakaš.”

Smeh se mu zaleti in se sprevrže v siten kašelj.

“Le po zelniku bom malo oplela, pa kake tri krompirje okopala.”

“Pojdi že, preden pritisne vročina!”

“Ja. Naj ti prinesem kruha? Je še gorak. Vrček vina? Da ne boš lačen in žejen.”

“Ja, pa prinesi malo vina. Pa vode.”

Ivanka skoči v kuhinjo in natoči vrček vode. Vsakokrat, ko zavrti pipo, se ji zdi kot majhen čudež. Vse od otroških let pa do zdaj, ko so v vas napeljali vodovod, je hodila po vodo na studenec pod klancem. Prinašala jo je na glavi, v škafo.

Vina nalije v pollitrsko steklenico. Domačega vina, z Lisca, kjer žlahne trte ne uspevajo. Kislo je, a ko nalašč za žejo.

“Na! Če bi kaj rad, pa poklič! Boš lahko zavpil, da te bom slišala čez vrt?”

“Bom že, bom že, kar pojdi! Najbrž ne bom kaj dosti vpil.”

Hudomušno pomežikne, najprej Ivanki, potem pa še soncu na trti. Ivanka pobere srpico in košaro.

“Bom kmalu nazaj, če prej ne, ko bo zvonilo poldne,“ reče, ko že odhaja preko sadovnjaka.

Jože takoj natoči vina v debeli kozarec, ki ga je Ivanka postavila med vino in vrček z vodo. Popije požirek. Hladi. Okusa pa nima nobenega. Že več mesecev hrana in pijača Jožetu ne dišita več. Nasloni se nazaj in si popravi blazino za hrbtom. Tudi v blazinico pod nogo dregne. Kot da bi mu bilo potem kaj bolj udobno! Pod nogo. Desno. Leve nima več. Amputirali so mu jo že pred dvema letoma. Boli nič. Sicer pa je ves nabit z morfijem. Proti bolečinam gangrene, ki mu razžira že tudi stopalo na desni nogi? Proti raku, ki mu gloda pljuča? Kdo ve? O, saj mu ni nihče povedal, da gre za raka. Ivanka bi raje umrla, kot da bi mu povedala bridko resnico. A Jože ve, za kaj gre, saj zna brati ... In brati med vrsticami, pisanimi ali izrečenimi. Vsak dan pride proti večeru zdravnik z injekcijo. Ne gre za kako zdravljenje, kaj bi se slepil! Gre le za lajšanje bolečin. Jože se namuzne: me imajo res za trapastega! A se moram delati, kot da nič ne vem. Zaradi Ivanke. Pa zaradi deklet. Saj jih ni doma. Le ob koncu tedna obe prihitita iz Ljubljane. Študirata. Na univerzi.

Jože se zdaj nasmehne zadovoljno in sproščeno.

Njegovi hčerki na univerzi! Potem, ko je sam vse življenje garal na žagah, v gozdovih, na gradbiščih. Težak, z rokami otrdelimi kot hrastova skorja. Garač, vse življenje. No, saj to preljubo življenje ni bilo kaj dolgo. Šele čez nekaj mesecev bo star petdeset let. Prislужil pa si je invalidsko pokojnino, hvala Bogu! Z Ivanko kar rineta, posebno ker jima je domači zdravnik pomagal priti do dodatka, ki ga Ivanka dobiva kot prispevek k oskrbi bolnika. Bolnika? Jože se spet nasmehne, to pot z bridko ironijo. Za hip zapre oči in izključí odsvite

zlatega poletnega dne.

Najprej kap. Komaj štirideset let mu je bilo. Kar na lepem, na žagi. Zdravniki so rekli, da se je popolnoma izgaral. Niso se mogli načuditi, kako shujšan, ves rebrast je bil, ko so ga premetavali tam po bolnišnici v Novem mestu. Štiridesetletnik, delavec, pa tako slaboten!

Ležal je več tednov. Doma, seveda. Kar na kavču v kuhinji, da je Ivanka lahko poslušala vsak njegov dih. Govoril je nerazločno, z velikim naporom. Počasi pa se mu je govor le popravil, najbrž zato, ker je Ivanka zmeraj drezala vanj in ga kaj spraševala. Čez nekaj mesecev je preko vrta že tudi lahko stopil do Gregčevih na kak moški pogovor in cigareto.

Potem pa so se začele bolečine v nogi. Čedalje hujše, noga pa vsa modra. Čez nekaj mesecev se je začelo iz nje cediti, smrdeti. Še dolge mesece je spet poležaval v kuhinji na kavču, a nazadnje se je le vdal. Z rešilnim avtom so ga prepeljali v bolnišnico. Zdravniki so spet zmajevali z glavami. Jožetovih oči so se izogibali. Nazadnje pa so le povedali: gangrena. Če mu hočejo rešiti življenje, je treba nogo amputirati. Pa so jo. Jože je spet ležal na kavču v kuhinji. Vstajati ni mogel nič, včasih se je potegnil više na blazine s pomočjo jeklenega trikotnika, ki mu je visel nad vzglavjem. Ivanka mu je stregla noč in dan in mu pravila, kako bo, čim se rana zarase, dobil protezo in bo potem spet lahko hodil. Neumnica je mislila, da je ne vidi, kako hodi okoli štedilnika vsa solzna, in da ne ve, zakaj se zmeraj obrne proč od nje, ko mu kaj odgovarja.

Sčasoma pa so bolečine v levi nogi, ki je ni imel več, res prenehale. Počasi je že lahko sedel na postelji in čez nekaj mesecev mu je zdravnik, ki je bil zdaj že kar član družine, priskrbel - zastonj, preko zdravstvenega zavarovanja - invalidski voziček. Ko so mu prvič pomagali vanj in ga zapeljali na dvorišče pod brajdo, bi se bil Jože ob pogledu na prelepi svet in dobre ljudi skoraj razjokal. Pa se ni. Dosti je, da eden v družini zmeraj javka!

Oh, ta Ivanka! Ta moja Ivanka ...

Minevala so leta. Jože se je navadil na svoj mali svet. Od zgodnje pomladi, ko so se na trti komaj nopenjali rožnati brstiči, pa vse do pozne jeseni, ko so z brajde odtrgali zadnji zreli grozd, je posedal na dvorišču. Kadar na trti še ni bilo listja ali pa kadar je že odpadlo, je preko sadovnjaka na bregu pod hišo videl vse do domače njive. Eno samo imajo, pa je Ivanka zmeraj tam. Njivo ima urejeno kot vrt: solate vseh vrst pa rdeči korenček, prvi poletni krompir - kofeljček, zelje, tudi tisto modrikasto rdeče, pa grah, fižol in dolge vrste krompirja in koruze. Pridelek za vso zimo. Ivanka seje, sadi, okopava, pleve, zmeraj sama.

Bog bodi zahvaljen za mojo Ivanko! Kako sem hvaležen za dobro ženo, pametne hčerke pa za kruh, ki nam zraste vsako leto! Pa za tole toplo sonce, ki mi zdajle ogreva odejico na desni nogi. Ja, desna noga zdaj tudi boli. Vem, kaj je z njo.

In že od lanske zime je tudi v prsih vse narobe. Zdravnik pravi, da se mi maščujejo cigarete, ki sem jih kadil vse do pred nekaj meseci. Maščujejo, a kaj bi ... Saj vem, zakaj zdaj morfij.

Jože se presede, pravzaprav le pridvigne, za hip. Saj mu ni vroče, a vendar ga vse peče, kot da se je blazina, na kateri sedi, vnela. Nalije si vode in dolije vina.

Olajšanje.

Pomalem se mu zadremlje. Prevzele so ga tiste kapljice cvička pa

sončna luč in toplota, ugodje poletnega jutra. Že napol v spanju na glas razmišlja:

“Kako mi je dobro! Tak udoben voziček, pa še vina, kolikor hočem, pa beli kruh, ki ga je spekla Ivanka, tako lepo diši, morda ga bom ...

A ga ne.

Sonce mu riše zelene vzorce po odeji, po debelem jopiču, po lasih, ki so še čisto črni.

Jože je lep človek.

Topla poletja in od sadov zemlje obogatene jeseni minevajo hitro. Zima pa ... za bolnike in invalide je ni in ni konca. Kot grozeči mrtvaški prt pokriva vse, jezera, polja, mesta in vrtove.

A zdaj je pomlad, tudi dolga kanadska zima se je morala brundajoče umakniti in vdati božjim mlinom, ki meljejo počasi, a pravično.

Maj je in iz omehčane zemlje izhlapeva preostanek zimske zmrzali. Ross in Shirley sta na vrtu. Ross se opira na palico. Negotov je, saj pozimi ni stopal po zemlji in peščenih potkah. A danes ni namrščen. Na vrtu je rad, posebno spomladi, ko s Shirley nasajata novo cvetje in grmičje. Vsako pomlad se vozita od ene vrtnarije do druge in kupujeta redke, drage trajnice. Zemljo okoli in okoli hiše pa široko gredo pod teraso jima prekoplje in pognoji človek iz bližnjega letoviškega mesteca, ki je mojster vseh del. Poleti jima kosi travo, prirezuje živo mejo, tudi streho popravi, če je treba, in kaj pobeli. Gredice so nasute visoko, ker hoče Ross tudi sam brskati po njih. To dela z viličami in lopaticami, ki si jih je dal nasaditi na dolge ročaje. Za garažo ima tudi zelenjavni vrt. Vse poskuša, od artičok do jajčevca, od špinače do špargljev. V jeseni sta nasadila šest grmičev malin. Vse kaže, da so prestali zimo nepoškodovani, ker že odganjajo. Če bo le kaj zraslo, si misli Shirley. Skoraj vsako leto Rossu vso zelenjavo požro zajci in srne. In čudno, Ross se na divjad nikoli ne jezi.

Štrk, štrk, škrip, škrip, drega v gredico, kjer so pravkar pokukale iz zemlje majcene koničke česna in šalotke.

“Shirleeeey!”

Ko ga najde, leži Ross na peščeni potki med gredami, ves umazan od zemlje. Obraz siv, modrikast.

“Kaj pa je, za božjo voljo?”

“Noga. Kolk. Kar spodneslo me je.”

“Boli?”

“Boli, boli, kaj pa misliš? Pokličí rešilni avto!”

“Oh, Ross. Daj, da ti pomagam vstati!”

“Rešilni! Takoj! Pusti me na miru!”

In tako. Še vrtnega orodja niso pobrali.

Najprej mala bolnišnica v bližnjem mestu. Zdravniki so se spogledovali. S takimi primeri v tem letoviškem kraju, polnem zdravih, mladih ljudi, nimajo opravka. Navadno se ukvarjajo z ljudmi, ki so se opekli na soncu, morda s kako sončarico. Ko jim je Shirley razložila vse o Rossovem artritisu, so ga z rešilnim takoj odpremili v Montreal, v moderno Židovsko splošno bolnišnico.

“Ross ...” šepče Shirley, čeprav ve, da ne bo dobila odgovora.

Ross je na kirurškem oddelku, v intenzivni oskrbi. Že dva dni ne govori. Še bolje. Ko je še govoril, so bile njegove misli polne prividov in halucinacij. Zdravniki so svetovali Shirley, naj pokliče otroke.

“Ross ...”

Otroci so šli nekam po kavo in sendviče. Že tri dni se vrstijo ob očetovi postelji. Ross pa zdaj le še molči. Shirley ne čuti potrebe po jedi in pijači. Čeprav je popolnoma izmučena, se ne premakne od moževe postelje. Nič ni zaspala, le tiho čemi.

“Tiste investicije v New Yorku ...” nenadoma spregovori Ross.

“Joj, Ross, si zbujen?” Shirley se vsa trese. Morda se ji je sanjalo, morda je pa le spala.

“Delnice... v New Yorku...” zahrope Ross.

“Nikar, nikar, miruj, ne vznemirjaj se!”

“Odrli te bodo za davke ... morala jih boš ...”

Ross se strese, vzdihne in okameni.

Shirley pozvoni medicinski sestri.

Rossa ni več.

“Ne jokajte, kaj je pa imel od življenja?” trdo pribije zdravnik, ki je prišel, čim ga je poklicala medicinska sestra.

Rossu se je bil sesul desni kolk. Infekcija mu je dokončno razžrla tisti ostanek kosti v sklepu in proteza je ostala brez opore in izpadla. Artritis mu je že trideset let razžiral kosti in sklepe. Rane, prevezovanja, vse to je vsak dan opravljala Shirley. Vse ena sama infekcija. Skoraj vsako leto kaka operacija. Doslej je vse prebolel. A to pot se mu je zastrupitev razlezla po vsem telesu.

Dokončno.

“Ali bi hoteli, da vam mož v hudih bolečinah preživlja ostanek življenja v invalidskem vozičku? Bodite pametni! Saj je bil vendar star! Koliko, ste rekli? Oseminsedemdeset?” tolče dalje kirurg. Shirley je tako zbita in presunjena, da se ji grobe zdravnikove besede zadirajo le v podzavest.

Zavest pa ji deluje kot ubogljivo napeta struna.

Treba bo poklicati pogrebni zavod. In kaj je bilo tisto o New Yorku, o delnicah? Bog se usmili, do zadnje ure je skrbel za denar ... Shirley se skloni in pobere quilt, ki ga je šivala vse te dni ob Rossovi smrtni postelji. Zloži ga v torbo.

Smrt.

Nikoli več ne bo šivala quiltov na tisti sončni terasi nad jezerom.

Nikoli več.

Otroci so se vrnili od kosila in nemo obstali. Hči pojokava, ne ve, kaj bi. Še nikoli ni videla mrtvega človeka.

Sinova pa brskata po nočni omarici ob postelji. Morda je imel oče kake papirje, dokumente? In denar, denar, gotovino! Da ne bi kdo kaj ukradel! Brž, preden pridejo tisti s pogrebnega zavoda in odnesejo mrliča!

Jože je po injekciji zaspal. Zdravnik sedi z Ivanko pri kuhinjski mizi. Pijeta kavo. Kaj le je še treba reči?

Jože je v zadnjih dneh tako oslabel, da se mu je izmučeni obraz popolnoma udrl. Od telesa se pod lahko, tanko odejo riše le še njegov koščeni obris. Ivanka visi na zdravnikovih ustnicah in čaka obljube, rešilne besede, čudeža. Zdravnik, ki v zadnjem času tudi sam nekam boleha, se ji skoraj ne upa pogledati v tiste žalostne, objokane oči.

“Lejte, kako lepo spi! Bodite brez skrbi, nič ne trpi, nič ga ne boli,” pravi.

“Mu bo kmalu kaj boljše? Bo do binkošti, ko se bo malo bolj ogrelo, že lahko kaj pomalem vstal?”

“Ivanka, saj veste, za kaj gre. V bolnišnici so storili vse, kar se je dalo. Na žalost pa zdaj ne moremo drugega, kot da mu lajšamo bolečine. Rad bi mu pomagal ...”

“Ne bo več vstal ...” zahlipa izmučena žena.

“Bog vam bo pomagal, boste videli. Jože pa bo rešen vsega hudega.”

“Oh, nikar, gospod doktor!”

Na kavču se bolnik premakne. Obrne se proti oknu in zahrope. Enkrat samkrat.

“Jezus, Marija!” zavpije Ivanka. Zdaj ji ni treba več šepetati. Zdravnik se skloni nad Jožeta.

“Zelo mi je žal, Ivanka.”

Stopi do skrušene žene in ji položi na ramo mirno, tolažečo roko.

“Pomirite se, pomislite, česa vsega je rešen!”

Ivanka se počasi vzravna.

“Pokličite Gregčevko, gospod doktor, prosim. Pa Malnarco.”

“Naj telefoniram Jelki in Marici?”

“Ne še, ne še ... moji revici ... sirotici ... bom jaz ...”

Ivanka stopi do moževe postelje. Skozi kuhinjsko okno sije pomladni dan. Jožetov obraz je ves umit v njegovi svetlobi, kot da sije v milosti božji. Sinoči je bil previden, hvala Bogu!

“Nekoga bo treba poslati v farovž. Da bodo zvonili. Pa na občino prijavit ... Hvala Bogu, Jože je imel vse pripravljeno. Dovolj denarja bo za pogreb, za krsto, za pevce.”

Ivanka se ozre po kuhinji. Žalovala bo kasneje, vse življenje. Zdaj pa je zadovoljna, da so kuhinjska tla poribana, ker bodo vsak čas prišle sosede. Potem pa še polno ljudi, vso noč, dve noči.

“Jože, Jože ...”

Še nekaj minut ga ima zase. Jožeta. Moža. Le še nekaj minut. Na mizici ob kavču stoji tisti debeli Jožetov kozarec. Skozi Ivankine solze se mu rob blešči v nebeški mavrici.

Ogenj na Mesečevi jasi je ugašal. Denis in Oldi sta zehala. Demetrij je prepričeval Simona. *Seveda, dragec. Zdajle, ob pol polnoči, gremo na pokopališče. Ne jutri, ta moment. Jutri bomo že gor. Ajde, ugasenmo ogenj, pa pejmo.* Simon je preklinjal Obalino depresijo in alkoholni pogum. Še ob nedeljah popoldan, kadar je igral na pogrebih, se na pokopališču ni počutil lagodno. Še posebej na normanskem delu so se tresle hlačke. Tam so se lasje vidno postavljali pokonci kot gardisti pred Namestnikom. *Ampak, če gredo vsi, grem tudi jaz,* je polglasno zamrmral. *Si se usral, al' je divja svinja z mladiči prečkala koruzno njivo? Ne, sej gremo gor. Ampak Denis in Oldi naj gresta dumu še po kakšen liter Mravljinčevih sanj, da ne bomo žejni. Točno, stari, človeka hitro zažeja, če se skriva po normanskem pokopališču.* Preostanek mineralne vode so zlili na ogenj. Iz varnostnih razlogov so se na kadeča polena še izdatno polulali. Čez petnajst minut so s petlitrsko plastenko Mravljinčevih sanj v ruzačku pričeli sestopati v kokosovo belo Močvirje. V Centru je radovedna megla že lezla pod jeans jakne. Istočasno so srca nezadržno lezla proti dnu trebuha, v varno zavetje debelega črevesja. Kakšnih sto metrov pod vrhom grička, na katerem je čemelo pokopališče, je Demetrij na hitro razložil pravila igre: *Kdor je zadnji pri Thorovem nakovalu, išče druge.* Pognal se je v tek in drugi kot uročeni za njim. Peter se je na rimskem delu pokopališča zaletel v marmorno podnožje grobnice razvpitega bogataša. Preden se je pobral, je na normanskem pokopališču potihnil škripajoči teket. Pod Thorovim nakovalom je mahala nesrečna petlitrca. *Sem taku sama ...* Po polminutnem požirku je pričel žvižgati *Don't stand so close to me* in se odpravil na avanturo med lično izrezljane drakarje, pripravljene na ognjehod v Valhallo. Trije Normani so se pred štirimi dnevi, po deseturnem obisku bifeja Samotni krokar (spili so dva zaboja Močvirnega napoja in pet litrov žganja Zanicrni težak, z motorno žago prežagali šank in točajki porezali pšenično obarvane kite), z neregistriranim štirikolesnikom zaleteli v zarjavelo ograjo na užaljenem mostu in padli na železniške tire pred razposajeno lokomotivo v pospeševanju. Rezki vonj po kurilnem olju se je mešal z lepljivo aromo krvi darovanih živali. S krova ladje je z mrhovinarskim krikom skočil Simon. Peter se je presrano sesedel. *Prid, bova še ostale poiskala.* Brez besed se je vrnil do Thorovega nakovala na dva poglobljena požirka. Visoko je nagnil plastenko in se radovedno posvetil podrobnemu pregledu lesenega kipa nordijskega božanstva. Za trenutek je dobil občutek, da s severnjaško statuo ni vse popolnoma v redu. Požirek je naletel na oviro v požiralniku in nezadovoljno obstal. Med nakovalom in sekiro (ki ni bila lesena) je potrpežljivo čakala glava in ga zvedavo opazovala. *Zakaj si lagal, da ne piješ?* ga je z zaladijskim glasom spraševala človeška buča. Izpljunil je obtičalo vino iz požiralnika in nemo kričal. *Pomiri se, saj je samo Demetrij. Škoda vina...* je junaško zabrenčal Simon. *Zakaj nisi prej povedal, da te je strah? A si moral nazaj na alkohol? Miško, sej bom nehal. Res, obljubim. Dejmo še druge poiskat.* Artur, Oldi, Denis in Alan so se skrili za normansko orožarno ob kamniti ogradi. V daljavi so zagledali štirikolesniške luči. *Lej, kaku bom prestrašil šoferja,* je zašepetal Artur. Vzel je rogato čelado z najbližjega kipa in se skril na majavi drakar. Štirikolesnik je zaradi ovinka znižal prestavo. To je bil

znak za Arturja. Opotekajoče se bitje, premazano s sajami, se je pomikalo proti pokopališčni ogradi. Vozilo se je ustavilo in zahupalo. V naslednjem momentu so se odprla vrata in voznik je brezglavo stekel v megleno dolino. Hitro so se pobrali na izhodiščno točko k Thorovemu nakovalu. *Premaknemo se do Zelenolaskinega tolmana. Tukaj bo postalo vroče.* Brez nepotrebnih vprašanj se je vsa sedmerica preko Žalostnih poljan pomaknila k Močvirnici. Med potjo je Artur podrobno opisal podvig in požel salve smeha ter ploho prijateljskih udarcev v ramena. Skriti v črnih meglicah so opazovali luči na vznemirjenem pokopališču. Oldi je nagnil platenko in vrgel zgodbo v prostor. *Pred pol leta je vaški posebnež Teodorij, potomec stare rimske družine, odšel na tradicionalno bedenje k pokojniku v mrliško vežico. Teodorij pač obide vse poroke, pogrebe, veselice in preostala ljudska srečanja in se na zelo cenen način prebija iz mesca v mesec. Februarja znajo na strehah še pošteno rasti ledene sveče, pa je vseeno zvečer prepešačil deset kilometrov, se mimo pokojnika in sorodnikov prebil do litra vina, polkilskega kosa krače, hlebčka toplega kruha ter se zavlekel k termoakumulacijski peči. Prebudil ga je strupen mraz. V sedmih sekundah je bil trezen in na nogah. Napol nor od strahu pred romanskima mrličema, ki sta brezskrbno počivala za stekleno pregrado, je nabijal s pestmi po vratih. Garda je od stanovalcev bližnjega naselja dobila pritožbo nad neznosnim hrupom iz mrliške vežice. Rutinska kontrola. Vrla gardista sta ustavila štirikolesnik tik pred vežico. Dušocvrtnika sta pripravila na strel in se podala k opečnati stavbi. Vlekla sta slamici in manjši gardist je potegnil krajši konec. Vzel je ledeni ključ in odklenil razbijajoča vrata. Trenutek kasneje se je sesedel kot vreča krompirja, ko je mimo prigalopiral blazni Teodorij. Ljudje pripovedujejo, da je ubogi patricijski potomec brez postankov pretekkel vseh deset kilometrov do doma in resno ogrozil državni rekord. In drugi so, ki hudomušno pripomnijo, da je manjši gardist dobil tri tedne bolniške v Wotanovih gejrjih. Začuden in presenečen sem, da so gardisti tako hitro prispeli. Pa toliko izkušenj. Art, kot kaže si prestrašil kakšno persono grato. Demetrije je prestregel platenko in svečano zatresel glasilke: *Sanjajoči požirek za neustrašneže. Zadnji počitniški požirek, odlične so bile. Vem, da bo drugo leto vse drugače. Pij, kamerad, drugače bo pretoplo,* ga je prekinil neučakani Denis. Molče so izpraznili steklenico. *Poslednji letošnji požirek,* je prisegel Peter. Po skrivnih poteh so se odpeljali v domače brloge.*

Jana Juráňová
Prevod: Darija Jakše

GIBANJE OBČANOV V NASELJU V SOBOTO POPOLDNE

Jana Juráňová, prozaička, gledališka igralka, literarna kritičarka, prevajalka in urednica, se je rodila 19. februarja 1957 v Senici. Njen prvenec je zbirka kratke proze Zverinjak (Zverinec 1993), od koder je tudi prevedeni odlomek. Je tudi soustanoviteljica feministične revije *Aspekt* (1993). Feministični diskurz je značilen v dveh novelah, *V mreže odeta* (Do siete odeta) in *Zombi*, ki sta izšli v skupni izdaji pod naslovom *Mreže* (Siete, 1996). Leta 1997 je napisala gledališko igro z literarno-zgodovinsko tematiko, in sicer *Srebrne skodelice*, odlične posode (*Misky strieborné, nádoby výborné*). Druga dela: mladinska proza s feminističnim pogledom *Samo baba* (*Iba baba*, 1999), monodrama *Saloma* (1989), *Trpljenje mladega mačka* (*Utrpenie mladého kocúra*, 2000).

Teden se nagiba k vikendu. Nedelja že prinaša stopinje neprijetnega ponedeljkovega jutra, predvsem nedelja popoldne, po nedeljskem kosilu, h kateremu je usmerjeno celo nedeljsko popoldne. Sobota se nagiba k nedelji in to predvsem pred kosilom: pospravljanje, nakupi, kuhanje. Sobotni večer je trenutek sprostitve po celem tednu. Toda kaj s sobotnim popoldnevom, če ni ravno čas vrtičkarstva, poletnih oz. zimskih športov ali hribolazenja? Niti ni nujno, da je turobno. Zakaj po nepotrebnem pritiskati na zunanje okoliščine?

Človek je lahko v enem trenutku samo na enem mestu. In da bi lahko spremljal gibanje, mora sam stati. Stojim pred hišo v naselju. Tu živim. Izmenoma gledam pokvarjen avto in mimooidoče. Ne gre za to, da bi nekaj ugotovila. Na motorje se ne spoznam in sploh si več ne mislim, da mi ta košček pozidane pokrajine, ki jo opazujem s svojega stojišča, lahko kaj pove o svetu.

Toda pojdemo k stvari: prva polovica novembra, sobota popoldne, naselje. Gibanje občanov. Dva potepuška psa. Bojita se ljudi, ne reagirata na klice, ne zaupata niti ponujenim kostem. V travi iščeta sledi drugih psov, morda nekaj drugega, za njiju zelo pomembnega. Nekajkrat pretečeta gor – dol in izgineta. Popolnoma vseeno jima je, če je sobota ali torek.

Dalje: mlade mamice z otroki na obveznih sprehodih. Sobota, nesobota, otroci morajo biti popoldne zunaj. Niti potepuška psa niti mlade mamice v sobotno popoldne nikakor pomembneje ne posegajo. Samo dopolnjujejo celotno sliko.

Gigan z vrečo na hrbtu in čez trenutek za njim stari dedek s palčko, namenjena sta proti zabojnikom. Prvi jemlje vse, drugi le star kruh, toda niti eden od njiju nima uspeha, kajti smetarji hodijo v soboto dopoldne. Začudi me, da se ta dva tu sploh pojavita. Nimata pregleda nad tem, kdaj se kje pobirajo smeti, če se že ukvarjata s to dejavnostjo. Ko oba izgineta z obzorja, je pozidana pokrajina za trenutek prazna. Samo izza visoke hiše slišim razburjene krike fantov, ki na igrišču igrajo hokej. Ne morejo več dočakati, kdaj bo prišla zima in tako si jo ustvarjajo sami, kakor se pač da. Ta zvočna kulisa se mi zdi neprijetna. Daje mi na znanje, da obstaja skupina ljudi, ki nima s sobotnim popoldnevom nikakršnih težav, skoraj obratno. Toda zrasli bodo in potem bodo že videli!

Kmalu bomo pri stvari. Poprek čez zabetonirane površine stopa starejša ženska. Je skromno oblečena, v roki nese vrečko. Ne da se ugotoviti, kaj je v njej. Nekam gre. Ne sprehaja se. Krajša si pot, ne upošteva nesmiselnih pločnikov, stopa. Zavedajoč se cilja. Morda k nekomu. Ali pa se od nekod vrača. Predstavljam si, da morda skrbi za neko še starejšo žensko in ji gre sedaj skuhat in pospraviti. Toda morda se motim. Ne vem, kam bi lahko šla. Je pa gotovo, da njeno gibanje s ciljem po naselju v soboto popoldne deluje kot gibanje nekakšnega Večnega Romarja po Zemlji. Pa saj je to menda zares edini čas, ko človek nima razloga, da bi nekam hodil. Mislim nasplošno. Seveda, da ima lahko vsak svoj osebni razlog iti nekam tudi v soboto popol-

dne. Opraviti nekaj, česar ni uspel druge dni in v drugem času. Toda to ni obveznost, ki spada v soboto popoldne. To je obveznost prenesena na soboto popoldne z nekega drugega časa. V soboto popoldne človek enostavno nima razloga. Lahko se sprehaja. Kakor želi. Toda nekam iti? Kam in čemu? Lahko gre na obisk. Da. So taki. Kmalu se prikažejo. Mož in žena okoli štiridesetih in približno 12-letni fant. Žena nese vrečko in cvetje. Ne da se mi razmišljati o njih. Še sobotno popoldne jim je nekdo načrtoval.

Čez čas se prikaže rolka in na njej približno 8-letni droban fantek s temnimi skodranimi lasmi. Ljubko se giblje po naselju. Izbira si površine, bolj poraščene z drevesi, ki bi pri določenem odmerku fantazije lahko bile podobne parku. Je lepo. To njegovo prosto gibanje po naselju. Sam je. S tekočim gibanjem navezuje stike z okoljem. Le-to postaja nekaj več kot le neokusno pozidana površina. Fant izgine z dogleda, toda spomin nanj, njegova sled v sobotnem popoldnevu v naselju, ostane.

Od hiše proti šoli teče črna mačka. Niti ona ne reagira na nagovarjanje in klice. Boji se, hitro izgine.

To je vse. Gibanje občanov in drugih bitij po naselju v soboto popoldan se konča, ker se temni. Prihaja večer in to je že drug čas. Za vse so že drugi razlogi.

Slediti nekaj tedaj, ko ni razloga ...

Stemnilo se je, motorja ne vidim več, avta nisem popravila. Jutri bodo to že nedeljski sprehodi, vrnitve z vikenda, priprava na delovni teden. Nedelja se nagiba v ponedeljek. Toda v kaj se nagiba sobotno popoldne? Izrazim svoje mnenje, a od nikogar ne zahtevam, da bi se z njim strinjal: V soboto popoldne čas sicer mineva kakor kadarkoli drugič, toda v bistvu se tudi ustavi. Ustavi se tako, da se s tem ne bi porušilo delovanje veselja. Torej mineva, a je zamrznjen. Da. O tem sem prepričana. In tako kot vse drugo, mora imeti tudi ustavljeni čas nekakšen smisel, morda celo praktičen namen ...

Kaj naj bi delali v soboto popoldne? Nihče ne ve. In če je do tega že nekdo prišel, potem pred drugimi to taji. Če bi to prišlo na dan, ne bi od vsega tedna ostal kamen na kamnu. In tega ne moremo dopustiti. Teden kot dobro zlepljena stavba z eno razpokico. Razpokico je treba vsakič pozorno, četudi le navidezno, zapolniti s kitom, in ne od nje nadaljevati v rušenju. Ali pa ne. Samo kaj potem?

Priznavam, nastati morajo natančno določeni pogoji, da bi se lahko nujnosti sobotnega popoldneva zavedali: november, naselje itd. Toda če je za to potrebno tako malo, so vse druge prijetnejše okoliščine zgolj ponudba, kako prazno okence v tednu zalepiti tako, da bi bilo podobno realnosti, čeprav realnosti ni.

Zamrznjeni čas. Kaj če je to kakšna ponudba? Ponudbo lahko, seveda, zavrnemo. Samo če vam nekdo nekaj redno enkrat na teden ponuja in se vi delate, kot da ne bi bilo nič, ali ni to že malo čudno?

Izključiti ne moremo niti tega, da ne bomo enkrat odgovarjali prav za to, kar smo delali v soboto popoldne.

Mislím, da bi morala nehati.

Morda bo to vse le v vžigu.

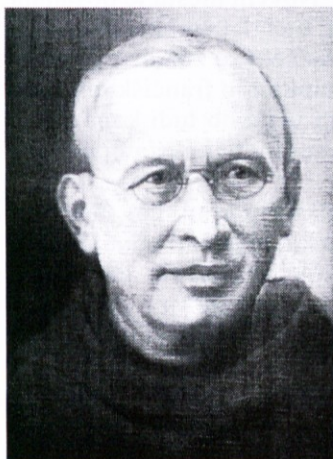

STANE JARM: LESENE PLASTIKE

Iz kataloga, ki ga je izdal Festival Ljubljana leta 1980

Stane Granda

OB 150-LETNICI ROJSTVA SKLADATELJA P. HUGOLINA SATTNERJA

Skladatelj p. Hugolin Sattner (izrez Rohrmannove slike)

Novo mesto velja v zgodovini slovenskih mest in siceršnji zgodovini Slovenije kot pomembno kulturno središče. To je za starejše obdobje v veliki meri povezano predvsem z novomeškim kolegiatnim kapituljem, od srede 18. stoletja pa predvsem z novomeško gimnazijo. V zvezi z njo se pogosto spomnimo tudi frančiškanov, ki pa so že pred tem igrali pomembno vlogo v kulturni zgodovini Novega mesta. O tem je dovolj zgovoren podatek, da so novomeški protestanti enega izmed njih celo ubili in tako niso pokazali tolerantnosti, kot jim jo nekateri na Slovenskem ob vsakoletnem dnevu reformacije pripisujejo, ampak ravno nasprotno. Znamenita je bila frančiškanska kiparska delavnica, ki je pustila še danes vidne sledove tudi v dolenski prestolnici. Pri novomeških frančiškanih lahko iščeemo tudi začetke višjega šolstva v Novem mestu. Prav bi se bilo večkrat spomniti tudi kapucinov (Janez Svetokriški je bil med njimi), ki so kot izvrstni pridigarji gotovo prispevali h kultiviranju slovenskega jezika v Novem mestu in na Dolenjskem.

Med gimnazijskimi profesorji in dijaki so bili številni slovenski literati in drugi kulturni ter znanstveni delavci, ki niso zaznamovali le dolenske metropole, ampak tudi širši slovenski prostor. Glede na to, da so gimnazijo več kot 120 let vodili frančiškani, je kulturni pomen te redovne skupnosti neprimerno večji v Novem mestu kot v drugih slovenskih mestih. Mnogi povezujejo Novo mesto tudi s slikarjema Božidarjem Jakcem in Vladimirjem Lamutom, to je s slikarstvom. Žal pozabljajo, da ima tudi likovna umetnost tu določeno predzgodovino, ki pa je širši javnosti manj znana. Pokojni prim. dr. Drago Mušič je razširil ugled mesta ob Krki tudi na lekarnarje in zdravnike.

Po zaslugi Janeza Höflerja pa je Novemu mestu začel naraščati ugled tudi na glasbenem področju. Sredi šestdesetih let sedaj že prejšnjega stoletja je začel raziskovati novomeško glasbeno preteklost. V glasbenih arhivih kapitulja in frančiškanskega samostana¹ je našel zelo pomembno notno gradivo, ki je povečalo interes slovenskih muzikologov za mesto sredi doline gradov. Temu se je kasneje pridružila še vrsta raziskav. Edo Škulj je raziskoval dolenske orgle, pozornosti so bili s posebnimi razpravami, simpoziji ali celo knjigami deležni tudi glasbena šola, Hugolin Sattner in Marjan Kozina. V letu 2002 se bo treba spomniti tudi sedemdesetletnice smrti nepozabnega organista in skladatelja Ignacija Hladnika.

Höflerjeve raziskave arhivskega gradiva samostanske glasbene zbirke nam posredno govorijo tudi o glasbenem življenju Novega mesta tako v starejšem obdobju kot tudi neposredno pred Sattnerjevim rojstvom. Podoba, ki nam jih dajejo, je kljub izjemnemu delu

¹ Janez Höfler, Glasbenozgodovinske najdbe XVIII. in XIX. stoletja v Novem mestu. Kronika 15, 1967, str. 135 - 148.

nepopolna, ker ne vemo, koliko so k temu prispevali tudi sami meščani kot tudi vojaške godbe, ki so bile občasno v dolenski prestolnici. Te, čeprav so bile vojaške, so za male denarje, pa tudi le za pogostitev, rade nastopale na številnih družabnih prireditvah in tako prispevale h kakovosti glasbenega življenja. Zaenkrat ostaja tudi skrivnost, kakšno je bilo glasbeno življenje po naših gradovih. Naši graščaki so bili presiromašni, da bi si lahko privoščili lastne orkestre, kar pa ne pomeni, da občasno niso naročali godcev, ki so jim igrali ob raznih svečanih priložnostih. Prav tako so imeli po naših gradovih tudi sami nekaj inštrumentov in se ob njih kratkočasili. V Novem mestu je obstajala tudi kazina, kjer so bile kulturne dejavnosti tudi del vsebine druženja. Meščanski saloni v Novem mestu zaenkrat še niso znani. Vsekakor pa sta glede glasbe nedvomno izstopala kapitelj in frančiškanski samostan, do ukinitve ob koncu 18. stoletja verjetno tudi kapucinski samostan, saj so prebivalci teh cerkvenih ustanov predstavljali intelektualni vrh Novega mesta.

Höfler ugotavlja, da je frančiškanski glasbeni arhiv bogatejši kot kapiteljski. Ta podatek moramo glede preteklosti jemati relativno, saj je kapitelj v začetku 19. stoletja z ukinitvijo doživel zelo težke čase. Veliko njegovih dragocenosti, ki so preživele požare v prejšnjih stoletjih, je bilo raznešenih. Iz 18. stoletja je pri frančiškanih celo šest Haydnovih simfonij in vrsta manj znanih avtorjev, med katerimi pa so nekateri evropski unikati. Med notnim gradivom niso samo cerkvene, ampak tudi svetne skladbe. Po avtorjevem mnenju kaže zbirka arhivalij skrbno izbiro notnega gradiva. Prav tako kaže tudi na povezave s širšim domačim kot tudi mednarodnim prostorom, zlasti Češko. Posebna dragocenost so skladbe Jakoba Zupana (1734 - 1810), komponista prve slovenske opere Belin, ki pa ni ohranjena, in Amanda Ivančiča. Izvedba vrste skladb je zahtevala tudi določene glasbene kapacitete, poleg solistov in deškega zbora ter organista tudi nekaj violinistov.

Gradivo iz prve polovice 19. stoletja kaže večjo naslonitev na domačo ustvarjalnost, mišljeni so Neslovenci, ki so delovali na slovenskih tleh (Venčeslav Wratny, Ferdinand Leopold Schwerdt). Posredno tako zvemo za nekakšno kulturno zapiranje oziroma zaostajanje dolenskega prostora, kar je čutiti tudi na drugih, zlasti gospodarskem področju. Posvetne glasbe je manj kot v prejšnjem stoletju. Med organisti, ki bi lahko vplivali na mladega Hugolina Sattnerja, moramo omeniti p. Inocenca Gnidovca, po priimku očitno Suhokranjca, ki je bil med letoma 1861-1868, ko je umrl, učitelj petja na gimnaziji. Prav tako velja poudariti tudi znamenitega p. Rafaela Klemenčiča, ki je prišel v Novo mesto 1859. leta. Že pri Gnidovcu, v njegovi zapuščini je tudi nek *Studenten Marsch für Piano von Franc Satnar*,² opazimo povezave s slovenskim narodnim gibanjem. Žal pa v glasbenem pogledu samostanske skladbe tega časa niso na dunajskem, to je najvišjem sodobnem nivoju, kjer sta dominirala Beethoven in Schubert.

Preden preidemo naposredno na temo, ki jo določa naslov, naj še dodamo, da so se novomeški frančiškani leta 1848 tudi politično odločili za slovenstvo in se v tem pogledu pridružili tistim duhovnikom, ki niso bili le dušni pastirji, ampak tudi narodni delavci.

Hugolin (po krstu Franc, kot njegov oče in ded) Sattner se je rodil v Kandiji 29. novembra 1851. Oče je bil poštni uradnik. Očitno ni veliko dal na čast, saj ni stanoval v mestu, ampak v bistvu na podeželju oziroma v predmestju, kar je Kandija tedaj še bila. Kasneje so se prese-

² Način pisanja kaže na možnost, da danes priimek napačno izgovarjamo.

lili nekam v bližino današnjega sodišča, ki je bilo takrat še vojaška kasarna. Po očetu je bil nemškega, po materi pa slovenskega rodu, saj je bila ta Trebanjka Alojzija Jutraš. V Novem mestu je živel v letih 1851-1867, ko je obiskoval osnovno šolo in 6 razredov gimnazije, ter v letih 1874-1890, ko je bil organist, učitelj na ljudski šoli in učitelj petja na gimnaziji. V tem času je bil tudi gvardijan frančiškanskega samostana. Njegova glasba je odtlej v Novem mestu trajno prisotna. Nasploh velja omeniti, da Hugolin Sattner ni bil zgolj redovnik in umetnik, ampak tudi človek, ki je imel enkratne organizacijske in gospodarske talente. To je dokazal pri prenavljanju novomeške frančiškanske cerkve in zlasti pri popotresnem obnavljanju osrednje redovne hiše na Tromostovju v Ljubljani.

V svet glasbe je Franc Sattner stopil preko očeta, ki je igral klavir in bil tudi sicer dejaven kot violinist na koru frančiškanskega samostana, kjer je "vladal" že omenjeni p. Inocenc Gnidovec. Sattner je očeta posnemal pri izbiri inštrumentov, bil pa je tudi pevec. Zdi se, da ga je petje bolj pritegovalo kot inštrumenti. Proučevalci njegovega življenja in dela so si enotni v oceni, da je izjemno cenil vokal.

Sattner je imel že kot otrok nekaj sreče v življenju. Imel je izjemno ljubeče starše, vendar samo to ni dovolj. 1855. leta je namreč v mestu ob Krki razsajala kolera, ki je poleti 1855 pobrala 30 ljudi. V fari Stopiče je bilo kar 106 njenih žrtev. Ista bolezen je leta 1866 zahtevala v mestu 20 novih grobov. Različne epidemije so na eni strani zanesli v Novo mesto vojaki, svoje pa so prispevale tudi sanitarne razmere. V petdesetih letih 19. stoletja so bile izvršene nekatere izboljšave, zlasti kanalizacija, ki pa niso bile zadostne. Kar nekaj je bilo tudi drugih izboljšav. V mestni vodnjak na trgu je črpalka nad Skremovim, kasneje Seidlovim mlinom, gnala vodo. Prezidan je bil rotovž, ki je dobil zidan stolp in novo kritino iz opeke. To so posemale tudi nekatere mestne hiše.

Če je bilo v narodnem in političnem pogledu čas Sattnerjevega rojstva zaradi splošnih avstrijskih razmer (Bachov absolutizem) v Novem mestu³ čas mrtvila, je bilo v letih pred njegovim odhodom 1867 v noviciat v Nazarje povsem drugače. Navzven se je to kazalo v določenih spremembah, kot je na primer odstranitev baročne kape s stolpa kapitelske cerkve in gradnji nove gotske. Pripravljali so se tudi na odstranitev baročnega glavnega oltarja iz kapitelske cerkve (1868). Odstranili so celo Tintorettovega Miklavža, ki so ga postavili na staro mesto šele po Sattnerjevem drugem in dokončnem odhodu iz našega mesta.

V frančiškanski cerkvi je bila izvršena vrsta zunanjih sprememb. Leta 1862 so na novo prekrili zvonik, nato so obnovili baročne oltarje. 1865. leta so obnovili in razširili kor in izboljšali orgle. Pokopališče pred cerkvijo je bilo spremenjeno v vrt. Preuredili so tudi vhod v cerkev, ki ima še danes isti portal. 1866. leta so tudi regotizirali pročelje frančiškanske cerkve. Iz cerkve so v letu skladateljevega odhoda odstranili star cerkveni tlak, med katerim je bila tudi vrsta nagrobnih plošč.

Narodno gibanje se je po 1860. letu prebujalo in doživelo v mestu ob Krki vrh v proslavah ob 500-letnici Novega mesta 1865. leta, ko so dolensko metropolo obiskali ne le ljubljanski sokoli, ampak tudi odlični narodni voditelji. Takrat je bilo tudi sklenjeno glede ustanovitve narodne čitalnice in zlasti gradnje monumentalnega narodnega doma. 1865. leta ustanovljena narodna čitalnica je v predpustu nasled-

³ Temeljna zgodovinska dejstva povzemam po razpravah Janka Jarca, Dolenjski zbornik – Jarčev zbornik, Novo mesto 1995.

njega leta priredila vrsto družabnih prireditev z glasbo. Sattner se jih kot gimnazijec verjetno ni smel udeležiti, malo verjetno pa je, da ga ne bi zanimalo, kako poje zbor ljubljanske čitalnice, ki je gostoval v mestu ob Krki. Tem so se pridružile po veliki noči še dramske predstave, med njimi tudi Županova Micka. Glede na to, da je bilo v tistih letih Novo mesto dokaj narodno zavedno, temu je dobro sekundirala tudi gimnazija, lahko domnevamo, da je v določenem oziru vplivalo tudi na mladega Sattnerja, ki je sicer do konca življenja bil, tako kot vsi takratni slovenski intelektualci, dvojezičen, vendar izrazilo slovenske zavesti. To velja posebno poudariti zato, ker je malo verjetno, da bi to dobil doma, ampak je morala biti bolj odraz okolja, predvsem gimnazije. Leto njegovega odhoda iz dolenske prestolnice pa so zaznamovale spomladi leta 1867 deželnozbornske volitve, ki niso prinesle samo poraza slovenski stranki, ampak je prišlo prav v bližini Sattnerjeve rojstne hiše do pretepa med pristaši slovenske in nemške stranke, da so morali posredovati orožniki. Glede na to, da so bili v narodne spore posredno, preko gimnazijskih dijakov zelo vmešani tudi frančiškani, je moralo bito vse dogajanje tudi Sattnerju znano iz prve roke.

Ob Sattnerjevem povratku v Novo mesto 1874. leta je bil njegov rojstni kraj nemalo spremenjen. Na prvem mestu moramo omeniti, da državna gimnazija ni bila več zasedena izključno s frančiškanskimi profesorji, kar je vneslo v njo precej drugačnega duha. Temeljito se je spremenil odnos do dijakov in slovenske kulture. Med laičnimi profesorji je bilo kar nekaj začetnikov, ki so si predstavljali, da bodo v mestu ob Krki našli možnosti za svojo uspešno profesorsko kariero, kar je vključevalo tudi širjenje nemške kulture. Slovensko-nemški prepiri so prevevali tudi življenje meščanov, kar skladatelju ni bilo neznano, gotovo pa ne ljubo. Nekakšna siva eminenca političnega in kulturnega življenja na slovenski strani je postal pisatelj Janez Trdin, ki se je medtem kot upokojenec preselil v Novo mesto. Navzven je meščane zaposlovala gradnja narodnega doma, pri kateri je prav v letu Sattnerjevega prihoda začelo prihajati do zapletov zaradi finančnih težav. Leta 1873 je namreč avstrijske dežele doletel borzni zlom, ki je tudi nekaterim Novomeščanom pobral nekaj premoženja. Kljub vsemu so gradnjo do leta 1875 pripeljali do takšne stopnje, da je zgradba lahko bila vsaj delno vseljiva. Za dokončanje gradnje v letu 1885 je imel v naslednjih letih nemalo zaslug notar dr. Albin Poznik, ki je 1882. leta izpeljal mestne volitve v slovensko korist. To je bila trajna in izjemno pomembna politična sprememba v našem mestu. Poznik je županoval od 1884. do 1891. leta, se pravi ves čas Sattnerjevega drugega bivanja v Novem mestu.

Tudi po Sattnerjevem povratku v Novo mesto so v njegovih cerkvah še demontirali barok. 1877. leta so šli iz kapiteljske cerkve baročni oltarji. Modernizacija je prevzela tudi njega. Iz cerkve je dal kot samostanski gvardijan odstraniti baročni glavni oltar in ga zamenjal z novim, ki stoji še danes. Izdelal ga je znani ljubljanski kamnosek Toman. Naslikati je dal štiri oltarne podobe in izdelati nova cerkvena okna v prezbitერიju.

Meščani so se začeli politično vse bolj opredeljevati v liberalnem smislu, 1887. leta je bil ustanovljen dolenski Sokol, k čemur je nemalo prispeval tudi dr. Karel Slanc. Ta je 1884. leta odprl v Novem mestu advokatsko pisarno in se vključil v politično življenje. Kot je znano, je kasneje prešel k socialistom. Nasploh je politična polarizacija znotraj

⁴ Ta je obstajala že tudi poprej, verjetno v okviru meščanske garde.

meščanstva proti koncu Sattnerjevega bivanja v Novem mestu vse bolj naraščala, vendar so se ji frančiškani v veliki meri izognili, ne pa kapitelj, katerega prošti so tudi kandidirali na volitvah.

Od 1878. leta v mestu ob Krki ni bilo več vojaške posadke (običajno v velikosti bataljona), s tem pa tudi ne več vojaške godbe, ki je bila tako in tako zgolj občasna. Mogoče se je prav zato po letu 1880 začelo izboljševati lastno glasbeno življenje v dolenski metropoli. Meščani so se morali bolj nasloniti na lastne sile. To je bilo povezano z mestno godbo, ustanovljeno 1854,⁴ ter muziki Viljemom Fischerjem, Antonom Jelinekom in zlasti Čehom Vaclavom Tučkom. Dejavno je bilo tudi Dolensko pevsko društvo (ustanovljeno leta 1883). Če k temu dodamo še dijaški pevski zbor in dijaški godalni orkester, oboje so vodili frančiškani, glede glasbe v Novem mestu ni bilo ravno dolgočasno. Zato ne more biti nič nenavadnega, če naj bi svoje glasbene skupine imela celo mladi Viktor Parma in Emil Hochreiter, sprva Sattnerjev dijak, kasneje pa prijatelj in celo učitelj. 1889. leta je prišel v Novo mesto Ignacij Hladnik, ki je zaznamoval naslednja desetletja glasbenega življenja v Novem mestu.

1886. leta je s prihodom zgodovinarja in gimnazijskega profesorja Ivana Vrhovca oživelo tudi novomeško amatersko gledališče. Splošno kulturno podobo Novega mesta je v očeh slovenske javnosti dvignil tiskar Ivan Krajec, ki je prišel v Novo mesto 1877. leta.

Zadnjikrat je bil Hugolin Sattner v Novem mestu 1932. leta, ko je kot 81-letnik prisostvoval nekoliko zamujeni lastni osemdesetletnici. Slovo rojstnega mesta od skladatelja je bilo veličastno. Zasluge za to je imel Ludvik Puš, danes povsem pozabljen in prezrt osebni iz kulturne preteklosti našega mesta. Zdi pa se, da meščani takrat niso več vedeli, kako je Sattner mesto in njegovo kulturno življenje zaznamoval in koliko mu je dejansko dal.

Na koncu še vprašanje, ali je bil Sattner navezan na Novo mesto. Kot otrok je prijateljeval in bil sošolec z Jožefom Scheuchenstuelom, edinim sinom Primičeve Julije. Kot gimnazijec je napisal *Studenten Marsch für Piano Forte in Abschied von Neustadt*. Zlasti zadnja skladba kljub mladostni preprostosti kaže na čustveno navezavo na rojstno mesto. Zrasel je v moža, ki je bil velik po postavi in dokaj duhovit. Ko se je njegov tedanji učenec na novomeški gimnaziji pritožil, da ga moti, ker ga sosed neprestano gleda, mu je Sattner pri verouku zabrusil: "Kaj se jeziš, paglavec, še mačka škofa gleda!" Po vrnitvi v Novo mesto je bil zelo povezan z družino okrajnega glavarja Ekla, kamor je zahajal skoraj vsak teden in z eno izmed hčerk, bila je še otrok, štiriročno igral klavir. Iz rodbine Ekel je izšla tudi skladateljica s. Alakok (Celestina) Ekel (1867-1935).⁵ Na to je verjetno, vsaj posredno, vplival prav Sattner. K sebi je vabil dijake in z njimi muziciral. Bil je namreč dokaj zahteven glasbenik in je veliko vlagal v kvaliteto. Njegov pevski zbor je bil razmeroma majhen, okrog 20 dijakov. Leta 1880 je z gimnazijci izvedel Božični oratorij z živimi slikami, kar je pri Novomeščanih in okoličanih vzbudilo veliko zanimanje. Prirejal je redne dijaške koncerte, kjer so izvajali tudi njegove skladbe. Ko je leta 1890 odšel iz Novega mesta, je bil na opravljenem delu ponosen, saj je vedel, da je bilo na gimnaziji glasbeno življenje boljše kot marsikje, vseeno pa mu ni bilo, kaj bo z njim posej.⁶

V Novem mestu je objavil kar dve svoji zbirki cerkvenih pesmi, in sicer 1879. in 1881. leta. Obe imata enak naslov *Cerkvene pesmi*. V eni je 16, v drugi 12 pesmi.⁷

⁵ Fran Ferjančič, Spominčica na grob Novomeščanke, glasbenice in skladateljice s. Alakok Ekel. *Cerkveni glasbenik* 59, 1936, str. 74-77.

⁶ Emil Hochreiter, Moji spomini na p. Hugolina Sattnerja, posneti iz njegovih pisem. *CG* 59, 1936, str. 70-71.

⁷ Jože Trošt, Sattnerjeve cerkvene skladbe. Sattnerjev zbornik, ur. Edo Škulj. Ljubljana 1995, str. 15.

Kot smo že omenili, je še pred odhodom p. Hugolina Sattnerja prišel v Novo mesto Ignacij Hladnik. Bil je človek izjemne energije in poln talentov in je bil deloma kriv, da je spomin na p. Hugolina Sattnerja razmeroma hitro ugasnil. V primerjavi s skladateljem, katerega sto-petdesetletnice rojstva smo se spomnili lani, je bil Hladnik veliko bolj povezan z meščani. Zelo rad je z njimi posedal tudi ob kozarcu vina. Leta 1893 je prevzel še pouk glasbe na gimnaziji, s čimer je pomen frančiškanskega samostana na glasbenem področju še bolj upadel. To je dejansko trajalo do let po drugi svetovni vojni, ko je Tone Markelj moral prenehati orglati v kapiteljski cerkvi in je cerkveno glasbeno življenje v Novem mestu padlo na ramena brata Daniela (Lojzeta) Knifčica (1911-1991).

* * *

Slišati je, naj bi bil p. Hugolin Sattner kar slovenski Mozart. Ta prispodoba je gotovo ušla nekemu silno dobremu, vendar premalo kritičnemu človeku. Mogoče spominja nanj sloviti Novomeščan po svojem izjemnem talentu, vendar je še tu primerjava vprašljiva, če že ne neskromna. Ob izjemnem talentu je bilo nedvomno tragično Mozartovo življenje, pri Sattnerju pa je bil tragičnega dogajanja deležen njegov glasbeni talent, življenje pa je bilo uspešno. Nenazadnje so mu že za časa življenja postavili spomenik na eni najiminennejših ljubljanskih ulic. Pri našem skladatelju je tragično to, da ne v redu ne zunaj njega ni bilo moža ali inštitucije, ki bi mladeniča poslala na študije na Dunaj ali kam v Italijo. Sattner je bil dejansko vse življenje samouk. Samo predstavljamo si lahko tragiko umetnika ali pa izjemno skromnost, ko je dojel svojo pomanjkljivo glasbeno izobrazbo in prosil svojega dvajset let mlajšega prijatelja, nekdanjega gimnazijskega učenca Emila Hochreiterja, ki pa je živel na Dunaju, da mu je svetoval, ga popravljaj in učil. Podobno bi lahko označili tudi odnos do petnajst let mlajšega Mateja Hubada, ki tudi sodi v krog njegovih nekaj deset let mlajših učiteljev.

Sattnerjevo vrnitev v Novo mesto 1874. leta je mogoče razumeti tudi kot odpoved zahtevnejšim umetniškim ambicijam. Na sistematično glasbeno šolanje in brušenje izjemnega glasbenega talenta je moral pozabiti. Kljub vsemu pa ni popustil in se je kot organist in učitelj petja na ljudski šoli in v gimnaziji vrgel v svet glasbe tudi kot komponist. K sreči je lahko kljub pripadnosti beraškemu redu potoval v Gradec in na Dunaj pa tudi v Italijo in se izobraževal "ob delu". Veliko si je pomagal tudi s strokovno literaturo. Vrnitev v Ljubljano 1890. leta je bila nekakšno nadomestilo za izgubljene možnosti v Novem mestu. Glede na svoje različne talente pa se še kar skoraj tri desetletja, do leta 1922, ni mogel posvetiti izključno glasbi, ampak je opravljal tudi številne najodgovornejše funkcije v frančiškanskem redu. Med drugim je moral tudi popravljati v potresu 1895. leta prizadet ljubljanski samostan. Ker je bil človek izjemne energije, je zmozel marsikaj, pa še mu je ostal čas za glasbo tako na skladateljskem kot organizacijskem področju, saj je bil aktivni pristaš cecilijanskega gibanja. Delal je tudi dispozicije za orgle in bil tudi njihov kolavdator. Podobne posle je opravljal po prvi svetovni vojni tudi pri nameščanju novih zvonov.

Sattner je imel to srečo v življenju, da je kot organist in zborovodja lahko svoja dela tudi izvajal in ni bil odvisen od milosti različnih umetniških vodij. V Ljubljani je slovel njegov pevski zbor, ki je izva-

jal tudi najzahtevnejša dela cerkvene glasbe. Ta je imela seveda takrat v liturgiji povsem drugačen položaj, kot ga ima po 2. vatikanskem koncilu, ko se je število svečanih petih maš ne samo zmanjšalo, ampak so njihovo vrednost celo razvrednotili. Tudi, če že je peta maša, marsikje Credo sploh več ne pojejo.

Po letu 1910 je bil Sattner prepričan, da je z lastnim delom kot tudi s pomočjo mlajših prijateljev toliko napredoval, da se je lotil zahtevnejših oblik. Na prvem mestu gre omeniti Misso seraphico. Ta maša je izjemno uspela. Bila je natisnjena tudi v Nemčiji, izvajali so jo celo v pariški Nôtre-Dame, v jubilejnim 2001. letu so jo v Sloveniji peli številni cerkveni zbori, na trgu je tudi zgoščenka v izvedbi vrhunskega slovenskega pevskega zbora Ave. Nekoliko manj so uspeli skladatelju nekateri oratoriji, katerih prve izvedbe so sicer odmevale, niso pa se dlje obdržale na repertoarju. Kljub vsemu velja kantata Oljki, za podlago je vzel znano Gregorčičevo pesem, za vrh njegove ustvarjalnosti. Odmevnost njegove glasbe, mogoče pa tudi že nekoliko pomanjkljiva kritičnost, sta ga pripravili do komponiranja opere Tajda. Ni se mu posrečila.

Hugolin Sattner je bil aktiven do svoje smrti. Kot osemdesetletnik je še dirigiral v Novem mestu. V zvezi z njegovim življenjem velja še posebno izpostaviti voljo do učenja, ki ga ni nikoli minila. Starejši je bil, boljši in ambicioznejši je bil. Je izjemen oponent tistim, ki trdijo, da je človek po štiridesetem letu v znanosti in umetnosti le še balast. Glasba mu je bila način življenja v dobesednem smislu. Svoj zadnji prehlad v življenju je staknil na koro v nedeljo sredi aprila 1934 in nato zaradi pljučnice, ki se je iz njega razvila, umrl.

Opus velikega slovenskega skladatelja, novomeškega rojaka p. Hugolina Sattnerja, je ogromen. Izdal je preko trideset zbirk samo cerkvenih pesmi. Je avtor prvega slovenskega oratorija, vrste kantat, 55 je celo posvetnih skladb.

Velikega slovenskega skladatelja, novomeškega rojaka, pa ne velja omenjati zgolj kot skladatelja in organizatorja glasbenega in samostanskega delovanja, ampak tudi kot dragocenega poročevalca o kulturnem življenju v naših krajih. V mislih imamo zlasti njegova poročila o številnih novih orglah po slovenskih in še posebno dolenskih krajih, pa tudi o petju v tamkajšnjih cerkvah. Skratka, bil je človek, ki je kljub samostanski kuti in samostanski celici, kjer je preživel večino svojega življenja, živel polno s svojim ožjim okoljem in narodom kot celoto.⁸

Prireditve ob 150-letnici rojstva p. Hugolina Sattnerja v Novem mestu so pokazale novo kakovost glasbenega življenja v Novem mestu. Ob Glasbeni šoli Marjana Kozine, ki je izjemno delavna in kakovostna, smo lahko slišali tudi izvrstni zbor frančiškanske cerkve, ki se 1. decembra 2001 na zaključni prireditvi ni ustrašil izvedbe Misse seraphice z orkestrom. To je v 21. stoletju nova kvaliteta v življenju našega mesta. Upati je, da bodo novomeški glasbeniki zmogli toliko strpnosti, da bo tudi na glasbenem področju v našem mestu cvetelo več evetov. Za to je dovolj opore tako v zgodovini glasbenega življenja dolenske prestolnice kot v delovanju p. Hugolina Sattnerja.

⁸ Doslej najpopolnejše delo o Sattnerju je Sattnerjev zbornik, uredil Edo Škulj, Ljubljana 1995, ki prinaša o njem najnovejša spoznanja uglednih slovenskih muzikologov.

Sattnerjev notni rokopis

TUDI DOLENJSKA JE DALA POMEMBNE ŽENSKÉ

Spomini na Minko Govekar (1874 - 1950), pisateljico, prevajalko, novinarko, eno najpombnejših osebnosti slovenskega ženskega gibanja v prvi polovici preteklega stoletja

Minka Govekar

Rodila se je 28. oktobra 1874 v Trebnjem na Dolenjskem zdravniku Ljudevitu Vasiču in Mariji Vasič, rojeni Kastelic.¹ Meščansko šolo je obiskovala pri uršulinkah v Ljubljani, nato se je vpisala na učiteljsko. Svojo odločitev je takole obrazložila: »Izbrala sem si poklic učiteljice, ker je bil to v takratni dobi poleg poštnih nastavljenk edini ženski poklic. Vedela sem, da dosežem na učiteljsko največjo možno izobrazbo, ki je bila takrat Slovenki mogoča. In moja največja želja je bila, da se izobrazim tembolj.«² Še posebej rada je imela književnost: »Jako rada in z lahkoto sem študirala ter redno z dobrim uspehom. Odličnjakinja pa sem bila le redkokdaj, preveč časa sem zamudila s čitanjem leposlovnih knjig, ki so me bolj zanimale nego učne knjige.«³ Med slovenskimi književniki so ji bili posebno ljubi Prešeren, Gregorčič, Jurčič, Tavčar, Kersnik, Aškerc in Stritar. Navduševali so jo tudi nemški (Goethe, Schiller, Heine, Ludwig Uhland), avstrijski (Franz Grillparzer, Nikolaus Lenau), ruski (Turgenjev, Tolstoj, Dostojevski, Gorki), nordijski (Ibsen, Strindberg) in francoski pisci (Maupassant, Zola, Paul Bourget). Zaželela si je, da bi tudi sama kaj napisala: »Moja srčna želja je bila, da bi znala kdaj izraziti to, kar razmišljam in čutim in kar vidim okoli sebe, torej, da bi postala pisateljica.«⁴ Odločilen pa je bil vpliv njenega zaročenca in bodočega moža, pisatelja in dramatika Frana Govekarja: »Da sem se sama lotila pisateljevanja, je edinole zasluga ali krivda - mojega moža Frana. Na plesnih vajah kot sedemnajstletna preparandka III. letnika sem se seznanila z njim, osmošolcem gimnazije. Vzljubila sva se, zaobljubila drug drugemu. Čakala sem nanj pet let, bogatih prekrasnih duhovnih užitkov, a tudi polnih bridkosti, saj 'dolga ljubezen je huda bolezen'.«⁵ Takrat je Fran Govekar študiral medicino na Dunaju, Minka Vasič pa je po opravljeni maturi tri leta in pol službovala kot učiteljica v Mirni Peči ter leta 1895 opravila učiteljski strokovni izpit.⁶ Med zaročencema je potekala živahna korespondenca, saj sta si pisala vsaj dvakrat tedensko. Vendar pa njuna pisma niso bila le »ljubezenska«, obširno sta razglabljala tudi o različnih literarnih vprašanjih. Literarno življenje Slovencev, ki so študirali na Dunaju, je bilo takrat silno živahno: »Moj mož je sodeloval malodane pri vseh tedanjih slovenskih listih. Vnele so se hude polemike za realizem v slovstvu in proti njemu. Jaz sem bila kakor sredi tega boja. Moj zaročenec mi je namreč pošiljal spise v rokopisu še preden so izšli, pa tudi druge tiskane članke, vkolikor so se tikali moderne literature. Pa tudi vse svoje in svojih prijateljev literarne leposlovne spise. Napisati sem mu morala vsakokrat svoje mnenje o vsakem posameznem spisu. A tudi druge časopise in knjige, slovenske, hrvatske in nemške mi je pošiljal, da sem bila o vsem poučena.«⁷ Tako je bila, čeprav telesno oddaljena, pa duhovno tesno povezana z literarnim delovanjem Slovencev na Dunaju: »Osebno se nismo poznali, marveč le po spisih in po kartah, ki sem jih dobivala od časa do časa od 'Slovenskega literarnega kluba' z Dunaja. Živela in čustvovala sem s tem literarnim klubom, prav,

¹ Arhiv Republike Slovenije (AS) 1666, Osebna zbirka Minke Govekar, Š 1, mapa 17-19, podmapa 17, Spomini ob 60. obletnici Minke Govekar.

² Prav tam.

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam.

⁶ SBL, Ljubljana 1926, 2. zvezek, Govekar Fran in Govekar-Vasič Minka, str. 236-238.

⁷ AS 1666, Osebna zbirka Minke Govekar, Š 1, mapa 17-19, podmapa 17, Spomini ob 60. obletnici Minke Govekar.

⁸ Prav tam.

kakor da živim med njimi, a sem v resnici učiteljvala v mali vasi Mirna Peč pri Novem mestu.« Vse to ji je še povečalo željo po pisanju, bodoči mož pa jo je še posebej spodbujal: »Nagovarjal me je, naj tudi sama kaj spišem, češ da imam živahno fantazijo, dober slog in se znam psihološko poglobiti.«⁸ Takrat je prevedla nekaj literarnih del iz hrvaščine in nemščine za Slovansko knjižnico v Gorici, napisala več polemičnih in feminističnih člankov za Slovanski svet, pisala je leposlovné črtice, ki so pod različnimi psevdonimi izhajale v Edinosti in v Slovenskem narodu, pa tudi daljšo novelo Prijateljici, ki je leta 1897 izšla v podlistku Slovenskega naroda pod naslovom Šahmat.⁹

⁹ Prav tam.

Februarja 1897 se je poročila. Prav kmalu so se jima rodili štirje otroci: tri deklíce in deček, ki pa je že po nekaj mesecih umrl. Sinova smrt jo je zelo potrla, pa tudi sicer se ji je življenje po poroki bistveno spremenilo. Kako je potekalo njeno novo življenje, pa je takole opisala: »Spočetka sva živela prav 'po študentsko'. Hišna dela sem opravljala mimogrede, kakor sem se v šolski dobi učila mimogrede in sem med pospravljanjem mimogrede ponavljala ruske in češke vokabule ter sem z dojenčkom v naročju pisala kuharske recepte za svojo 'Dobro kuharico', pa tudi razne vesti za liste in celo članke. Vedno se mi je mudilo, kakor se mi tudi danes še zmerom mudi. Tudi otroke sem vzgajala kar mimogrede. Punčke so bile dobre in razumne, žive, a ne razposajene. Vse je šlo kakor po maslu, z lahkoto sem odpravljala dom, moža, otroke, društvo in časopise.«¹⁰ Veljala je za žensko, ki zna uspešno združevati družinsko življenje z javnim delom: »Ako dobi žena pravega moža, ima, ali more razviti dovolj pameti, da mu postane takoj ali kmalu 'dimidium animae', t. j. druga polovica duše. Seveda je treba tudi dokaj pridnosti duha in srca. Predvsem pa dosti širokogrudnosti in obojestranske popustljivosti. Drugače v zakonu težko izhajaš. Žena ne sme biti filister, mevža ali lutka, ne sme zahtevati, da se mož in ves svet vrti le okoli nje in zaradi nje, pa vedeti mora, da ima vsak individij posebnosti, ki jih je treba uvaževati. Spočetka mož in žena vsekakor čestokrat vlečeta vsak na svojo stran, pozneje vsak nekoliko popusti, se poda, pa gre. Brez disharmonij pač ni harmonij. A vse to samo pripomore, da se ozračje razčisti in razmerje poglobi.«¹¹ Tako se tudi želji po pisanju ni povsem odpovedala: »Zanimala pa sem se še dalje za vse literarne pojave, pomagala možu - novinarju pri urejanju raznih dnevnikov, tednikov in mesečnikov. Kjer je pač potreboval sodelovanje, ondi sem mu krepko in vstrajno pomagala. Drug drugega sva podpirala in živela zares lepo tovariško življenje; kolega v sreči in nesreči. Sama sem postala novinarica, za kako daljše literarno delo mi je manjkalo koncentracije in miru.«¹² Pisala je o ženskem gibanju doma in po svetu, o kulturnih in književnih temah, o gospodinjstvu, domači higieni, otroški vzgoji. Njene prispevke so objavljali številni domači in tuji časopisi: Slovenski narod, Jutro, Naš list, Slovenski ilustrovani tednik, Tedenske slike, Slovan, Slovenka, Ženski svet, Jugoslavenska žena, brnska Ženská revue, dunajski Frauen-Rundschau itd. V letih 1905-1910 je urejala mesečnik Slovenska gospodinja, 1903. leta je napisala obširno kuharsko knjigo Dobra kuharica, h kateri je sestavila tudi kmalu obče sprejeto kuharsko terminologijo, leta 1908 pa je izdala še zbornik gospodinskih, higienskih in praktičnih navodil za gospodinjo z naslovom Dobra gospodinja. Veliko je prevajala, iz nemščine, srbščine, hrvaščine, ruščine, poljščine. Za ljubljanski oder je prevedla nad 40

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ SBL, 2. zvezek, Ljubljana 1926, Govekar-Vasič Minka, str. 238

¹⁴ AS 1666, Osebna zbirka Minke Govekar, Š 1, mapa 17-19, podmapa 17, Spomini ob 60. obletnici Minke Govekar.

¹⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZA LJU) 285, Splošno žensko društvo. Fond obsega 11 škatel arhivskega gradiva, podatki o članicah se nahajajo na različnih mestih.

¹⁶ SBL, 4. knjiga, Ljubljana 1980-91, Tavčar Franja, str. 27-28.

¹⁷ Minka Govekar, Petindvajsetletnica ženskega dela, v: zbornik Slovenska žena, Ljubljana 1926, str. 186.

dram in komedij, več novel in romanov za Slovansko knjižnico, Slovenski narod, Jutro in Tedenske slike. V knjižni obliki je leta 1905 izšla zbirka novel in črtic Ruska moderna z uvodno literarno študijo, Tolstojeva Moč teme z uvodom leta 1907, M. Hungerfordove Snahe 1917 in Olge Waldove Vera 1919.¹³

Poleg družine, prevajanja in pisanja pa je našla čas še za delovanje v ženskih društvih. Kdo bi mislil, da jo je za »feminizem« navdušil moški, ki je bil povrh vsega še njen zaročenec: »Moj bodoči mož je vzbudil v meni tudi zanimanje za feministična vprašanja s knjigami Augusta Bebla (Der Sozialismus und die Frau), Laure Marholmove, George Egertonove, Kovalevske, Baškirčeve, Adelhaide Poppove i. d. ter tudi drja Alberta znamenite zagrizene zabavljice na emancipirano ženstvo, ki je zahtevalo, da se mu odpro vrata srednje in visoke šole vseh strok ter prizna pravico do vseh poklicev, ki jih lahko zmaga ženska psiha in fizis prav tako kakor moška. Enaka kvalifikacija, enake dolžnosti, pa tudi enake pravice in plačo. To je naš program. Postala sem že kot mlada vaška učiteljica boriteljica za ženske pravice. Med prvimi ženskami sem zastopala to načelo v 'Slovanskem svetu', 'Slovenskem narodu' in 'Edinosti'«¹⁴ Ta želja je tudi kasneje ni zapustila. Že leta 1901 je sodelovala pri ustanovitvi Splošnega slovenskega ženskega društva. Ženske so se sicer začele združevati že ob koncu 19. stoletja, ko so začela nastajati strokovna, domoljubna in dobrodelna ženska društva, večkrat na verski ali politični osnovi. Nekaterim so bili ti okviri pretesni. Želele so ustanoviti novo, drugačno društvo, ki so ga poimenovala Splošno slovensko žensko društvo. Slovensko zato, ker je želelo opozoriti na nacionalno pripadnost, splošno pa zato, ker je v svoje vrste vabilo prav vse Slovenke ne glede na politično usmeritev, poklic in gmotno stanje. Odziv je bil precejšen. Že v prvem letu delovanja je društvo štelo okrog 178 članic, med katerimi so bile tako gospodinje kot zaposlene ženske različnih poklicev: številne učiteljice, poštnice, bančne in druge uradnice, profesorice, zdravnice, pisateljice in pesnice.¹⁵ Prva in dolgoletna predsednica društva je bila Franja Tavčar, voditeljica številnih karitativnih in domoljubnih ženskih društev ter izobraževalnih zavodov, častna meščanka Ljubljane, dobitnica številnih odlikovanj, v jugoslovanski državi pa tudi dvorna dama kraljice Marije. V slovenskih ženskah je želela vsobuditi narodno zavest, jih usmeriti k dobroti in dobroti in meščanski svobodomiselnosti.¹⁶

Čas ženskim zahtevam ni bil naklonjen. Zakon je določal, da je mož glava družine, ženska pa naj bi bila predvsem dobra mati in gospodinja. Delo so oteževale tudi ženske same, kar je Minka Govekar takole obrazložila: »Ni bilo tako lahko, takrat ustanoviti si samostojno žensko društvo, začeti pripravljati tla, da se postavi tudi slovensko ženstvo na svoje noge, da začne misliti s svojo glavo in delati tudi zase. Vajene smo pač bile, da smo stale v prvih vrstah vseh narodnih prirediteljstev, kadarkoli so nas klicali moški, da smo sprejemale slovenske goste, prodajale šopke in srečke, stregle v narodnih nošah po ljudskih veseljih, po bazarjih, igrale in plesale za 'narodov blagor', pa šivale in zbirale za božičnice. Da, tudi kako manifestacijo ali demonstracijo smo z diskantnimi živio-klici oživljale ali okrepile. Ali da bi hotele imeti povsem svoje, žensko društvo ženskih ciljev, za to je bilo treba ne le dokaj poguma, nego tudi nove duševne orientacije.«¹⁷

Kljub temu pa si je društvo zastavilo kulturne, socialne in »feministične« cilje. V dopisu, naslovljenem na poslansko zbornico leta

¹⁸ ZA LJU 285, Splošno žensko društvo, škatla 6, dopis Splošnega ženskega društva poslanski zbornici z zahtevo po splošni, enaki, direktni in tajni volilni pravici, 8. november 1911.

¹⁹ AS 1666, Osebna zbirka Minke Govekar, škatla 1, mapa 14-16, podmapa 4, predavanja Minke Govekar na zborovanju za žensko volilno pravico v Mariboru, 10. december 1939.

²⁰ ZA LJU 285, Program društva za leto 1924, škatla 4.

²¹ Minka Govekar, Petindvajsetletnica ženskega dela, v: zbornik Slovenska žena, Ljubljana 1926, str. 186-194.

²² Angela Vode, Jubilej, ki ga ne moremo prezreti, Ženski svet, leto 12, oktober 1934, str. 235.

²³ AS 1666, Osebna zbirka Minke Govekar, Š 1, mapa 17-19, podmapa 17, Spomini ob 60. obletnici Minke Govekar.

1911, so članice društva zapisale, da so ženske tako kot moške »podložne vsem zakonom, zato zahteva pravičnost, da imajo po enakih dolžnostih enake pravice«. ¹⁸ Vendar pa niso zanikale duševnih in telesnih posebnosti svojega spola niti se niso nameravale odpovedati svoji materinski vlogi. Feminizem so pojmovale kot socialno gibanje, osvoboditev ženske iz tedanje brezpravnosti pa kot velik kulturni napredek: »Ko bi bilo v politiki več človekoljubja, bi morali že zdavnaj spoznati, da je cilj blaginja človeka, ne pa cilji prvenstva, abstraktno veličje na škodo človeške sreče ali često v njegovo brezmejno gorje...« ¹⁹ Političnih pravic so si želele predvsem zato, da bi lahko soustvarjale socialno pravičnejšo zakonodajo. Zato so precej časa in sredstev posvetile dobrodelni dejavnosti. Podpirale so materinske in otroške domove, zavetišča za brezposelne ženske in druge socialne ustanove. Ključ do uresničitve političnih in socialnih ciljev so videle v izobrazbi. V svojem programu so zapisale: »Prosvetljene ženske, ki znajo misliti s svojo glavo in poznajo življenje doma in drugod, ne morejo biti nevarne napredku nobene države. Saj one ne bodo slepo orodje v rokah demagogov, nego bodo enakovredne delavke svojih moških tovarišev. Le nekulturen, neveden človek se da slepo izkoriščati v reakcionarne svrhe.« ²⁰ Prizadevale so si, da bi bilo znanje dostopno tudi revnim deklicam, zato so podpirale dekliske šole in internate. S pomočjo tečajev, predavanj, razstav, izletov in literarnih večerov so želele vzgojiti narodno zavedno in izobraženo generacijo žensk, ki bi bila sposobna vzgajati otroke, se zaposliti in nastopati v javnem življenju. Pomembno vlogo pri izobraževalnem delu je imela knjižnica, ki je dobila kasneje javen značaj in je obsegala na tisoče strokovnih in leposlovnih knjig za odrasle in mladino. ²¹ Društvo je skušalo preseči tudi nacionalni okvir in se je povezovalo s pripadniki drugih narodov, še zlasti s hrvaškimi, srbskimi in češkimi ženskami, vključeno je bilo tudi v Avstrijsko žensko zvezo, prek nje pa še v Mednarodno žensko zvezo. Kakor je kasneje zapisala njena sodelavka Angela Vode, se je Minka Govekar že od vsega začetka zavedala koristnosti takšnega povezovanja: »Kot žena, ki živi s svojo dobo, ki ne tiči samo med štirimi stenami svojega doma, ki je ne zanimajo samo dogodki in težnje domačega kraja, je že v zgodnji mladosti postala zavestna borilka za žensko enakopravnost. Še zelo mlada se je razgledala po tujini in črpala od tam vse, kar je sicer pronicalo v naše življenje, a je vedno utripalo bolj v počasnem ritmu. Že kot soustanoviteljica Splošnega ženskega društva (l. 1901) je skušala s svojimi nazori prepojit vse društveno življenje ter je s svojo iniciativnostjo in vztrajnostjo vplivala tudi na druge članice, ki so jim bile ideje, razgibavajoče naprednejše ženstvo iz tujine, še povsem nove in tuje. Minka Govekarjeva je stremela iz tedanjega konservativnega ozračja naših tesnih razmer k širjemu spoznanju.« ²² Eno izmed takšnih srečanj je sama takole predstavila: »S Slovankami sem bila vedno v živahni zvezi. L. 1908 sem aranžirala v času vsesokolskega izleta tudi izlet 56 Slovenk v Prago, kjer smo se na Staromestečke Radnici prvič sešle Čehinje, Slovenke, Hrvatice, Poljakinje. Bila je to krasna manifestacija ženskega vseslovanstva.« ²³

Z začetkom prve svetovne vojne pa so prišle v ospredje drugačne naloge. Članice društva so izdelovale povoje, zbirale so zdravila, obleke in hrano za vojake, sirote, vdove, begunce in invalide. Majniška deklaracija, v kateri so slovenski, hrvaški in srbski poslanci v dunajskem državnem zboru leta 1917 zahtevali združitev vseh v Avstro-

²⁴ Od 21. do 23. septembra 1919 je bil v Beogradu 1. kongres predstavnic ženskih društev iz vse države, na katerem je bila ustanovljena Narodna ženska zveza Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je imela slovensko, hrvaško in srbsko sekcijo. Leta 1929 se je preimenovala v Jugoslovansko žensko zvezo in je delovala do leta 1941. Zveza je bila v verskem in političnem pogledu nevtralna, združevala pa je okrog 300 organizacij, ki so sicer delovale samostojno, sprejemale pa so skupni idejni program: družina je podlaga življenja družbe in države, vir zdravega in harmoničnega življenja pa je lahko le, če se naslanja na enakopravne družinske člane, zato je treba ženo z možem pred zakonom izenačiti; ženska je kot delovna moč nepogrešljiva, zato je treba odpraviti vse ovire, ki ji to preprečujejo; žena je soodgovorna za usodo svojega naroda, zato ji je treba omogočiti, da sodeluje pri reševanju vseh pomembnih vprašanj; otrokom je treba posvetiti vso pozornost, prav tako tudi materam, saj je zdrav telesni in duševni razvoj otroka odvisen predvsem od izobražene, kulturne in socialno zaščitene matere. (AS 1761 osebni fond Angele Vode, fasc. 1, Pravila jugoslovanske ženske zveze)

²⁵ Minka Govekar, Petindvajsetletnica ženskega dela, v: zbornik Slovenska žena, Ljubljana 1926, str. 186-194; AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 80/1 Nagodetov proces, sestavek Angele Vode z naslovom Ženska društva, str. 10600/72-76.

²⁶ Angela Vode, Jubilej, ki ga ne moremo prezreti, Ženski svet, leto 12, oktober 1934, str. 235.

Ogrski živečih Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno državo pod žezlom habsburške dinastije, je sprožila močan odziv v slovenskem prostoru. Dejavnost so bile tudi ženske pod vodstvom Franje Tavčar in krščansko-socialno usmerjene Cilke Krek, ki so zbrale okoli 200.000 podpisov žena in deklet. Mnoge so pričakovale, da bo južnoslovanska državna tvorba socialno pravičnejša in ženskam prijaznejša.

Želje se niso uresničile. Politična svoboda v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je bila omejena, socialno vprašanje nerešeno, Slovenci še vedno niso živeli v eni državi. Tudi ženske niso dobile večjih pravic, volilna pravica je bila nedosegljiva, prisoten je bil celo strah, da bodo v vseh delih države prevladali srbski zakoni, za ženske še veliko neugodnejši od prejšnjih, avstrijskih. A niso odnehale. Splošno slovensko žensko društvo, ki pa je moralo kmalu opustiti pridevnik slovenski, saj takšno nacionalno opredeljevanje ni bilo zaželeno, je še razširilo svoj delokrog. Začele so nastajati podružnice društva, in sicer v Mariboru, Celju, Novem mestu in Gorici. V želji po večji moči in uspešnosti so se tudi številna ženska društva iz vse države povežala v skupno organizacijo, sprva imenovano Narodna, nato pa Jugoslovanska ženska zveza.²⁴ Splošno žensko društvo je samostojno ali pa v sklopu jugoslovanske zveze organiziralo različne zbiralne akcije (posebej uspešno je bilo zbiranje opreme za nove prostore ženske bolnišnice), zborovanja (proti razširjanju srbskega dednega prava na vso državo, za žensko volilno pravico, za enakopravnost nezakonskih otrok z zakonskimi, proti alkoholizmu in prostituciji, za gradnjo nove splošne bolnišnice v Ljubljani, za odpravo zapostavljanja žensk na novih delovnih mestih, za enako plačilo za enako delo, proti zmanjševanju števila žensk v državnih službah, proti ukinitvi mestne ženske gimnazije v Ljubljani in ženskega prvega letnika na učiteljskih), pomembna oblika dela pa je bilo tudi prirejanje razstav (razstava narodnih vezenin, domača preproga, razstava slovenske ženske knjige ipd., največja pa je bila razstava Slovenska žena ob 25-letnici ustanovitve društva v prostorih ljubljanskega velesejma). Vse dejavnosti je spremljala nepogrešljiva podpora tiskane besede. Prispevkov o ženskih vprašanjih niso objavljali le ženski listi, ampak tudi drugi časopisi, predvsem Slovenski narod in Jutro, izšle pa so tudi nekatere samostojne publikacije.²⁵ Vse to delo je v veliki meri slonelo prav na Minki Govekar, dolgoletni tajnici tako Splošnega ženskega društva kot tudi slovenske sekcije Jugoslovanske ženske zveze. Ob njeni šestdesetletnici jo je sodelavka Angela Vode takole opisala: »Najbolj simpatična lastnost, ki označuje njeno delo, je pa iskrenost, s katero se zavzema za človeka, ki prosi pomoči, bodisi da prihaja v poštev kot posameznik ali kot skupina, ki je kakorkoli prizadeta. Nešteto prošenj in pritožb prihaja na naše društvo: Minka Govekarjeva jih pa obravnava in ne rešuje hladno in 'službeno', temveč s toplim čuvstvom resničnega človeka, s prepričanjem in voljo, da je treba pomagati. V prosilcu vidi vedno človeka, pa najsi nastopa kot posameznik ali celota. Šestdesetletnico obhaja, toda v njej je še vedno oni mladostni žar, ki vzbuja v človeku entuziazem ali ogorčenje in ki v današnjih bridkih časih krivice, nasilja in gorja ugaša - žal - že tudi v mladih ljudeh. Tak optimizem vzbuja zaupanje in poživlja v človeku vero v življenje in bodočnost.«²⁶

V tridesetih letih je prodor fašističnih in nacističnih idej v Italiji in Nemčiji razburkal tudi jugoslovansko in slovensko politično prizorišče. Vodilno vlogo Tavčarjeve v ženskih društvih je počasi prevzela

Govekarjeva, ki je postala najprej predsednica slovenske sekcije Jugoslovanske ženske zveze, nato pa še Splošnega ženskega društva. Vzpostavila je tesnejše stike s socialistično usmerjenimi posameznicami in društvi, zavračala pa ni niti sodelovanja s komunistkami. Sčasoma se je kljub idejnim razlikam izoblikovala nekakšna enotna ženska skupina, ki je skupaj nastopala za ženske pravice, organizirala protivojna in protifašistična zborovanja ter se zavzemala za pomilostitev političnih zapornikov, med katerimi so bili številni komunisti in stavkajoči rudarji. Dejavnost Govekarjeve v tem času je Vodetova takole predstavila: »Bila je skromna, preprost človek, nepopisno požrtvovalna za stvar, ki jo je prevzela, ter vztrajna v izvedbi. Bila je popolnoma predana javnemu delu, pri tem pa ni kazala najmanjše osebne ambicije. Prav zadnja leta pred vojno so pokazala, da ni nikdar ostarela: dasi je bila sama vedno nacionalno-naprednega političnega prepričanja, je pokazala vendar mnogo razumevanja za stvar komunizma. Ko so svojci zaprtih komunistov prosili za pomoč, je bila Govekarjeva takoj pripravljena potom Ženske zveze, katere predsednica je bila, intervenirati. Zato se je morala zagovarjati pred policijo, ki jo je predala sodišču. Obsojena je bila na denarno kazen. Toda to je ni prestrašilo, marveč je ob priliki rudarske stavke, ko so se rudarske družine obrnile na Žensko zvezo, zopet intervenirala.«²⁷

²⁷ AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, 80/1 Nagodetov proces, sestavek Angele Vode z naslovom Ženska društva, str. 10600/75-76.

²⁸ AS 1664, Glavni odbor Slovenske protifašistične ženske zveze, skatla 1, Historiat dela partije med ženami v Ljubljani 1941-1945, str. 1.

Po izbruhu druge svetovne vojne se je Jugoslovanska ženska zveza vključila v Osvobodilno fronto, vendar je bila že kmalu izključena, češ da želi prevzeti vodilno vlogo med ženskami.²⁸ Partija tudi na ženskem področju ni trpela konkurence. Zato je podprla ustanovitev Antifašistične fronte žensk, ki je nadomestila vsa nekdanja ženska društva. Kljub prizadevanju nekaterih sodelavk nove ženske organizacije so predvojna ženska društva počasi utonila v pozabo. Maja 1949 je Minka Govekar vzroke takole obrazložila: »Med drugo svetovno vojno je bilo mnogo dragocenih dokumentov ženskega dela, legalnega in ilegalnega, izpremenjenih v pepel in prah. Zakaj, si lahko mislite. Pa še nekaj! Ne zamerite mi, da govorim naravnost in odkrito, kar je bilo in ostane do konca mojih dni moja navada in moj princip. Preuranjena in prav nič organizirana ukinitve ženskih delovnih društev po osvoboditvi, to in pa utesnitev stanovanj zaradi pereče stanovanjske krize, je mnogo pripomogla, da je zopet precej prihranjenega, sedaj nujno potrebnega materijala izginilo v pečeh ali vsaj v kletah ali na podstrešjih. Saj nam ni nihče rekel: Arhive prosimo, nam tudi izročite, ali jih spravite; po njih bomo sklepale, kakšno delo ste opravljale.«²⁹ Govekarjeva si je sicer želela pomagati, bila pa je že v letih, ko je »duh še prožen, ali telo zahteva počitka in miru«.³⁰ Ostali pa so spomini: »Dandanes živim bolj v preteklosti kakor v sedanosti. Od srca obžalujem, da Vas ne morem več dohajati: moja doba mineva ... Toda spomin na preteklost, ko smo kakor ena družina, vse predane lepim načrtom in njihovim izvedbam delale za boljšo bodočnost, je tudi zadovoljiv in časten.«³¹ In upanje: »Zavedajte se, da se življenje ni šele z vami začelo, nego da smo starejše in najstarejše že pripravile orno zemljo in boste ve čez čas – takrat že starejše in najstarejše – izročale zorane, posejane in plodne njive mlajšim in najmlajšim v nadaljno obdelavo. Sprejmite te dobro mišljene nasvete od stare delavke, ki misli vedno dobrohotno ter Vas najlepše pozdravlja z gorečo željo za dober uspeh!«³²

²⁹ NUK, MS 1432, Muser Erna - zapuščina, mapa 77, VIII. 1.6 Minka Govekar - osebna zbirka, 8.1.6.2 pismo Glavnemu odboru AFŽ, 14. maj 1949.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

³² Prav tam.

Arhivsko gradivo Splošnega slovenskega ženskega društva hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, osebne dokumente Minke Govekar pa Arhiv Republike Slovenije.

Umrla je leta 1950, stara 76 let, približno leto dni za možem Franom Govekarjem, ki je umrl 1949. leta v Ljubljani.

TELŠKI BOG

Življenje in delo učitelja Jožeta Jurančiča

Jože Jurančič (1902 - 1998)

Ko začnem bolj pozorno slediti kakšni življenjski poti, se mi pogosto zgodi, da se mi odkrijejo razpotja, od koder vodijo nove steze in ceste, morda prav tako zanimive, samosvoje, izjemne in razkrivajoče nova obzorja kot tista, na katero sem stopila sprva. Zato je vredno postati na katerem od križišč. Eno takih je sopotje življenj Prežihovega Voranca in Jožeta Jurančiča. Ko sem sledila poti prvega po Dolenjski, sem naletela v njegovem delu na omembo izjemnega učitelja, ki je kazensko služboval v Telčah. Prežih ga v delu *Od Mokronoga do Pijane gore* sicer ni imenoval, vendar njegovega imena ni bilo težko odkriti. Prvi kažipot so mi bila Prežihova Zbrana dela, kasneje pa so mi pod roke prihajali še drugi dokumenti o življenju in delu učitelja, ki je bil leta 1936 kazensko premeščen na vaško šolo bogu za hrbtom in je iz *nesrečnega telškega kaznjencea kmalu postal telški "bog"*, kot je zapisal Prežih. Ni se izgubil kot Jerman v Goličavi, postal je borec za zapostavljeni del ljudstva, prav takšen, kakršnega so hoteli v Cankarjevem junaku videti mariborski učiteljišniki pred prvo svetovno vojno. Z velikim slovenskim pisateljem sta prihajala iz kmečkega okolja, mislila s svojo glavo in imela svojstven odnos do meščanske politike o kmetstvu, ki se je odražala deloma tudi v delih jugoslovanskih marksističnih teoretikov in povojnih politikov.

Rodil se je 9. marca 1902 v Drbetincih v Slovenskih goricah. V to patriarhalno okolje je pred prvo svetovno vojno vdiral mogočen val germanizacije. Prvo "politično prebujenje" je, kot sam pravi v intervjuju v *Naših razgledih* leta 1985, doživel, ko je mati strgala kičasto barvno sliko, ki jo je bil prinesel iz šole; na njej so bili upodobljeni nemški bojni zavezniki: cesar Franc Jožef Viljem, bolgarski kralj Ferdinand in turški sultan. "Slike teh zločincev," je rekla, "ne bodo pod našo streho. Ti so krivi, da je oče pri vojakih." Ni bil začuden nad tem, da je sliko raztrgala, ampak nad njeno neopazno odločnostjo.

Potem se je oče vrnil s fronte, Jože pa je z dveletno zamudo odšel na učiteljišče v Maribor, kjer je bil učni jezik nemški, slovenščina pa je bila prostovoljni predmet. Nekateri nemški učitelji so dijake zmerjali z "windische Lausbuben". Začetek ruske revolucije so slovenski učiteljišniki videli kot začetek prebujanja slovanskih narodov, saj so se prav v Mariboru Slovenci čutili najbolj ogrožene. Kot šestnajstletnik je zato Jurančič ob razpadu Avstro-Ogrske stopil med Maistrove borce. Ob razoroževanju madžarskega polka je doživel, da je jugoslovanski oficir z bičem udaril srbskega vojaka, ki je hotel zamenjati svoje raztrgane čevlje s celimi. To mu je vsadilo še eno kal narodne zavesti, spoznanje o prepadu med narodom in srbsko buržoazijo. Tudi njegov stari oče je podvomil, da bo v novi državi bolje, rekoč, da ne more biti, ker ni bilo punta. V resnici se ni spremenilo nič, ni bilo ne socialne ne gospodarske preobrazbe. Njegovega vnuka pa so na učiteljišču bolj od učnih predmetov zanimala filozofija, sociologija in zgodovina.

V ta realni prostor in čas je med slovensko dijaštvo v Mariboru prihajala Cankarjeva beseda. Jurančiča so najbolj navdušili Hlapci, Martin Kačur in Hlapec Jernej. Lik učitelja, ki s svojim delom, ne le z besedo, služi narodu v zaostalih krajih, je postal njegov ideal. Z vsem svojim kasnejšim življenjem in delom ga je uresničeval in s

službovanjem v najodročnejših slovenskih krajih dokazal, da je v Jermanu lahko tiha odločnost, hkrati pa upornost Kalana.

Po maturi leta 1922 je nastopil prvo službo v Markovcih pri Ptujju, naslednje leto pa je služil vojaški rok. Leta 1923 je poučeval na meščanski šoli v Slovenj Gradcu in tu prišel v stik s Prežihovim Vrancem, ki ga je 1. maja 1925 sprejel v partijo. Ko bi bil moral študirat v Zagreb, se je raje odločil, da bo sprejel mesto na odročnem pohorskem Remšniku. Tam ni bilo treba izgubljeni časa z jalovimi opravili, pa tudi daleč od oči oblasti je bil. Tudi od svoje partijske celice, ki ga tako ni preveč obremenjevala, Prežih pa je že tako podpiral njegov način dela. Idejo komunizma je vedno imel za takšno, ki se mora udejanjati skozi delo, v njegovem primeru z izobraževanjem v zaostalih, hribovskih krajih. Pri tem mu je bilo v oporo delo dr. Franca Žgeča. Problemi vzgoje najširših plasti našega naroda, ki je izšlo kmalu po prvi vojni, v času, ko je bilo še razmeroma svobodno vzdušje.

Z ženo, tudi učiteljico, sta prišla v kraje, kjer je bil šolski obisk komaj dvaintridesetodstoten, kjer so živele vraže in kjer so učitelji vzdržali največ leto dni. Do pozne starosti, ki jo je doživel kljub težkemu življenju, ni spremenil mnenja, da mora učitelj izhajati iz razmer šolskega okolja, se vrasti vanj, živeti z njim, se približati prebivalcem šolskega okoliša in od tu črpati motive za svoje delo. Pohorje je od nekdaj živelo od gozdov. Vendar so kmetje mnogokrat potegnili krajši konec, dobiček so imeli lesni trgovci. Otroke, ki so komaj poznali osnove računstva, je naučil izračunati prostornino lesa. Šlo je počasi; začetni je bilo treba z osnovnim pojmi o dolžini, širini, prostornini. Od vraž, ki so jih bili ti kraji polni, so se usmerili na praktična vprašanja, pomembna za njihovo življenje. Učni načrt je bil zanj okvir, splošno vodilo, šola je morala biti socialno angažirana, to pa je tedaj pomenilo, da je komunistična. Učence (in preko njih starše) je osveščal o davkih in o vpisih bremen v zemljiško knjigo. V Radljah so jim celo dovolili, da so učenci prepisovali podatke o domačijah in donosu, od katerega je odvisna višina davkov, na osnovi tega pa so starši ugotovili, da so še vedno knjižena bremena in druge vknjižbe, ki so bile že davno poravnane. Z učenci so sestavili vloge za izbris in staršem prihranili poti in stroške advokatskih in notarskih storitev. Skupaj so zasledovali odloke o občinskih, banovinskih in državnih davkih. Ker je bilo mnogo otrok brez osnovnih šolskih potrebščin, je krajevemu šolskemu odboru predlagal, da zaprosi za sredstva za nakup knjig. Obmejni občini je takratna Ciril-Methodova družba za to namenjala precejšnja sredstva. S skupnim delom, skrbno vodeno kartoteko in pregledom poškodovanih knjig je otroke nato navajal na to, da je treba skrbeti za skupno lastnino. Prešel je na sistem javnih naročil, kot bi rekli danes, saj je skupaj z učenci ugotovil, da kmet, ki jim dostavlja drva, le-ta predrago zaračunava, učence je seznanjal z blagajniško knjigo stroškov šole itd.

Izhajal je torej iz konkretnih okoliščin, uporabljal metodo od znanega k neznanemu, učil je umnega gospodarstva in "transparentnosti financ". Ob vsem tem je učni program do konca leta vedno izpolnil, le malo drugačen vrstni red in druge prijeme je uporabil za njegovo uresničitev. Skozi aktualizacijo temeljnih življenjskih vprašanj določenega okolja je dosegal rezultate, s katerimi si je zaslužil zaupanje okolja; s tem je že tako, da je od njega odvisen tudi učni uspeh in v tistih časih tudi obisk pouka. Konec šolskega leta je k pouku prihajalo od 85 do 86 odstotkov vseh vpisanih otrok, kar v času, ko

pozimi niso imeli vsi čevljev in so do šole morali pešačiti več ur, ni bilo malo.

Na Remšniku je pomagal ilegalcem v Avstrijo. Tja so odhajali komunisti s celega Balkana, med drugim dr. Sima Markovič, Otokar Keršovani pa tudi znana hajdučica Stoja Marković, ki je ubila dva žandarja, ki sta jo zasledovala, in je ušla iz zagrebških zaporov.

Leta 1930 je izdal knjigo *Iz šole za narod*. V njej je predstavil svoje poglede na učiteljevanje, pa tudi razmere, ki so takrat vladale na Remšniku.

Bil je tudi predsednik učiteljskega društva in je protestiral ukazu, poslanem iz Beograda, proti neki premestitvi. Sam protest mu še ne bi prenesel premestitve, saj so bili proti tudi drugi predsedniki, vendar je on predlagal še spremembo odloka o kazenskih premestitvah. Odloka seveda niso spremenili, uporabili so ga na njem - kazensko je bil premeščen zaradi protesta, predloga in nedokazane pomoči pri begu ilegalcev. Z ženo sta bila premeščena v Markovce na Ptujskem polju. Tu je bila zemlja rodovitnejša in zato življenje lažje, vendar je istočasno moral poučevati 21 otrok, natrpanih v enem razredu. Ker je bilo v bližini nahajališče ostankov krapinskega človeka, je izhajal od tod; začel je z razvojno teorijo in v ta namen iskal literaturo po licejskih in univerzitetnih knjižnicah. Tako je s snovjo, za katero so materialne ostaline ležale nedaleč od Markovcev, pritegnil otroke in dosegel disciplino v množici, ki se danes zdi neobvladljiva.

Leta 1936 je bil spet kazensko premeščen, tokrat v Telče na Dolenjskem. V tem hribovskem kraju na razvodju Save, Krke in Mirne se je do smrti zapil že marsikateri učitelj in banska uprava v Ljubljani je najbrž upala, da se bo komunista in sodelavca izdajateljskega odbora Novega časa, ki je bil predhodnik Ljudske pravice in je izhajal v Murski Soboti, na ta način za vedno otrešla.

Toda novi učitelj, že vnaprej očrnjen med prebivalci krajev, kamor je prihajal poučevati, je spet sprejel izziv. Znova se je znašel v šoli brez sredstev, učil, učbenikov, med učenci, ki so, kot piše Voranc, za zajtrk jedli poparjene tropine. Prebivalcem novega šolskega okoliša so ga kot nevarnega komunista prikazovali tako klerikalci kot liberalci iz doline.

Najprej je ugotovil, da tri občine, ki bi morale skrbeti za šolo, sredstev že dolgo niso poravnale. Izračunal je dolgove, dve občini sta jih naglo poravnali, občino Škocjan pa je moral tožiti in poravnati je morala dolg od leta 1919 dalje. Z izterjanim je nabavil učne pripomočke in učila, občinskim velikašem pa se je seveda znova zameril. Pa njegova zamera ni segala samo do občinskih središč. Banska uprava je takrat sadjarskim okolišem, kakršno je telško bilo, financirala gradnjo sušilnic, sadjarskemu društvu Telče pa jih ni hotela. S tisto tiho upornostjo, s kakršno je njegova mama raztrgala sliko oblastnikov, je skupaj s krajani, ki so nabirali zdravilna zelišča, in s pomočjo Kmetijske družbe v Ljubljani zbral denar za izgradnjo sušilnice, v kateri se je lahko posušilo petindvajset tisoč kilogramov sadja. Mnoge družine so se oblekle in obule, načrtovali so gradnjo še ene sušilnice, nameravali so štipendirati dva učenca na kmetijski šoli.

Načrte pa je prekrizala vojna. Razpolovila je Telče, šola je spadala pod italijansko okupacijsko oblast, pol šolskega okoliša pod nemško. Nemci so začeli ljudi preseljevati in mnogo jih je prebežalo na italijansko stran, preko meje so potovali aktivisti s Štajerske, ki so odhajali po navodila v Ljubljano, skozi vas je potovala ilegalna literatura. Ker

je v šoli postalo nevarno, sta z ženo Leopoldino prosila za premestitev v Šmarjeto in 1. januarja 1942 sta se s štirimi majhnimi otroki preselila tja. Jurančič je nadaljeval z ilegalnim delom in ustanavljal ilegalne odbore OF, zato so ga 16. aprila istega leta aretirali, ga odpeljali v zapore v Novem mestu, od tam v belgijsko vojašnico v Ljubljano in 7. septembra v koncentracijsko taborišče Rab.

V knjigi Marjana Beretiča *Od znoja do boja* lahko preberemo, kako je potem živela družina brez očeta. Sin Ilja je bil komandir pionirske čete, najstarejši sin Vlado pa je bil že prekaljen mladinski aktivist, zato ga Italijani in belogardisti kljub izdaji niso ujeli. Cirilu Beretiču je nekoč svetoval, naj ne bo nestrpen, saj bo okupator klonil ne le pri nas, ampak na svetovnih bojiščih, da čas dela za njih, čeprav bo do takrat še mnogo gorja. Svetoval je previdnost in istočasno pripravljenost; poskrbeti da je treba, da se iz take situacije izvlečejo kar se da celi in zdravi in še bolj močni. Skrb za ljudi, kakršna je odlikovala tudi njegovega očeta, je bila značilna tudi zanj. Njegova mati Leopoldina, klicali so jo Poldka, z manjšimi otroki, starimi trinajst, dvanajst in devet let, ni mogla nikamor, vendar je nadaljevala moževo delo. Enaindvajsetega septembra je šesti val italijanske ofenzive poplaval tudi Šmarjeto z okolico. Iz Šentjošta pri Novem mestu so z oddelki divizije Isonzo prišli tudi belogardisti in začele so se aretacije. Okrog trideset domačinov so strpali v bivšo Kocjanovo trgovino v Šmarjeti, med njimi je bila edina ženska Leopoldina Jurančič. Nato so jih odgnali v Belo Cerkev, kjer so Jurančičevi dovolili, da so jo obiskali mlajši trije otroci. To je bilo njihovo poslednje srečanje. Z drugimi zaporniki so jo odpeljali v sodnijske zapore v Novem mestu, tam pa so jih razdelili v tri skupine. Ene so spustili domov, druge so odgnali v internacijo, osem, med njimi učiteljico Jurančičevo, sekretarko rajonskega odbora OF, pa so na terenskem vozilu odpeljali skozi Novo mesto, prek Gorjancev v Semič. Od tam so jih peljali v vas Mladica, jo zastražili in od ujetih terjali, da si izkopljejo gobove. Pred ustrelitvijo so s klici skušali sporočiti, kje bodo pokopani: "Tukaj bomo ubiti Šmarječani!" Priči, ki sta se peljali mimo na vozu, sta slišali tudi ženski glas. 28. septembra okrog enajste ure je padla žena zavednega učitelja, njegova pomočnica, aktivistka in mati štirih sinov. Bila je prva talka na Dolenjskem.

Njen mož je bil 7. septembra odpeljan na Rab in tam ostal do kapitulacije Italije, njuni štirje otroci pa so bili prepuščeni sami sebi. Tudi v taborišču je s somišljeniki ustanovil taboriščno OF, saj je vedel, da je bil naduti taboriščni poveljnik ob bližajočem se porazu sposoben na tisoče izstradanih postreliti, zato je verjel, da le lastna osvoboditev v odločilnem trenutku lahko prepreči ta zločin. Pomembno mu je bilo vsako življenje. Po kapitulaciji Italije je bil izvoljen za predsednika taboriščne OF. Taboriščniki so pomnili, kako je na silo vlekel zamorjene in sestradane izpod šotorov, da niso obležali za vedno. Bil je med ustanovitelji ilegalnega udarnega bataljona, ki je po porazu Italije prerasel v Rabsko brigado. Ob prvem zboru je bil izvoljen za njenega komisarja in v brigadne vrste je sprejel Slovence, Hrvate in Jude. Soborce in druge je varno pripeljal v domovino.

Po vojni je bil pri predsedstvu SNOS načelnik za obnovo in socialno skrbstvo ter sekretar oblastnega komiteja KPS za Štajersko. V prvi funkciji se je posvetil predvsem šolstvu, kar v takratnih razmerah ni bila lahka naloga; šolska poslopja so bila po večini požgana, mnogo učiteljev je padlo, drugi so imeli razne politične dolžnosti. Njegova

iznajdljivost in "tiha upornost" mu je spet prišla prav. Odprl je šole učiteljem, ki so prihajali iz izgnanstva, partizanskih enot in taborišč. Za birokracijo, ki je od nekdaj ni maral, takrat ni bilo časa; učitelji so kar na ministrstvu počakali, da so jim natipkali ukaz o namestitvi. Na šolske reforme, posodabljanje prosvete, na pedagoške vizije izpred vojne je takrat pač moral pozabiti, nujnejša je bila organizacija osnovnega šolstva, ki mu je posvečal svoje in tudi družinsko življenje. Vendar so bili časi taki, da so stari revolucionarji morali prijeti tam, kjer je bilo najtežje. Nihče jih ni vprašal, ali jim delo leži, ali lahko, ali so to pripravljeni sprejeti. Tako so ga leta 1946 imenovali za organizatorja združništva.

Na sestanek na Zadružnem komiteju pri predsedstvu republiške vlade je prišel odposlanec centralnega partijskega komiteja. Jurančičevo partijsko organizacijo je seznanil z resolucijo Informbiroja. Glede na svoje delo in glede na to, da je posrednika resolucije poznal po tem, da je še tik pred vojno vodil romanja, se je začudil nad takim načinom seznanjanja in je zapustil sestanek. Kar takoj so ga izključili iz partije in ga na silo upokojili. "4. aprila 1949 so ga zaprli, čeprav je bil še vedno zvezni poslanec, vendar takrat za dvomljivce v nove reforme tudi imuniteta ni veljala. Ugrabili so ga na cesti, sorodnike in znance pa obvestili, da je skušal pobegniti čez mejo pri Radgoni in so ga na begu ustrelili. Od dneva, ko so ga zaprli, do 1. februarja 1949 je bil v samici, niso mu bili dovoljeni sprehodi, ne umivanje, striženje, preoblačenje. Obiskovali so ga neznani oznovci, pa tudi nekdanji soborci, funkcionarji. Namigovali so mu, da bi bilo najbolje, da si sam vzame življenje, doživljal je celodnevna zaslišanja, fizični in psihični pritisk. Na dvorišču so uprizarjali njegov pogreb, on pa se je smejal, saj je vedel, da je opazovan.

Njegov sedež v zvezni skupščini, v odboru za finance in planiranje, je bil devet mesecev prazen. Dve leti in pol je bil v samici, v preiskovalnem zaporu, in šele devet mesecev po aretaciji so ga iz kleti premestili v svetlejšo celico in se je lahko prvič umil in preoblekel. Očitali so mu sodelovanje s podpolkovnikom Rdeče armade Bogomolovom, članom vojne misije na Štajerskem, vendar je z njim sodeloval po nalogu CK KPS. Knez Windischgraetz, ki ni bil nacist in je imel sorodnika v nemškem štabu v Gradcu, mu je namreč sporočal podatke o gibanju nemških čet, on jih je posredoval Rusu, ta pa maršalu Tolbuhinu, ki je bil tedaj na Madžarskem.

Bogve kje človek, ki živi za svoj poklic, ki ima rad ljudi, ki mu je mar zanje in njihov napredek, ki mu umorijo ženo, katerega otroci živijo brez obeh staršev, ki mu tovariši obrnejo hrbet, zbere toliko moči, da ga ne zlomi. Ko mislim na to, se spomnim njegovih besed o tihi materini upornosti. Pomislim, da je stvar, za katero je živel, vendarle rodila sadove, samo na drevesih je vedno tudi nekaj sadov, v katerih se redijo črvi, ob ugodnem vremenu pokukajo iz sredic, v katerih so do tedaj skrito in varno čemeli, ozrejo se, katera barva je ravno tedaj v modi, in se urno prilagodijo. Ker so še sveži, bolj sijajo od tistih, ki so si kožo opraskali s poštenim delom, dušo odrgnili v boju.

Leta 1952 so ga odpeljali v Bilečo. Vsakega novega zapornika je tam pričakal špalir s palicami in polivanjem z gnojnico. Najhujši seveda niso bili pazniki in miličniki, ti so se celo zavzeli zanj, najgrozovitejši so bili zaporniki - kriminalci, ki so v resnici vladali Bileči.

Vse zapornike so naslednjega leta preselili na Goli otok. Tam je preživel še tri leta in bil predčasno decembra 1953 odpuščen. Druga

žena je bila prav tako zaprta, tako kot vsi otroci, razen najmlajšega, dojenčka. Nekateri so bili zaprti dlje od njega.

Obtožnico so mu pokazali enkrat, potem je ni nikoli več videl. Ilegalno je mnogo kasneje prišel do obtožnice, v kateri je lahko prebral, kaj so mu očitali; imel naj bi strojnico in načrtoval naj bi bil pobeg na tuje. Zagovornika ni imel, saj ga ni mogel plačati, pa tudi kompromitirati ni hotel nikogar s procesom. Tako so mu dodelili zagovornika, ki pa mu je na razpravi delil lekcije.

Po izpustitvi je bil pol leta brez službe, nato se je preživljal kot prodajalec opeke, tajnik na gimnaziji v Mostah in do upokojitve na enakem mestu v Šoli za oblikovanje.

Umril je leta 1998. Nikoli ni poskušal izvedeti, zakaj so ga zaprli in obtožili. Prošnje za pomilostitev tudi na prigovarjanje znancev ni hotel vložiti. "Ne potrebujem je," je rekel, "ničesar mi nimajo oprostiti." V "mehkejših" časih so ga hoteli spet včlaniti v partijo. Izjavil je, da je vedno bil komunist, če je to komu prav ali ne, članstvo v tej organizaciji pa je zavrnil.

Od septembra 1973 do 9. marca 1982, ko je dopolnil osemdeset let, je bil predsednik taboriščnega odbora Rab pri glavnem odboru ZZB Slovenije, do konca življenja pa njegov častni predsednik. Tako je ohranjal spoštljiv spomin do tistih, ki so za vedno ostali na otoku, pa tudi do tistih, ki so z voljo, srečo in močjo preživeli trpljenje.

Jože Jurančič ni bil ne velik znanstvenik in ne umetnik, katerega dela bi bila zapisana v šolskih učbenikih. Pa vendar je bilo njegovo življenje tisti votek, iz katerega je spleteno trdno platno naše narodne zgodovine. Bil je eden najnaprednejših predvojnih učiteljev; bil je tam, kjer so ga najbolj potrebovali, in delal je tisto, kar je bilo najbolj potrebno: otrokom in preko njih njihovim staršem je prinašal znanje za življenje. Zaradi njega in njemu podobnih je vredno verjeti, da je učiteljski poklic sicer težak, a vreden vsega spoštovanja. Ob njem so se otroci iz najbolj zaostalih krajev učili samozavesti, ker jim ni dajal rib, ampak jih je učil loviti. Ni se uklanjal tej ali oni oblasti; v visoki starosti je ostal pokončen mož. Iz opisa svoje trnove poti v intervjuju, ki ga je dal trinajst let pred smrtjo, ne veje prav nič zagrenjenosti, čeprav bi glede na vse, kar je prestal pod sistemom, za katerega se je boril, za katerega je trpela vsa njegova družina, za katerega je padla njegova življenjska tovarišica, ki mu je v pomanjkanju in delu stala ob strani in potem, ko je bil odgnan v taborišče, nadaljevala njegovo delo, razlogov za grenkobo gotovo ni manjkalo.

Jože Jurančič svojih humanističnih in socialnih ter političnih načel ni nikoli spremenil. Morda so ga v pozni starosti v spominu spremljale hvaležne oči remšniških otrok ali dece s Telč, ki je suhe krljle zamenjala za čevlje, morda se je spominjal vseh, ki jih je na pragu smrti izvelkel iz šotorov smrti v rabskem taborišču. Čeprav ni več učil, je kot tajnik gotovo opazil, da se na moščanski gimnaziji in na šoli za oblikovanje lahko šolajo tudi revnejši otroci. Morda je bilo vse to dovolj, da ni dovolil, da bi grenkoba zaradi strahot, ki jih je preživel po vojni, zastrupila njegovo srce.

Prežihov Voranc pravi, da je bil telški bog in ti pogosto doživijo svojo Golgoto. Bil je eden najnaprednejših predvojnih učiteljev, Maistrov borec, organizator OF, jetnik v fašističnih zaporih, taboriščnik, partizan in zapornik povojnega sistema. Napisal je več pedagoških del, med njimi delo Iz šole za narod, v tridesetih letih je bil med sestavljalci dotlej najboljših beril za otroke. Zagovarjal je načelo o delovni

Mirna na Dolenjskem, ž.c. sv. Janeza Krstnika, Obok prezbiterija (Mojster Bolfgang, ok. 1463–1465)

šoli in njegove metode so bile uspešne.

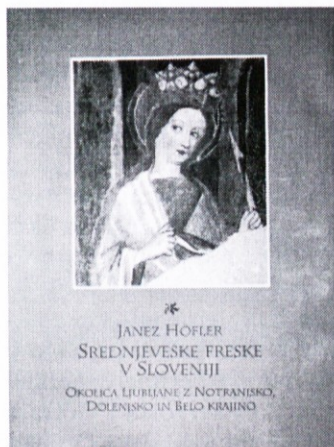
Nekdo je rekel: pokažite mi junaka, iz njegovega življenja bom naredil tragedijo. Jurančičevo življenje ima skoraj vse elemente zanj, vendar nekako ne moremo najti tiste odrsko-filmske tragičnosti, ki bi ob fizičnem propadu povzdigovala njegovo moralno in idejno zmago. Živel je polno življenje.

Drugače tudi ni moglo biti, saj je udejanjal (še vedno aktualno) lastno načelo: "Človeka je treba predvsem duševno predelati, da misli s svojo glavo, in ne samo pritegniti stranki, ki jo lahko vsak čas zamenja."

Robert Peskar

O SREDNJEVEŠKIH FRESKAH

Janez Höfler: Srednjeveške freske v Sloveniji, III. knjiga: Okolice Ljubljane z Notranjsko, Dolenjsko in Belo krajino, založba Družina: Ljubljana 2001.

Minulega septembra je pri založbi Družina izšla tretja knjiga o srednjeveških freskah v Sloveniji, ki je tokrat posvečena lokacijam srednjeveškega stenskega slikarstva v okolici Ljubljane, na Notranjskem, Dolenjskem in v Beli krajini. Avtor je tako kot za prvi dve knjigi, ki obravnavata freske na Gorenjskem in Primorskem, redni profesor na oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, dr. Janez Höfler. Ker knjiga, kot pove njen naslov, med drugim obravnava spomenike na Dolenjskem in v Beli krajini, ki so tako za širšo strokovno in laično javnost kot tudi za upravjalce spomenikov tega območja gotovo še posebej zanimivi, ne bo odveč opozoriti na odlike in pomen celotne serije in še zlasti tretje knjige. Hkrati je mogoče zaradi v letu 2001 izvedenih restavratorskih posegov in žal tudi nenadzorovanih gradbenih del posameznih župnijskih uradov dodati nekaj novoodkritih in deloma uničenih primerov fresk, čeprav z njimi podobe gotskega stenskega slikarstva tega prostora ni mogoče bistveno dopolniti.

Raziskovanje srednjeveških fresk ima na Slovenskem častljivo dolgo tradicijo. Pionirske in temeljne raziskave je opravil eden od utemeljiteljev slovenske umetnostne zgodovine in konservatorstva, prof. dr. France Stele, ki je že davnega leta 1912 na dunajski univerzi doktoriral z disertacijo *Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem*. Že v tistem času sta se torej pokazali potreba in nuja po znanstvenem ovrednotenju te likovne zvrsti, ki je po vsem sodeč tudi v okviru spomeniškega patrimonija nemških oziroma avstrijskih dežel že takrat zasedala pomembno mesto. France Stele je poleg številnih znanstvenih člankov leta 1935 objavil monografsko študijo o srednjeveškem slikarstvu v prvi knjigi *Monumenta artis Slovenicae*, celoten pregled srednjeveškega slikarstva leta 1969 v knjigi *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, tri leta kasneje pa pregled gotskega stenskega slikarstva v eni od knjig zbirke *Ars Sloveniae*. Po zaslugi nadaljnjih raziskav, zlasti Janeza Höflerja, je ta likovna panoga postala sicer najbolj raziskana zvrst v okviru slovenske kulturne dediščine, a je hkrati tudi najbolj ogrožena, saj je veliko število pred desetletji izredno dobro ohranjenih fresk danes komajda vidnih ali pa celo v celoti uničenih. Zaradi tega je potrebno že uvodoma opozoriti, da obravnavana

Levo: Sv. Tomaž, Šentjurski hrib nad Tržiščem, p. c. sv. Jurija (ok. 1460)

Desno: Sv. Janez Evangelist, Podpeč pri Gabrovki, p. c. sv. Pavla (Podpeški mojster, ok. 1500)

serija knjig o srednjeveških freskah predstavlja že z vidika dokumentiranja spomenikov pomemben prispevek. Celotna serija je namreč vzorno opremljena s kvalitetnimi barvnimi fotografijami Marjana Smerketa; v tretji knjigi je 262 fotografij, od tega devet starejših črno-belih iz INDOK centra Uprave RS za kulturno dediščino. Vzporedno s tem lahko celotno serijo knjig, še posebej pa tretjo knjigo, označimo tudi kot zelo pomemben korak naprej v popularizaciji te sicer v srednjem veku zelo priljubljene likovne zvrsti. Zakaj se zdi popularizacija pomembna? Poleg negativnih vremenskih vplivov in zoba časa predstavljamo ravno ljudje s svojo nevednostjo največjo nevarnost za stenske slike, še posebej za tiste, ki niso bleščeče ohranjene ali pa so še pod beleži. Z nenadzorovanimi in divjimi obnovami v preteklosti je bilo uničenih ali poškodovanih kar precej primerov, celo v letu 2001 lahko na območju Dolenjske naštejemo tri primere: cerkev sv. Nikolaja v Gradencu (ŽU Žužemberk), cerkev sv. Jošta v Gornjih Laknicah (ŽU Mokronog) in cerkev sv. Andreja v Malem Orehku (ŽU Stopiče). Ker se veliko lastnikov, upraviteljev in uporabnikov cerkva premalo zaveda dejstva, da večina cerkva, zlasti podružničnih, izvira iz srednjega veka, je bilo v preteklosti podobnih primerov seveda še več, s čimer so bili uničeni pomembni dokumenti bodisi za lokalno bodisi za celotno slovensko kulturno zgodovino.

Pri popularizaciji tovrstne kulturne dediščine ima tokrat poleg avtorja velike zasluge tudi založba Družina, ki je projekt zastavila in ga skorajda že v celoti uresničila (v pripravi sta še dve knjigi: Štajerska in Prekmurje), za kar si zagotovo zasluži posebno priznanje. Da je ravno založba Družina izdala knjige o srednjeveških freskah, ni nepomembno, kajti verjetno edina uživa tako velik ugled, da bodo tudi v tistih okoljih, kjer so freske še vedno nekakšen nebodigatreba, nekako lažje in z več zaupanja dojeli njihov velik estetski in kulturnozgodovinski pomen.

Vsebinsko je tretja knjiga zasnovana enako kot prejšnji dve, čeprav že na prvi pogled vzbuja pozornost njen obseg. Spričo izrednega števila lokacij (162) v okolici Ljubljane, na Notranjskem, Dolenjskem in v Beli krajini bo nedvomno potrebno korigirati dosedanje predstave, da sta "klasični" deželi gotskega stenskega slikarstva predvsem Gorenjska in Primorska. V uvodu je avtor najprej orisal

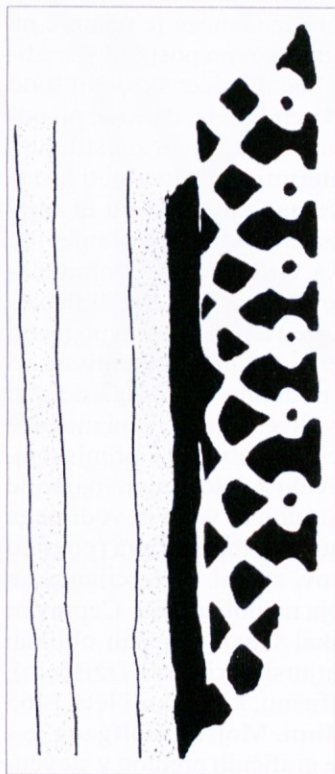

Sv. Nikolaj, Pangrč grm, p. e. sv.
Nikolaja (ok. 1360 - 1400)

splošne zgodovinske razmere na obravnavanem območju, nato pa slogovno in kronološko opredelil najpomembnejše in najbolj izrazite lokacije in avtorje. Že na začetku je avtor opozoril na prvo novo pomembno spoznanje, ki se nanaša na najstarejšo plast fresk v župnijski cerkvi na Svibnem. Tamkajšnje prizore iz Geneze je namreč na podlagi poznoromanskega risarskega sloga časovno postavil v sredino 13. stoletja, s čimer se je pomembno obogatil sicer skromni fond romanskega slikarstva na Slovenskem. Pomembno je, da so se po odkritjih in raziskavah v zadnjih desetletjih na Dolenjskem zgostili tudi spomeniki zgodnjega 14. stoletja, med katerimi pa po kvaliteti izstopajo le prva poslikava Miklavževe cerkve na Pangrč Grmu in sneti podobi sv. Krištofa z zunanjsčine župnijske cerkve v Kostanjevici, po obsegu pa poslikava križnega hodnika v Stični. Dalje obravnavano območje vzbuja pozornost zaradi številnih del t. i. goriških oziroma furlanskih potujočih delavnic iz časa pred letom 1400 in po njem. Žal je večina spomenikov slabo ohranjena. Najbolj ilustrativne so freske v cerkvi sv. Križa v Prevolah, ki podobno kot druga dela te skupine jasno kažejo zahodne, italijanske vplive, vendar jih ni mogoče kar tako povezati s spomeniki te slogovne usmeritve na Gorenjskem. Kvalitetni vrh je območje Dolenjske doživelo z delovanjem najbolje dokumentiranega slikarja v slovenskem srednjem veku in vodilnega predstavnika t. i. mehkega sloga, to je Janeza Ljubljanskega (po rodu s Koroškega), ki je po zaslugi naročnikov, stiških cistercijanov in gospodov Turjaških, ravno tu ustvaril svoja najboljša dela. Čeprav ni bil edini slikar na Dolenjskem, ki je slikal v zahtevnejših oblikah mehkega sloga (Vrh nad Želimljami, Šentjurski hrib nad Trziščem), ga je po kvaliteti presegel le Mojster Bolfgang, ki je okoli leta 1465 poslikal prezbiterij župnijske cerkve v Mirni. Mojster Bolfgang je s pomočjo pomočniških potovanj in uporabe grafičnih predlog v slovenske dežele prinesel nov slog "zmečkanih gub" in na Gorenjskem ustvaril pomembno delavniško nasledstvo, medtem ko je na Dolenjskem njegovo delo ostalo brez vidnejših odmevov. Čeprav so se ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja na Dolenjskem pojavili številni slikarji in delavnice (Podpeški mojster), nekateri od teh se ponašajo z zelo visoko kvaliteto, jih ni mogoče nadrobneje povezati s stilnimi premiki in novostmi na Gorenjskem, temveč so prej lokalni pojav ali pa je potrebno zveze iskati z drugimi umetnostnimi regijami in pojavi, npr. istrskim slikarstvom, kot to najbolj jasno kažejo dela t. i. hrvaških slikarjev.

Avtor je na koncu uvoda posebej opozoril še na več primerov poslikav iz 16. stoletja, od katerih bi posebno pozornost zaslužile poslikave posvetnih stavb, predvsem gradov (Otočec, Gracarjev turn, Mokronog), ki se poleg prevladujočih renesančnih novosti zanimivi tudi zaradi tem iz klasične mitologije in Stare zaveze. Žal pa velja ugotovitev, da so te poslikave večinoma propadle, tako da jih pravzaprav ni mogoče primerjati s poslikavami cerkva. Maloštevilna ohranjenost je nedvomno posledica številnih predelav grajskih objektov in uničenj. Na Dolenjskem je poleg fresk na zunanjsčini najstarejšega dela gradu na Otočcu omembe vreden primer le ostanek poslikave v prvem nadstropju osrednjega stolpa v Gracarjevem turnu, ki je kljub fragmentarnosti še vedno pomemben dokument in likovni element, a še do danes kljub izredni ogroženosti ni doživel osnovnih konservatorskih in restavratorskih posegov.

Celotna serija knjig zlasti pa tretja knjiga zagotovo predstavlja prvi

Šablonirana bordura na sliki Kristusovega križanja, Rosalnice (Trifare), cerkev Lurške Matere božje

¹ Anton KOBLAR, Kranjske cerkvene dragocenosti I. 1526, *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, V, Ljubljana 1895, str. 245.

² Robert PESKAR: *Šentrupert na Dolenjskem*, Ljubljana 2001 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: zbirka vodnikov; 202), str. 25–26.

celovit pregled gotskega stenskega slikarstva na obravnavanem območju. Tu ne gre samo za uvodno študijo, temveč tudi za seznam spomenikov, neke vrste kataložnih enot, razporejenih po abecednem vrstnem redu, ki predstavljajo osrednji del knjige. Vsaka enota za vsak spomenik posebej obsega poleg stavbnozgodovinske sheme in pomembnejših zgodovinskih okoliščin predvsem opis in ikonografske posebnosti, stanje poslikav in seveda neizogibne avtorske in časovne opredelitve, pogosto oziroma kjer je bilo mogoče pa tudi podatke o naročnikih, ki so bili za nastanek odločilnega pomena. Na koncu vsake enote je seveda dodan seznam literature.

Število spomenikov je, kot rečeno, izredno veliko, zato jih na tem mestu ne moremo posebej naštevati, opozorili pa bomo predvsem na najpomembnejše spomenike na Dolenjskem in v Beli krajini in na tiste, ki so zanimivi bodisi zaradi nekaterih novih avtorjevih spoznanj bodisi zaradi nekaterih novih dejstev, ki v knjigi niso upoštevana, kar še posebej velja za novoodkrite lokacije. Najprej moramo omeniti starejšo plast stenskih slik v cerkvi Žalostne Matere Božje v Bušeči vasi, ki jih avtor označuje kot rezultat vplivov Mojstra Srednje vasi pri Šenčurju, časovno pa postavlja v čas okoli leta 1460. Z vidika koroških vplivov so zanimive malo znane freske v cerkvi sv. Andreja v Dalecu pri Velikem Trnu (župnija Leskovec), torej nedaleč od Bušeče vasi, ki jih avtor postavlja v čas okoli leta 1440 in ob tem opozarja, da so freske žal zaradi samovoljnih posegov brezvestnega restavratorka izgubile dobršno mero pristnosti. Na srečo takšne usode niso doživeli nekateri primeri fresk, odkriti v zadnjem desetletju; npr. freske na slavoločni steni cerkve sv. Nikolaja v Dolenjem Kronovem, čeprav je bil prizor mučeništva sv. Ahacija in tovarišev (leva stran slavoloka) zaradi prevelike obnovitvene vneme domačinov leta 1992 precej poškodovan in je zato odkrit le neznaten del. Freske smo že ob odkritju pripisali t. i. Podpeškemu mojstru, izmaknil pa se je podatek iz popisa kranjskih cerkvenih dragocenosti iz leta 1526, da je tedaj v Kronovem obstajala bratovščina sv. Ahaca,¹ ki je bila verjetno naročnik poslikave. Od poslikav, ki so bile odkrite šele pred nekaj leti, gotovo izstopajo freske v cerkvi Najdenja sv. Križa v Dolgi Njivi (župnija Šentlovrenc). Na podlagi najstarejšega grafita iz leta 1533 so bile freske sicer časovno že opredeljene, vendar je avtor posebej opozoril na njihovo razmeroma visoko kvaliteto izvedbe in namignil na morebitne stilne sorodnosti s poslikavo župnijske cerkve v Starem trgu pri Ložu. Dalje so zanimive opredelitve nekaterih prizorov, odkritih v zadnjih letih (Koreno pri Horjulu, Mali Ločnik pri Turjaku, Pijava Gorica). Zaradi vsebine in kvalitete izvedbe moramo še enkrat opozoriti na poslikavo župnijske cerkve v Mirni, ki je bila ob nastanku fresk še podružnica župnije v Šentrupertu. O starejši poslikavi Mojstra Bolfganga v prezbiteriju je avtor strnil spoznanja svojih dolgoletnih raziskav, hkrati pa se je dotaknil tudi mlajše plasti na oboku ladje iz okoli leta 1498, ki jo je pripisal pomočniku t. i. Podpeškega mojstra. K temu bi lahko dodali, da je ta mojster verjetno s svojo delavnico okoli tega časa zaključeval svoje najobsežnejše delo v župnijski cerkvi v Šentrupertu, ki je nastala po naročilu tedanjega vikarja Fabijana Parolla, za kar bi govoril njegov grb, ki ga je v začetku 20. stoletja na oboku ladje dokumentiral slikar Matija Koželj, preden je na novo poslikal šentruperško cerkev.²

Ob nadrobnejšem pregledu dolenjskih spomenikov se je izoblikovala velika skupina poslikav, katerih skupni imenovalec je predvsem

³ France STELE: Gotsko stensko slikarstvo (zbirka *Ars Sloveniae*), Ljubljana 1972, str. CXI.

⁴ Robert PESKAR, Gotska poslikava Miklavževe cerkve nad Pangrč Grmom, *Gorjanci. Dolenjski zbornik 1997*, Novo mesto 1997, str. 225–233.

⁵ France STELE: *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969, str. 26, 28.

čas nastanka okoli leta 1400. V primerjavi s sicer bolj kvalitetnimi in bolj ohranjenimi primeri na Gorenjskem pa kažejo v stilnem pogledu bistveno bolj raznoliko podobo. Najprej bi omenili najstarejšo plast fresk v nekdanji grajski kapeli sv. Pavla v Podpeči pri Gabrovki, ki jih je pisec v nasprotju z dosedanjo datacijo okoli leta 1420³ postavil v čas, ko je lastnik tamkajšnjega gradu Henrik Gall z ženo leta 1390 ustanovil beneficij. Iz tega časa izvira arhitektura, za povsem gotovo datacijo dveh prizorov (sv. Pavel, sv. Katarina in sv. Ahac ter sv. Martin) v čas okoli leta 1390 pa bi morali vendarle opraviti še dodatne raziskave; če bi se takšna časovna opredelitev potrdila, bi bil to eden prvih primerov severnega mehkega sloga na Slovenskem. Ob podpeški poslikavi pa nedvomno velja dodati, da so freske (tudi mlajša plast t. i. Podpeškega mojstra) v izredno žalostnem stanju, saj jih zaradi atmosferske in kapilarne vlage prekrivajo alge in plesni: da bi se stanje izboljšalo, bi se morala predvsem lastnik (župnijski urad Sv. Križ–Gabrovka) in seveda pristojna spomeniška služba boljje izkazati.

Iz istega časa izvira tudi druga poslikava Miklavževe cerkve nad Pangrč Grmom. Ta sicer že kaže jasne italijanske vplive, vendar je bila na delu domača delavnica, ki je najprej poslikala zunajščino in notranjščino severne stene, in sicer z upodobitvijo sv. Krištofa in tridelne votivne kompozije z grboma naročnika poslikave, gospodov Soteških.⁴ Kasneje je ista delavnica poslikala še prizore iz Kristusovega pasijona. Drugih del te delavnice dosedaj še nismo odkrili, je pa pisec opozoril na določene sorodnosti s freskami v kapeli sv. Ane v Podložu. Še bolj jasne zahodne vplive kaže skupina spomenikov, ki leži nekako ob ali nedaleč od glavnih prometnih poteh. Nekatere od teh (Tlake, Malo Črnelo, Žužemberk, Gombišče) sicer lahko primerjamo z deli t. i. potujočih furlanskih oziroma goriških slikarjev na Gorenjskem, vendar pa pojava fresk v Prevolah, Vrhu pri Križu in še nekatere slabše ohranjene ne bi mogli pojasniti s tega vidika. V Prevolah bi kazalo posebej opozoriti še na dokaj redko, a za čas okoli leta 1400 značilno upodobitev sv. Liberata oziroma sv. Kümmeris. Upodobitev te svetnice je skorajda izključna domena italijanskih slikarjev oziroma potujočih furlanskih delavnic,⁵ vendar pa je mogoče čaščenje in upodabljanje te svetnice razložiti tudi z določenim vplivom Ogleja, kjer je v tamkajšnji baziliki sv. Liberata posvečen južni oltar: južno apsidno oglejske bazilike krasi stenska upodobitev te svetnice, ki je le nekaj desetletij starejša od naših primerov.

Na tem mestu ne bi bilo odveč opozoriti tudi na položaj gotskega stenskega slikarstva v Beli krajini, ki je v primerjavi z Dolenjsko in drugimi pokrajinami bistveno skromnejše, saj do danes poznamo le šest lokacij. Podobno sliko kaže tudi Kočevska. Zato ni nenavadna avtorjeva opazka, da se za obe regiji zdi, kot da ju je splošni razvoj gotskega stenskega slikarstva povsem zaobšel. Vzrokov za takšno stanje je gotovo več, eden od poglobitnejših pa je nedvomno ta, da zgodovinske razmere v Beli krajini v srednjem veku niso dopuščale razcveta na umetnostnem področju. Poleg tega je večina cerkva tega območja v kasnejših obdobjih doživela radikalne preнове, pa tudi strokovno vodenih restavratorskih obnov v zadnjih desetletjih ni bilo veliko. Da pa je bila težnja po okraševanju cerkvenega prostora tudi tu močno prisotna, vendarle pričajo ohranjeni primeri, od katerih po obsegu in kvaliteti izstopa le poslikava Jakobove cerkve v Naklem s konca 15. stoletja. Čeprav nakelske freske kažejo določene vzporednice s suško-bodeško-prileško skupino, doslej slikarja še nismo us-

⁶ Vse fregmente smo očistili, utrdili, zakitali, prerisali na folijo in nato sneli, saj je poslikava preveč izpostavljena vremenskim razmeram, da bi jo lahko ohranili *in situ*. Intonaco je namreč izdelan iz apnene malte, za katero je bila verjetno uporabljena presejana mivka verjetno iz Kolpe. Poslikava je seveda izgubilo svojo likovno vrednost, ohranila pa je gotovo svojo veliko dokumentarno vrednost, saj določa okvirno tudi nastanek današnjega prezbitarija, in sicer na začetek 16. stoletja.

⁷ Arhivski podatki so povzeti po: Milko Kos: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (Za Kranjsko do leta 1500)*, I-II, Ljubljana 1975; Janez Höfler: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem*, 5. *Dolenjska II.*, Ljubljana 1997 (razmnoženo kot tipkopis).

pelj delavniško opredeliti. S tega vidika so nekoliko bolj zgovorni ostali primeri, zlasti fragmenti v Črnomlju in Obrhu, ki jih lahko opredelimo kot delo t. i. hrvaških slikarjev. Avtor je v to skupino uvrstil tudi ostanke poslikave na zunanjsčini južne cerkve pri Treh farah, vendar pa zadnja restavratorska dela na poslikavi tega niso potrdila.⁶ Opraviti imamo z večfiguralno kompozicijo Kristusovega križanja, ki sta jo na vsaki strani na opornikih spremljala še dva prizora, kar spominja na gotske krilne oltarje (triptihe). Prizor na levi je povsem uničen, na desni pa sta vidna figura klečečega donatorja v molitveni drži in ostanek neke večje svetniške figure, najverjetneje sv. Krištofa, donatorjevega patrona. Po figuri donatorja je mogoče sklepati, da je bila kvaliteta izvedbe relativno visoka. Zaradi slabe ohranjenosti pa freske sicer ni mogoče stilno in delavniško natančneje opredeliti, vendar niti tip bordure niti način oblikovanja figure nista sorodna z deli hrvaških slikarjev, čeprav je freska nastala okoli leta 1500 oziroma na začetku 16. stoletja.

Preden bi zaključili sprehod po novi knjigi o gotskem stenskem slikarstvu na obravnavanem območju, moramo, kot rečeno, na kratko opozoriti še na nekaj primerov fresk, odkritih v zadnjem letu, ki v obravnavani knjigi še niso zabeleženi. Navajamo jih po abecednem vrstnem redu.⁷

Gorenje Laknice, cerkev sv. Jošta. Cerkev, podružnica župnije v Mokronogu, je bila prvič omenjena leta 1436 v fevdni knjigi grofov Celjskih. Njen ladijski del je še romanski z izvornim okencem v južni steni, prezbitarij in obok ladje pa sta bila zgrajena v 18. stoletju. Freske so prišle na dan ob obnovi v letu 2001, ki pa je bila žal izvedena brez vednosti spomeniške službe in je bila zaradi tega tudi precej poškodovana, tako da se je ohranil le fragment glave nekega svetnika na desni strani slavoločne stene. Ob obnovi fasade so prišli na dan tudi posamezni fragmenti (koščki) fresk, ohranjeni na večjih klesancih prezbitarija, zlasti vogalnikov. Iz teh klesancev je bil prvotno zgrajen nekdanji oltarni prostor, polkrožna apsida, ki so jo zaradi predelave v 18. stoletju podrli. Iz fragmentov seveda ni mogoče razbrati vsebine (na enem je ostanek prsta), so pa prvotno krasili notranjščino apsida. Po tehnični plati so freske dobro izdelane, vendar slaba ohranjenost onemogoča konkretnije opredelitve. Svetnikova glava z v omet vtisnjeno konturo spominja na svetniške upodobitve v t. i. mehkem slogu (Janez Ljubljanski), tako da bi čas nastanka poslikave postavili v prvo polovico ali sredino 15. stoletja. Zaradi ogroženosti in neprimerne odnosa zlasti vaše skupnosti, ki se je na povsem napačen način lotila obnove cerkve, smo freske sneli.

Gorenji Mokronog, cerkev sv. Petra. Nekdanja župnijska cerkev je od leta 1803 podružnica župnije v Trebelnem. Kot župnijska je bila prvič omenjena leta 1249 in je ustanova lastnikov nekdanjega starega mokronoškega gradu, ki je stal tik pod cerkvijo. Stavbo sestavljajo srednjeveška (verjetno romanska) ladja, ki so ji v 17. stoletju prizidali poligonalni prezbitarij, zakristijo na južni in zvonik na zahodni strani ladje. Sočasno so obokali še notranjščino ladje. Cerkev je zaradi stenskih slik že dolgo znana, vendar pa so bile freske evidentirane le na zunanjsčini (sv. Nedelja) in so do danes večinoma propadle. V sklopu obnovitvenih del pa so bile v letu 2001 freske odkrite tudi v notranjščini cerkve. Freske so sicer fragmentarno ohranjene, vendar je iz obsega ohranjenosti razvidno, da so prvotno krasile celotno notranjost. Vsebinska ohranjenih partij še ni v celoti

Levo: Sv. Hieronim, Mirna na Dolenjskem, ž. c. sv. Janeza Krstnika (Mojster Bolfgang, ok. 1463 - 1465)

Desno: Novoodkriti prizor Rojstva (detajl), Gorenji Mokronog, c. sv. Petra (ok. 1500)

razpoznavna, saj so freske delno še pod beleži. Na severni strani tik ob slavoloku, desno od zazidanega romanskega okna, se je razmeroma dobro ohranila podoba Marije z otrokom, naslikana v nedoločljivem prostoru z oknom v ozadju, skozi katerega je videti modrino neba. Celoten prizor uokvirja iluzionistično naslikan polkrožen kamnit okvir. Marijino zelenkasto oblačilo je posuto s tekstilnimi vzorci. Levo stran slavoloka v ladji je krasil prizor rojstva, od katerega se je ohranila le leva polovica, kjer vidimo v prvem planu upodobljenega angela v molitveni drži, srednji plan zavzema upodobitev v jasli položenega Jezuščka, za njim pa stojita vol in osliček. Od Jezusovih staršev sta vidna le del Marijine roke, s katero drži otrokovo levico, in njeno oblačilo, okrašeno z bogatim tekstilnim vzorcem. Freske na desni strani slavoloka so uničene, prav tako pa tudi partije fresk v spodnji polovici južne stene. Tako so delno vidni le dve svetniški glavi in ostanki za zdaj še nespoznavnih večjih prizorov v zgornji polovici južne stene. Zanimivo je, da se je fragment freske ohranil tudi na kamnu, vzidanem v jugovzhodni steni prezbiterija, vendar je verjetno pripadal prvotnem oltarnem prostoru, apsidi ali starejšemu poligonalnemu prezbiteriju, katerega obliko in velikost bodo odkrile šele arheološke raziskave. Z ikonografskega vidika velja za zdaj opozoriti le na tip upodobitve rojstva, ki ne pripada pri nas bolj pogostemu tipu v obliki Marijinega čaščenja Jezusa, temveč je tu z Marijino držo Jezusove ročice poudarjen čustveni odnos med materjo in otrokom. Ko bodo freske ustrezno očiščene in restavrirane, bodo gotovo dopuščale nadrobnejše umetnostnozgodovinske izsledke, za zdaj pa se moramo zadovoljiti le z njihovo približno časovno opredelitvijo. Poslikava se odlikuje po dobri risarski izvedbi, samo gubanje oblačil pa je nekoliko okorno, kar je slikar vsaj pri Marijinem oblačilu prikriil s tekstilnimi vzorci. Način gubanja oblačila in senčenja je soroden s freskami na Vihru in še nekaterimi primeri, vendar delavniških zvez ni mogoče potrditi. Diskasti nimbi, iluzionistični polkrožni okvir in gubanje oblačil pa zagotovo pričajo za čas nastan-

Levo: Kristus nosi križ, Svibno, ž. c. sv. Križa (druga četrtina 15. stol.)

Desno: Sv. Ludovik Touluški, Žužemberk, p. c. sv. Nikolaja (ok. 1400)

ka v tem času, se pravi okoli leta 1500 ali celo kakšno desetletje kasneje. Župnija je bila v srednjem veku v patronatu kostanjeviške cisterce, vendar so verjetno za okrasitev cerkve poskrbeli lastniki bližnjega gradu. Leta 1526 je v popisu kranjskih cerkvenih dragocenosti navedeno, da želi župnik revno cerkev popraviti. Takrat so freske verjetno že nekaj časa krasile cerkveno stavbo.

Gradnec, cerkev sv. Nikolaja. Cerkev, nekdanja podružnica župnije v Krki, danes pa v okviru žužemberške župnije, je bila prvič omenjena posredno s hribom leta 1382. Ladja cerkve izvira še iz srednjega veka, prezbiterij je bil prizidan v 17. stoletju, nato pa je bila leta 1790 cerkev obnovljena, ko so ladjo prekrili z ravnim lesenim stropom; v 19. stoletju so prizidali še zvonik. Že pred časom evidentirana (Krajevni leksikon) in večinoma prebeljena slika s prizorom iz Nikolajeve legende, domnevno iz 14. stoletja, je bila ob zadnji obnovi v letu 2001, izvedeni povsem brez dovoljenj in soglasij, uničena. Sočasno je investitor (župnijski urad Žužemberk) kljub izrecni prepovedi uničil še raven kasetiran strop in ga nadomestil z betonskim obokom, s čimer je cerkvena notranjščina izgubila vso historično pričevalnost in izvirnost.

Jezero, cerkev sv. Petra. Cerkev, podružnica župnije v Trebnjem, je bila prvič omenjena leta 1391. Ladijski del z vzdanimi rimskimi nagrobniki izvira še iz srednjega veka (romanike?), prezbiterij in zvonik pa iz 17. ali 18. stoletja. Ob sondiranju notranjščine in zunanjščine cerkve smo odkrili ostanke fresk na južni fasadi ladje. Barvna plast freske, katere obseg je močno okrnjen (mogoče je prikazovala sv. Krištofa), je skorajda povsem sprana. Vidna pa je bordura, ki jo sestavljajo majhni kvadrati z vrisanimi rombi, kakršno poznamo tudi na starejši plasti poslikave na slavloluoku cerkve sv. Križa na Liscu (naselje Podliseec). Ta je nastala v tradiciji furlanskih delavnic v prvi tretjini 15. stoletja, kar bi ustrezalo tudi času nastanka freske na Jezeru.

Mali Orehek, cerkev sv. Andreja. Cerkev, podružnica župnije v Stopičah, je prvič omenjena leta 1490 v urbarju nemškega viteškega reda. Ladja je še romanska z izvirnim polkrožnim okencem v južni steni, prezbiterij in zvonik s slikovito arhitekturno polikavo pa sta iz 17. in 18. stoletja, ko je tudi notranjščina ladje doživela temeljito ob-

novo. Po obnovi zunanjščine cerkve leta 2000, ko je bilo odkrito romansko okence z dekorativno poslikavo ostenja, so bila v letu 2001 izvedena še obnovitvena dela v notranjščini. Pri tem pa izvajalci del, pravzaprav vaščani sami, niso v celoti upoštevali navodil spomeniške službe in so z odbijanjem ometa na notranji strani slavalnočne stene, se pravi že v partiji nekdanje apside, delno poškodovali fresko poslikavo, ki je bila sicer že pod ometom močno okrnjena. Zaradi slabe ohranjenosti stilna in vsebinska opredelitev ni mogoča, jo pa lahko na podlagi dobre tehnične izvedbe časovno postavimo v 15. stoletje. Skromne ostanke poslikave so ponovno ometali in prebelili.

Radovlja, cerkev sv. Jakoba na Cerovcu. Cerkev, podružnica župnije v Šmarjeti, je bila prvič omenjena leta 1581 v Bizancijevem popisu cerkva. Zgrajena je bila kot enotna stavba okoli leta 1500, kasneje pa je določene predelave doživela le ladja in oprema, na zahodni strani pa so v 18. stoletju prizidali zvonik. Cerkvena zunanjščina (verjetno pa tudi notranjščina) je bila ob nastanku ali kmalu potem bogato okrašena s freskami, ki jih danes opažamo pod plastmi beležev na zahodni in južni strani ladje. Freske so večinoma pod beleži, na podlagi široke večbarvne bordure, ki uokvirja prizore, pa je mogoče utemeljeno domnevati, da je bila na delu skupina t. i. hrvaških slikarjev iz prve tretjine 16. stoletja.

Soteska, župnijska cerkev sv. Erazma. Cerkev, nekdanj podružnica pražupnije v Mirni Peči, je verjetno ustanova lastnikov starega gradu Soteska, za kar govori predvsem patrocinij. Prva omemba cerkve sega v leto 1444. Ladijski del stavbe izvira še iz srednjega veka, prezbiterij in drugi deli stavbe pa so bili zgrajeni v 17. in 18. stoletju. Na južni zunanjščini ladje se izpod beležev kažejo stenske slike v večjem obsegu (prejkone sv. Krištof), vendar nadrobnejše opredelitve še niso mogoče.

S temi primeri smo razmišljanja o novi monografski obravnavi srednjeveškega stenskega slikarstva predvsem na Dolenjskem in v Beli krajini zaokrožili. Za konec ne bo odveč, če še enkrat poudarimo, da knjiga predstavlja prvi celovit pregled, saj je vrsta poslikav prvič konkretnje opredeljena, dodani pa so tudi drugi za zgodovino posameznih cerkva pomembni podatki, ki bodo zanimivi tako za ljubitelje umetnosti kot tudi za tiste, ki jih zanima bolj lokalna zgodovina. Zagotovo pa knjiga oziroma celotna serija sodi v knjižnico vseh lastnikov in upravljalcev cerkva oziroma spomenikov. Pregled stenskega slikarstva, kot je zastavljen, je tudi idealna osnova za nadaljnje monografske raziskave spomenikov, kar je seveda tudi eden od ciljev tovrstnih del.

Obok prezbiterija, Spodnja Slivnica,
p. c. sv. Petra in Pavla (ok. 1530 -
1540)

STANE JARM: LESENE PLASTIKE

Iz kataloga, ki ga je izdal Festival Ljubljana leta 1980

Ivan Gregorčič

V LESU LAHKO ZAŠEPETA IN ZAŠUMI VES GOZD

Pogovor z akademskim kiparjem Stanetom Jarmom

Stane Jarm je že od malega vonjal les in barvo, saj je bil njegov oče Jože Jarm znan rezbar in podobar. Danes je med slovenskimi kiparji sinonim za delo v lesu. Po končanem študiju in specialki na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani je sicer ob redni pedagoški zaposlitvi v Kočevju najprej precej delal z glino, a kmalu začel obdelovati les: najprej z dletom, nato s sekiro, pred kakšnimi 30-imi leti pa nadaljeval z motorno žago, ki je danes njegovo glavno orodje, zlasti pri izdelovanju večjih skulptur. Posledica rabe teh, bolj tesarskih kot kiparskih orodij, je njegov značilen "jarmovski" slog brazgotinastega reza, ki učinkuje nekako ekspresionistično rezko, grobo in ostro. Toda to, kar delata roka in orodje, je izraz tistega, kar prihaja od znotraj. Zdi se, da v skulpturah Staneta Jarma kriči in ječi vsa upornost in trpkost, ki jo skrivajo kočevski gozdovi, stoka trpljenje in se dviga hrepenenje, izraženo tako pretresljivo v trpkih obrazih žalujočih žena, ki krčevito, nemočno in hrepeneče vijejo roke proti nebu. Bridkost, ostrina kot sekira, zadeva gledalca z večine Jarmovih del, pa naj gre za že tolikokrat upodobljenega Trpečega, za obraze tršatih mož ali za podobe "nevarne" čarobne ženske čutnosti; celo usta pojočih deklic nakazujejo, kako njihova krhka grla dvigujejo hrepenečo pesem iz nekih globokih brezen duha.

Avtor vseh teh del je preprost, nepotvorjen sogovornik, ki ne kalkulira; je redkobeseden, a klen kot grča, morda z neko tiho trpko usedlino, ki jo odsevajo tudi njegova dela; a obenem tudi človek, ki da slutiti, da si ne dá natikati jarma; oster v svojem klicu po plemenitejšem, svetlejšem in optimističnejšem človeku in svetu. Kot tak klic in krik je nabrž treba razumeti tudi vse njegovo delo.

Za galerijo svojih del, ki so jo odprli v njegovi rodni Osilnici 29. oktobra lani, dva dni pred njegovo 70-letnico, pravi, da ni nikakršna baharija, ampak darilo svojim ljudem za vse, kar je dobival od njih vse življenje.

- Častitljive okrogle obletnice pomembnih ustvarjalcev so navadno priložnost, da se jih strokovna javnost spomni s pogledom na njihovo delo z reflektivnim priložnostnim zapisom, pri likovnikih morda tudi s pregledno razstavo. Vaša 70-letnica je šla mimo precej ali skoraj čisto tiho ...

Po lastni odločitvi živim v "provinci". Nimam namena, da bi pričakoval kaj drugega kot ignoranco s strani glavnega mesta. Ljubljana je sama sebi dovolj in vse tudi na drugih področjih. Pa mene to dosti ne briga. To, kar sem rad delal in še danes delam, sem po svoje počel tudi v lanskem letu. Zato sem tudi odprl v rojstni hiši galerijo, kakršno

Stane Jarm, posnetek z naslovnice kataloga iz leta 2001; foto: Janez Konečnik

sem pač zmoget sam, brez botrov in donatorjev, samo s svojimi prijatelji. Za vse je tudi v tej galeriji odgovor vsem, ki ga želijo slišati.

- Za svoje delo ste sicer dobili visoka priznanja, nagrado Prešernovega sklada leta 1964, leta 1988 osrednjo nagrado v svojem okolju za življenjsko delo, Šeškovo nagrado. Imeli ste številne razstave, ki so bile sproti kar precej intenzivno spremljane z zapisi. Ste bili zadovoljni z odzivi na svoje delo v strokovni javnosti?

Teh nagrad je bilo malo. Razstav je bilo več, zapisov o njih pa, če se je le dalo, nič. Imel sem kar veliko razstavo v Novem mestu, pa je ni, razen Dolenjskega lista, nihče omenil, ne v ostalem časopisju ne na televiziji. V Kostanjevici, v samostanski cerkvi, ravno tako: velika razstava, nobenega odziva. Leta 2000 sem razstavljal v Korotanu na Dunaju. Pri nas ni nihče tega omenil niti z besedico. Vsaj sam nisem našel nikjer ničesar. Za druge ustvarjalce pa to ne velja. Zakaj je to tako, približno vem. Ne priznam pa, da zato, ker moja umetnost ne dosega nivoja drugih. Res pa je, da nisem nikoli iskal nobenega menedžerja, ne likovnega "ideologa" ali botra, ki so jih posvečeni imeli in bili zato bolj odzivni. Hodim pač sam po svoji poti.

- Delali ste za raznovrstne javne naročnike, od spomenikov padlim v vojni do križevih potov. Na katero svojo javno stvaritev ste najbolj ponosni?

Ponosen sem na vse, kar sem naredil, saj sem vedno delal pod posebnimi pogoji. Ali ni bilo pravih sredstev ali je bilo na skrivaj prepovedano in nezaželeno ali pa neplačano, čeprav bi lahko bilo. Tak primer je, recimo, s Kočevsko Reko. Financirala je država. Meni pa so plačali samo oltar, ambon in velikega Kristusa. Križev pot stranskega oltarja in drugo pa je še vedno "moje". Ne bi pa rad tega razdiral, ker se mi zdi celota posrečena in sem ponosen nanjo. Podobno je bilo s Križevim potom v Rogu. Naredili smo vse sami in zastonj, ker pač nihče ni dolgo nič storil za te stvari.

- Zdi se pa, da je vaše delo zelo odmevno med raznovrstnimi ljubitelji oz. odjemalci. Gotovo obstaja kakšno delo, ki ga ne bi prodali. Zanima me, kakšen je občutek, ko se vaša stvaritev "poslovi" in gre od vas.

Imam veliko iskrenih prijateljev, ki cenijo moje delo. Teh sem vedno vesel. Nekateri imajo kar cele zbirke mojih del in se jih veselijo. Tudi sam sem dostikrat najbolj vesel, ko stopim v tak prostor in me z njihovih sten in iz prostorov pozdravijo moja dela. In dostikrat mi je kar malo žalostno pri srcu, da jih nimam sam. A to je samo trenutek. Bolj sem vesel, ko vidim in čutim, da te ljudi moja dela nagovarjajo in osrečujejo, kar je pač glavni namen mojega ustvarjalnega dela.

- Kaj mora vsebovati neka stvaritev, da ji lahko podelite visok naziv umetnina?

Če v gledalcu vzbudi tisti občutek, ki sem ga sam imel, ko sem se lotil tega dela. Če gledalec v sebi najde odziv na moje delo; mislim, da je to tista iskra, ki naj od umetnika preskoči v gledalca.

- Ko zaslišiš ime Stane Jarm, pomisliš na les. Kaj vam pomeni les v primerjavi z drugimi materiali, s katerimi in v katerih ste tudi delali?

Ivan Gregorčič
 V LESU LAHKO ZAŠEPETA
 IN ZAŠUMI VES GOZD
 Pogovor z akademskim kiparjem
 Stanetom Jarmom

Stane Jarm na kiparski koloniji v Dolenjskih Toplicah v družbi z akad. kiparko Alenko Vidrgar. V ozadju njegova skulptura. (Foto: M. Markelj)

Les mi pomeni spomin na otroštvo, na očeta podobarja, na mojo rojstno hišo, kjer je oče v "štiblecu" delal; potem pa še na rojstni kraj, na vse drvarje, ki sem z njimi in ob njih živel in pravzaprav še živim. Druge materiale enako cenim in spoštujem. Glino in bron, recimo. A so finančni problemi krivi, da nisem v teh materialih več ustvaril. Prosvetni poklic, s katerim sem si služil kruh, ni nudil dosti možnosti. Za bron je pač treba imeti denar. Pravzaprav pa tudi utegnil nisem. Zdaj je pa že malo pozno.

- Kako pa je z izbiro lesa, kaj jo narekuje? Vsaka vrsta ima pač svojo strukturo, svoje zakonitosti ...

Vsak les ponudi nekaj drugega s svojim značajem. Lipa, hrast, oreh, tudi smreka. Vsak ima svoje posebnosti, kot glasbeni inštrumenti. Ista melodija in dur zvenita drugače na klavirju ali violini kot na basu in tako dalje. Mislim, da je tako tudi z različnimi vrstami lesa pri kiparskem delu ... Sicer pa luknje v smrekah npr. puščam zato, da skozi piha in se sliši zvok gozda.

- Kiparstvo, zlasti izdelovanje skulptur je gotovo težaško delo. Delate tako majhne kot velike skulpture in reliefe. Vaša posebnost je uporaba bolj t. i. tesarskih kot kiparskih orodij (motorna žaga, sekira). Kaj vse je narekovalo tako izbiro orodij?

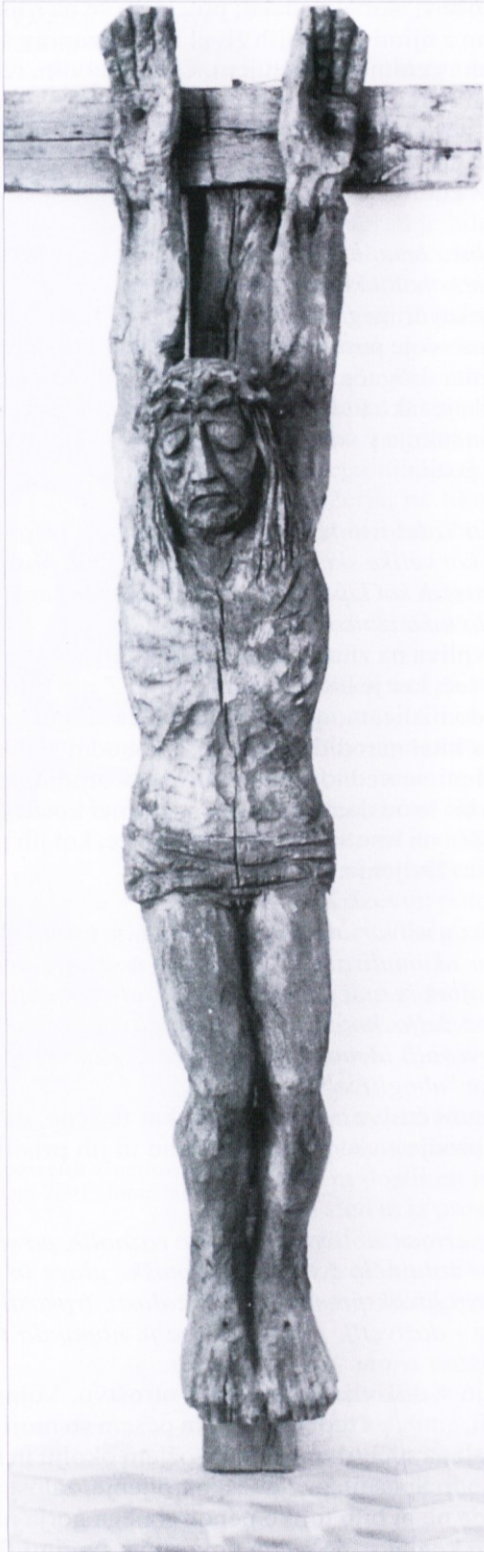
Orodje podobno vpliva na značaj likovnega izdelka. Meni je uporaba motorne žage všeč, ker je hitra in učinkovita. Z njo hitro sledim svojim zamislim in domislicam, občutju. Veliko časa sem zapravil v službi, potem sem pa hitel narediti to, kar so "svobodni" lahko delali počasi in v miru. Meni se vedno mudi, zato sem orodje prilagodil temu. Pa močan sem bil še od doma, rad sem na primer kosil. Z motoriko rad delam, ker pušča na lesu surove, grobe poteze, kot jih pušča na ljudeh trpljenje in trdo življenje.

- Zamisel se rojeva v ustvarjalčevi notranjosti, uresničujejo pa jo vendarle roke. Kako akumulirate in pretakate notranje energije v "ubogljive" roke? Najbrž je tudi pri vas kdaj prisoten občutek razkoraka med zamisljivo oz. željo, hotenjem in uresničitvijo, ker se material na svoj način upira volji in moči oblikovalca ... Kaj vse je potrebno, da postanejo roke "ubogljive"?

Roke morajo ubogati čustva, vzgibe, tisto, kar te žene, da bi izrazil. Roke, material, orodje - vse prilagajaš temu in jih prisiliš, če se da. In če ti je dano.

- Čeprav je vaš repertoar motivov sicer zelo raznolik, pa se zdi, da so v središču podobe žalujočih žena, tršate moške glave in podoba Kristusa. Zaznamujejo jih ekspresivni izrazi žalosti, trpkosti, trpljenja. Iz kakšnih virov - doživetij, spoznanj - se je napajala tovrstna vaša izpovednost?

Moji motivi segajo v doživljanje okolja v otroštvu. Vojna, kruto nasilje, trpljenje ljudi, smrt, pa tudi mladost in pesem so moji motivi. To sem doživel sam ali pa sočutil ob ljudeh v ožjem okolju in nasploh zaslučil v človeški usodi. Spoštujem človeško trpljenje, žalost in veselje. Pomagal bi rad, da ne bi bilo toliko nepotrebne gorja na svetu, pa drugače ne morem kot tako, da o tem govorim s svojimi figurami v lesu.

STANE JARM: KRIŽANI

1980/81, hrast, 268 x 90 x 65 cm

STANE JARM: PIETA

1980/81, hrast, 290 x 50 x 50 cm

- *No, v samem središču vaših izpovednih iskanj je podoba Trpečega ali Križanega. V javnem delu se pojavi že leta 1969, vse večjo frekvenco pa doživlja v zadnjih desetletjih. Kaj vas žene k vedno novim upodobitvam tega motiva? Kakšne simbolne pomene pripisujete in iščete v njem, kako ga doživljate in razumete? Nenazadnje: za kakšne vrste vernika se imate?*

Moji Kristusi niso tisti lepi bogci. V Kristusu vidim nemočnega človeka, ki je razpet med rojstvom in smrtjo, poln bolečine, ki jo moramo prenesti vsi. Mislim, da je moja vera, vera v to resnico. Človek je brez svoje volje postavljen v življenje, tja, kjer si sam ni izbral tako rekoč ničesar. Ne podobe, ne časa in ne prostora. In potem si primoran to sprejeti in prignati ali pripeljati to življenje nekako do kraja. Zakaj, odkod in kam, pa nikdar ne veš in nikdar ne izveš.

- *Bi na podlagi dokaj pogostih glasbenih motivov, npr. pojočih deklic in zborov, lahko sklepali, da vam je od drugih umetnosti najbližja glasba?*

Vse panoge umetnosti so enakovredne, le vsaka govori s svojim jezikom in po svoje učinkuje. Glasbo imam rad, ker že od nekdaj govori v vsem razumljivem abstraktnem jeziku. Rad imam tudi balet, ki jo po svoje tolmači, in tudi film, ki jo povezuje z vizualnimi podobami.

- *Ves čas vas pravzaprav zanima človeška figura, ki je ekspresivno "deformirana", in to z izrazitim jarmovskim izrazom, ki ga zaznamuje navidezna grobost in neke vrste raztrganost. Tudi takrat, ko je bilo moderno, vas ni zaneslo na področje abstraktne stilizacije. Kakšen pa je vaš odnos do t.i. "sodobnih kiparskih praks", kot so npr. instalacije?*

Ne vem točno, zakaj, vendar me abstrakcija nikoli ni prepričala. Je preveč tvegana, da bi ji verjel. Do takšne prepričljivosti, kot je v glasbi, ne vem, če bo kdaj prišla v drugih umetnostih. To se mi zdi približno takole: dokler bo gravitacija takšna, kot je, bo človek padel na nos, na tla; dol, ne gor.

- *Se pa ukvarjate tudi z risbo. V fizičnem smislu je to seveda manj težaško delo kot odstranjevanje "odvečnih" delov z gmote lesa. Je pa zanimivo, da v zadnjem času tudi risbo "odlagate" na les, natančneje: na liste furnirja. Zakaj?*

Risba je osnova vsake likovne panoge. Malo barve zraven, pa odžeja vsaj mene in zato to počnem, ko sem utrujen od sekire in žage. Ob slikanju se sprostim in uživam. To, kar je v meni, najlažje pride ven in na les zato, ker se mi zdi tako hvaležen, da odžeja mojo žejo.

- *Vaš oče je menda tudi slikal. V rodu, iz katerega izhajate, je bila živa rezbarska tradicija. Bi, prosim, povedali kaj več o vsem tem in to popestrili tudi s kakim "živim" spominom.*

Moj oče Jože Jarm je bil podobar. Ta poklic je pri nas na žalost izumrl. Zasluga podobarjev so oprema tako čudovitih cerkvic na Slovenskem, ki so jih naši "talibani" tako z užitkom uničevali. Vsaj tu na Kočevskem. Vsa ta rezbarska tradicija po cerkvah je velik dokaz, kako je bil naš slovenski narod nadarjen za umetnost. Taki so bili podobarji, pa tudi ljudstvo, ki je to cenilo in dalo delat. Vsaka cerkvi-ca je pravzaprav galerija, koncertna dvorana, gledališče in ob prazni-

Kipar pri delu s svojim najljubšim orodjem - motorno žago; foto: M. Markelj

kih modna revija. Kar so ljudje doživljali čez teden, so ob nedeljah nekako izražali pri petju, doživljanju obredne umetnosti in z družabnostjo. Moj oče je prišel kot izučeni podobarjski pomočnik k Petru Rutarju, ravno tako podobarju in slikarju, pri njem našel ženo v hčerki Matildi in tam ostal do smrti. Tam sem bil rojen v hiši, kjer je danes Galerija Stane Jarm. V njej sem opazoval očeta pri delu: zlatenju in barvanju kipov, celih oltarjev, prižnic, posameznih kipov in razpel. Računal jim je pa po dninarskem ključu; približno tri dni je delal enega. Dnina je bila 30 dinarjev, torej je stal križ z bogcem 90 dinarjev, v trgovini so jih prodajali pa po 200 ali 300 dinarjev. Zato pač ni mogel obogateti. Oče je delal tudi velike oltarje, z vso opremo, potem to vse zapakiral in spokal na furmanski voz, peljal do 33 km oddaljenih Delnic, tu pretovoril v železniški vagon in potem na kraju samem zmontiral. Takrat ga nekaj dni ni bilo domov.

- Kdaj se je pa v vas začela oglašati rezbarska kri?

Že čisto majhen sem špičil koščke lesa, jih barval in jih imel za bogce. Med vojno in na paši sem vedno kaj rezljal, dokler nisem šel leta 1946 na šolo za umetno obrt v Ljubljano.

- Kako ste doživljali in bili zadovoljni s šolanjem na tej šoli in pozneje na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani?

Na šoli sem začutil pomanjkanje prave usmeritve. Nekaj časa smo bili res še obrtna šola, potem se je vedno bolj nagibala k oblikovanju. Predvsem izobraževanje industrijskega oblikovanja je bilo kvaliteto, le da možnosti nadaljnega študija te smeri doma ni bilo. Likovna akademija pa je vcepljala premalo ambicije. Nihče ali pa malokdo je zares "zagrabil". Ni bilo prave motivacije. Pa še železna zavesa je v tistih časih zastirala pogled proti sodobnim smerem v svetu.

- Specialko za kiparstvo ste po diplomu na ALU opravili pri profesorju in kiparju Borisu Kalinu. Kakšno znanje ste pridobili pri njem in kakšni spomini vas vežejo na svojega profesorja?

Na specialko sem se vpisal pod vplivom razočaranj, ki sem jih doživel pri vojakih. Ves moj optimizem je tam shlapnel. Na akademiji sem poskušal to rehabilitirati. Delno mi je z delom to uspelo. Profesor Boris Kalin je bil dober človek, bil nam je naklonjen in je pomagal, kjer se je dalo.

- Takoj zatem ste tudi sami začeli prenašati znanje na (naj)mlajše, saj ste od leta 1957 pa do upokojitve 1995 delali v Kočevju kot likovni pedagog. Kakšno veselje vas je obdržalo ves ta čas pri tem delu?

Otroke sem imel rad, čeprav ni bilo delo na šoli moj cilj. To je tako, kot bi zdravnik šel na šolo učiti biologijo, ne pa zdraviti ljudi. Pa vseeno, kar sem mogel, sem pri tem delu naredil. Trudil sem se vedno, da bi v otroški duši vzbudil ustvarjalno domišljijo in občutek za lepo. Včasih mi je to uspevalo.

- Na šoli, kjer ste delali, je opazna sled za vami tudi v številnih vaših skulpturah in reliefih... Vas ni nikdar obšla misel, da bi živeli samo kot ustvarjalec, saj je pedagoško delo jemalo najbž precej energij?

Kočevje, čudno in dostikrat žalostno mesto, nima svojega obraza, nima tiste duše, kot jo čutiš v Škofji Loki, Novem mestu ali kje drugje.

Ivan Gregorčič
V LESU LAHKO ZAŠEPETA
IN ZAŠUMI VES GOZD
Pogovor z akademskim kiparjem
Stanetom Jarmom

Stane Jarm, posnetek z naslovnice kataloga iz leta 2001

Marsikaj smo poskušali in tudi naredili. Sicer sem na začetku v Kočevju predlagal, da mi dajo plačo pisarniškega delavca, jaz pa bi mesto opremil s skulpturami. Pravzaprav sem intimno želel delati le to.

- V svojem mestu ste skušali razgibati kulturno, zlasti likovno življenje tudi kot soustanovitelj Likovnega salona ...

V Likovnem salonu smo prirejali imenitne razstave: Jakac, Mihelič, Makuc, Godec, Slana in številni drugi. Po osamosvojitvi so vse to negirali, iskali komercialne poti in učinke, in ves trud je splaval po vodi. Žalostno, da se zgodi nič ali pa zelo zelo malo vrednega.

,- Kočevje seveda za naše razmere ni majhen kraj, vendar pa tudi ni "središče", pa vseeno se najbrž niste počutili, da živite na obrobju. Ali pa morda?

Kočevje je obrobje, slepa ulica ... "Vlak stoji na slepem tiru," so napovedali po zvočniku vlak za v Kočevje; in v takem stanju in usmeritvi stoji Kočevje še danes.

- Kaj vas v življenju najbolj razveseli, užalosti, razjezi?

Veselim se letnih časov, naravnih sprememb, žalosti me zaslepljeva človeška hudobija, npr. Rog 1945, New York 11. septembra 2001. Razjezijo me pohlepni politiki, ki mislijo, da so krona stvarstva, pa so navadno storilci dejanj, katerih plod so hudobije, ki sem jih omenil. Vesel sem kolonij, kjer se srečam s sorodnimi ljudmi, ljudmi, ki podobno živijo, čutijo in razmišljajo. Rad grem med ljudi, ki jih poznam in z njimi živim. Vesel sem uspehov naših ljudi, kjerkoli že delajo in so. Žalosten ob lumparijah, ki jih prikrivajo tisti, ki so dobro plačani za to, da bi jih razkrili in obsodili. Žal mi je, da beseda poštenost nima več tistega pomena, o katerem je govoril dr. Trstenjak. Hudo mi je, da se ne prizna velika zgodovinska vloga duhovnikom za to, da smo Slovenci ostali Slovenci in dosegli takšno kulturno stopnjo, kot smo jo. Zakaj je tako težko priznati tisto, kar je res?

- Osilnica pa je gotovo vaš najljubši kraj ...

Seveda. Pa ne samo zato, ker sem tam ob pomoči tamkajšnje občine uredil galerijo, ki obsega 60 kipov in 25 slik, na prostem pa so postavljene še 4 večje skulpture. (V Kočevju so mi dajali samo obljube.) V Osilnici so moje korenine in korenine mojega dela. Usedline spominov so vezane na ta kraj: na sovaščane, na sošolce, na sejme, na ohceti, na podeželjsko življenje, na delo, veselje in smrti. V Kočevju sem se naselil tudi zato, da sem bil blizu svojih že ostarelih staršev in da sem jim lahko pomagal ... Nekoč me je oče opozoril, da so Šubičeve slike v Osilnici nekam čudno na novem platnu. Pozneje sem nekoč v Narodni galeriji v Ljubljani zagledal sv. Kozma in Damijana v povsem drugačnem koloritu, kot sta v Osilnici. Na pripombo vodstvu galerije sem dobil odgovor, da je to povsem pošteno in zakonito; galeriji originali, Osilnici pa kopije in verjetno nekaj denarja. Po mojem mnenju pa je to, kar so storili že leta 1939, nezakonito. S temi originali bi mi bila Osilnica seveda še ljubša.

STANE JARM: KRIŽEV POT SLOVENCEV (VIII. in IX. postaja)

Kočevski Rog, 1998

Daniela Brečko

SOCIALNO OKOLJE IN OSEBNOSTNI RAZVOJ ODRASLIH

Temeljna gibalna osebnostnega razvoja

Preučevanje osebnosti je zagotovo najtežje področje znanstvenega preučevanja, saj imamo opraviti z unikatnim bitjem, z neponovljivim spletom osebnostnih lastnosti, ki se poleg tega še spreminja v teku življenja. Osebnostni razvoj se ne konča v mladosti, ampak je vseživljenjski proces spreminjanja in prilagajanja vedenjskih vzorcev. Odraslost ni podaljšano obdobje predvidljivih in konstantnih dogodkov in zgolj kontinuiran proces fizičnega dozorevanja in staranja. Odrasli gremo skozi več psihološko različnih obdobj, ki se manifestirajo v načinu mišljenja, vedenja, zaznavanja in delovanja v družbi.

Kaj je osebnost?

O tem, kaj je osebnost, kaj jo giblje in kako se oblikuje, imamo veliko različnih pojmovanj. Ameriški psiholog G. Allport je še leta 1937 skušal zbrati in razporediti številne definicije osebnosti in dobil kar petdeset skupin različnih opredelitev osebnosti. Nekatere izmed teh skupin določajo, kaj je osebnost v pravu, teologiji, filozofiji. Imamo tudi veliko psiholoških in socioloških definicij osebnosti. Toda vsekakor je zelo zanimivo še samo dejstvo, da obstaja tolikšno število različnih razlag izraza osebnost.

Nekatere definicije razlagajo osebnost samo skozi notranjo podlago obnašanja, govorijo o notranjih vzrokih človeškega vedenja. Definicije, različne od teh, vidijo bistvo osebnosti v motivih in potrebah, s čimer skušajo poudariti dinamični karakter osebnosti. Veliko je tudi pripadnikov tako imenovane biološke definicije osebnosti, ki poudarjajo prirojene dispozicije in instinkte, nasprotno biološki smeri pa opozarjajo predvsem na vlogo okolja, zlasti še na vlogo socialnih dejavnikov kot najpomembnejših elementov pri izgradnji in oblikovanju osebnosti.

V domačih razpravah o osebnosti je osebnost definirana kot rezultat vrojenih dispozicij, vplivov okolja in avtonomne dejavnosti, pri čemer je prav avtonomna dejavnost osrednjega pomena. "Brez zavestnega, integralnega ter usmerjevalnega in samoiniciativnega delovanja osebe si pač ne moremo zamisliti procesa osebnostne rasti." (Musek, 1982, str. 197).

Velikokrat znanost posveča premalo pozornosti analizi spontanega govornega ustvarjanja prebivalstva, predvsem lingvistični kreativnosti "preprostih" ljudi. Pogosto namreč prav poglobljena lingvistična analiza uspešno pojasni marsikatero znanstveno zadrego pri definiranju tako kompleksnih pojmov, kot je v našem primeru izraz osebnost. Niso

se kar tako v pogovornem jeziku ustalili izreki, kot so: "Ta je pa res osebnost" ali "ima močno osebnost". Takšne oznake so rezultat opazovanja in ocenjevanja posameznikovega življenja. Kako uspešen je v poklicu, kako ga cenijo sosledje, kako ima urejeno družino, s kom prijateljuje. Hkrati pa takšna oznaka pomeni tudi priznanje, da je posameznik uspešno zadovoljil njihova pričakovanja oziroma pričakovanja socialnih okolij, v katere se vključuje. "Osebnost se izraža v tem, kako sposoben je posameznik zadovoljevati in izpolnjevati naloge ter zahteve različnih socialnih okolij." (L'Abate, 1995, str. 31).

Kaj je razvoj?

Osebnostni razvoj lahko najprej razumemo v smislu kronološkega zaporedja človekovega življenja. V tej luči razumemo osebnostni razvoj kot proces, ki vključuje čustvene, kognitivne, socialne in situacijske spremembe, ki se manifestirajo skozi posamezna obdobja kronološkega sosledja človekovega življenja. L'Abate (1995) ločuje štiri glavna kronološka obdobja v povezavi s situacijskimi spremembami:

- odvisnost ali otroštvo,
- preseganje odvisnosti ali adolescenca,
- avtonomnost in neodvisnost ali odraslost,
- vrnitev k odvisnosti ali starost.

Toda navkljub odvisnosti v starosti je naša osebnost bogatejša za nova spoznanja in izkušnje, ki nam pomagajo preživeti obdobje zmanjšane fizične sposobnosti. Zatorej nam zgolj kronološko pojmovanje ne more ponuditi dovolj trdne osnove za razumevanje kompleksnosti osebnostnega razvoja. Pripisana odvisnost je bila socialni stereotip, ki je ustrezal prebivalstvu, še zlasti zaposlenim v industriji. Raziskava (Krajnc, 1997) je pokazala, da danes že 50 odstotkov ljudi (sodelujočih v raziskavi) pripisuje starejšim večjo samostojnost, kot jo je ponudil omenjeni socialni stereotip.

Z osebnostnim razvojem pa ima še najmanj opraviti fizično dozorevanje, gre predvsem za dograjevanje osebnosti v smislu progresivnega vedenja, nadgradnje osebnostnih lastnosti in premik od manj k bolj kompleksnemu zaznavanju in razumevanju sveta. Proces osebnostnega razvoja se torej ne more končati s koncem obdobja fizičnega dozorevanja. Nadaljuje se v odrasli dobi življenja in postaja vse bolj zapleten in kompleksen proces notranjega dozorevanja, ki poteka vse do biološkega konca.

V tem smislu zdravo osebnost označuje napredujoč in razmeroma nepretrgan proces osebnostne rasti. Prav družba s svojimi številnimi socialnimi okolji namreč posamezniku omogoča nenehno učenje, brez katerega si ne moremo zamisliti procesa osebnostnega razvoja. Procesov učenja pravzaprav ne moremo ločiti od procesa osebnostne rasti. V svojem okolju posameznik pridobiva, selekcionira in interpretira informacije, ki mu pomagajo razumeti svet in samega sebe ter umestiti sebe v ta svet. Prav od načina zaznavanja sveta in razumevanja svoje vloge v svetu pa je odvisna smer in intenzivnost človekovega delovanja ter načini vedenja v posameznih situacijah in posameznih življenjskih okoljih.

Danes postaja vse bolj očitno, da je treba osebnostni razvoj razumeti tudi glede zadovoljevanja družbenih pričakovanj in norm. Človek je socialni konstrukt, kar pomeni, da brez življenja v družbi ne bi postal človek. Svoje potenciale lahko razvija le v družbi in s pomočjo družbe. Pri uresničevanju svojih hotenj je odvisen od informacij, ki

jih pridobiva v socialnih interakcijah v svojem okolju, kajti prav na podlagi pridobljenih informacij prepozna svoje okolje, obstoječa pričakovanja in norme ter v skladu z njimi uravnava svoje vedenje in ravnanje. Zato menimo, da je potrebno v definicijo osebnosti in osebnostnega razvoja odraslih nujno vključiti tudi način procesiranja in interpretiranja informacij. Osebnostni razvoj odraslih se kaže v načinu procesiranja in interpretiranja informacij, ki posamezniku omogočajo prepoznati, razumeti in izpolnjevati pričakovanja različnih socialnih okolij, v katera se vključuje.

Socialne skupine in osebnostni razvoj odraslih

Kaj je gibalno človekovega nenehnega osebnostnega razvoja? Kaj odraslega motivira in spodbuja, da nenehno spreminja svoje vedenje? Ali se ti vzvodi in gibalna razlikujejo od podobnih sil v otroštvu? Proces socializacije se ne konča z obdobjem fizične zrelosti, ampak poteka vse življenje, prav tako kakor se spreminja socialno okolje vse posameznikovo življenje. V odraslosti nastopajo drugi agensi socializacijskega procesa kakor pri otrocih. Te agense je moč smiselno razvrstiti v različnih socialnih okoljih, ki jim odrasli pripadajo in v katerih pretežno zadovoljujejo svoje potrebe.

Osebnostni razvoj se ne zaključi v procesu primarne socializacije, temveč traja vse življenje. O agensih osebnostnega razvoja ne moremo govoriti brez povezave z okoljem, kjer posameznik vstopa v interakcijska razmerja in medosebne odnose in kjer prihaja do interpersonalne komunikacije. Otrokov socialno okolje je spočetka izjemno ozko, tvori ga družina in družinski krog, kjer nastopajo kot agensi osebnostnega razvoja starši, neredko le eden izmed staršev, morda še stari starši. Kasneje se ta krog razširi na sorodstvo in prijatelje. V šolskem obdobju je pomemben agens osebnostnega razvoja šola, kjer otrok vstopa v interakcijska razmerja z učitelji in sošolci. Otrokov socialni krog se z leti in večjim številom interesov vse bolj širi. V obdobju adolescence nastopajo kot pomembni drugi vrstniki, razni vzorniki in idoli, prijatelji v različnih društvih in vrstniki, ki jih družijo skupen interes, npr. športno in kulturno delovanje, potovanja, glasba, posebni hobiji in podobno.

Mnogi načini ravnanja odraslih se pojavljajo kot tipični modeli, ki se prenašajo v več generacij, ne da bi se tega zavedali. Znano je, da mladi, ki najbolj odklanjajo modele svojih staršev, prihajajo z njimi v neprestane konflikte, pozneje, ko dosežejo starost svojih staršev, sami opažajo, da jih posnemajo, da prevzemajo njihove modele vedenja v določenih situacijah, da so torej nekakšna kopija svojih prednikov. To je dediščina, ki je rezultat vplivov zgodnjega socialnega okolja. Toda če bi bilo vedenje odraslih omejeno le na skromen repertoar vedenjskih vzorcev iz mladosti, bi dobili kaj klavrnino sliko o človeku. Ljudje svoje vedenje spreminjamo tudi pod vplivom dogodkov in socialnega okolja, ki smo mu izpostavljeni v odraslosti, kar pomeni, da se spreminjamo ves čas svojega življenja.

Že Lewin (1935) je ugotovil izjemno pomembnost vpliva socialnih okolij oziroma skupin, v katere se posameznik vključuje. Prav z raziskovanjem vpliva socialnih skupin na posameznikovo vedenje in osebnostni razvoj je postavil socialno psihologijo na nove temelje. Posameznik se bistveno oblikuje preko interakcije v manjših socialnih skupinah, ki jim pripada. Te skupine imajo na posameznika odločujoč vpliv. Hitrost, s katero napreduje, pripravljenost za podrejanje in

bojevanje, je v veliki meri odvisna prav od vpliva teh skupin. Skupina, ki ji posameznik pripada, pomeni smisel njegovega življenja, vse njegovo ravnanje je odvisno od vpliva in reakcij skupine. Tako kot določa struga reke njen tok, tako določa ravnanje posameznika njegova socialna skupina (Lewin, 1935).

Prevladujoče socialne skupine, v katere se vključujejo odrasli, pretežno sestavljajo družina, delo - delovno mesto, delovna skupina in skupine, v katerih preživlja svoj prosti čas in zadovoljuje svoje posebne interese in prostočasne dejavnosti. Osebnostno zorimo doma, v službi, med prijatelji, med tujci, v prostočasnih aktivnostih ... Nekateri preživijo več časa na delovnem mestu kakor v družini, drugi zopet večino svojega časa posvečajo prostovoljnimi aktivnostim. Od skupno 168 ur na teden preživimo povprečno 40 ur na delovnem mestu. Od preostalih 128 ur pa poprečno porabimo 50 do 60 ur za spanje, osebno nego in ukvarjanje s samim seboj. Preostanek časa, približno 70 ur pa porabimo za druge aktivnosti (Tršek, 1994). Osebnostni razvoj odraslih je torej močno odvisen od okolja, ki mu posameznik pripada. Lewin je dokazal, da so za človekov osebnostni razvoj bistvenega pomena prav majhne socialne skupine, kjer lahko prevzame določeno vlogo, ima določen status in identifikacijo. Majhne socialne skupine se oblikujejo v enotno strukturo in so prav zaradi integriranosti več kot le vsota posameznikov v njej.

Družinsko okolje

Družinsko okolje je mesto, kjer preživimo dve tretjini do tri četrtine celotnega življenja, skupaj s časom, ki ga porabimo za spanje. Družinsko okolje potemtakem močno vpliva na to, kakšno je posameznikovo vedenje. Družina je osnovna institucija zasebnega življenja, kjer se oblikuje večina za ljudi pomembnih razmerij, in je hkrati socialna skupina, v katero smo stalno in dolgotrajno vključeni.

Nasprotja med delovnim in družinskim okoljem zelo hitro naraščajo, in če želimo uspešno živeti v partnerskem razmerju, se moramo marsičesa naučiti. V družinskem okolju prevzemamo druge vloge, ki od nas zahtevajo, da prevzamemo drugačne navade in vrednote in razvijamo druge sposobnosti kot na delovnem mestu. Za to pa bi potrebovali predvsem znanje za kakovostnejše bivanje posameznika za dejavno preživljanje skupnega časa, ki ga preživimo s člani družine, za vloge, ki jih imamo oziroma jih bomo prevzeli v družini ...

Družino najpogosteje sestavljajo: zakonec, otroci in pri nas nemalokrat tudi starši enega izmed zakoncev. V družini pridobivamo razne informacije, spoznanja, spretnosti, nove osebnostne lastnosti, učimo se socialnega vedenja, vzorcev komunikacije, oblikujemo si interese, stališča in vrednote in razvijamo svoje sposobnosti (Ličen, 1996).

Partnerstvo

Vsa razmerja, v katera vstopamo, v veliki meri določa stopnja diferenciacije, ki smo jo dosegli v procesu osebnostnega razvoja. Za dober partnerski odnos je potrebna optimalna stopnja diferenciacije, posameznik mora biti sposoben ljubiti, imeti rad, razumeti mora svojo osebnost in gledati na odnos - partnerstvo kot na proces in ne status quo. Predvsem pa se je treba naučiti spoznavati partnerja in ga spoštovati kot lastno osebnost. Vsako partnerstvo je namreč odnos in ljudje stopajo v odnose drug z drugim, ker od tega nekaj pričakujejo. Raziskava uspešnih zakonov je pokazala, da sta si partnerja drug drugemu učitelja. Načelo takšnega pouka je zelo blizu splošni definiciji

učenja, ki se kaže v pozornosti in zanimanju za pojave, v katere se v teku življenja vključujemo (Lengrand, 1976).

Ljudje smo nagnjeni k temu, da se družimo z ljudmi, ki nas dopolnjujejo. Tudi izbira zakonskega partnerja se v večini primerov približuje tej stari resnici. Že stari Hebrejci so poznali pojem *ezer keneged*, s katerim so označevali idealnega zakonca. Te besede pomenijo *pomagati proti*, kar so Hebrejci razumeli v tem smislu, da vam zakonec pomaga, zato ker stoji nasproti vašim argumentom (Adizes, 1996). Drugače lahko predvidi probleme, povezane z odločitvijo drugega zakonca, in tako obogati rešitev in s tem tudi medosebno razmerje. Ne le v zakonskem življenju, tudi druge vedno iščemo družbo tistega, ki bo dopolnil naše razmišljanje, tako da nam bo predočil naše slabosti in s tem razširil naše pojmovanje in zaznavanje sveta, hkrati pa nam dal tudi pomembne informacije o nas samih, kar nam bo omogočilo, da bomo predstavo o sebi čimbolj približali realnosti. Drugačnost med zakoncema omogoča učenje.

Navzkrižja in konflikti so torej nekakšna stalnica v zakonskem življenju, ki na eni strani omogočajo osebno rast, na drugi strani pa lahko zakon tudi uničijo. Če zgornja ugotovitev drži, potem moramo navzkrižja pričakovati, ker živimo s človekom, ki se od nas razlikuje. Zakona ponavadi ne uniči vsebina konflikta, temveč način razreševanja teh konfliktov. Ljudje velikokrat v zakonsko skupnost stopajo nepripravljeni, nepoučeni, s prevelikimi pričakovanji in predvsem z napačnimi predstavami o življenju v zakonski skupnosti. Največje nerealno pričakovanje mladih je, da v srečnem zakonu ni konfliktov. Ti nastajajo zaradi različnih vzrokov, predvsem pa zaradi različnih navad zakoncev, zanikanja individualnosti in samostojnosti, divergentnega osebnostnega razvoja po poroki ... Vsak izmed zakoncev stopa v družinsko skupnost s svojo osebno preteklostjo, ki jo na določen način tudi sporoča drugemu zakoncu. Večji del teh sporočil je nezavednih in se ne prenašajo v artikulirani obliki. Manifestirajo se kot vzorci vedenja in načini doživljanja in zaznavanja sveta.

V študiji, ki so jo opravili na univerzi Yale, so več let zapored spremljali izbrano skupino zakoncev (Adizes, 1996). Namen raziskave je bil najti osebne lastnosti, s katerimi bi lahko napovedali, kateri pari bodo ostali poročeni. Toda v raziskavi se je izkazalo, da preživetje zakona ni odvisno od osebnostnih lastnosti in razlik med njimi, temveč od načina, kako zakonca te razlike obvladujeta. Zakonski svetovalci so ob tem ugotovili še nekaj zelo zanimivega. Ko so preučevali razloge, zaradi katerih se ljudje ločujejo, so presenečeni ugotovili, da so ti razlogi enaki tistim, zaradi katerih se poročajo. Različnost. Privlačijo nas razlike in ne podobnosti. Ker se zavedamo, da nismo popolni, si pogosto izberemo partnerja, ki je močan na tistih področjih, kjer smo sami šibki. Toda razlike, ki nas privlačijo, lahko ob nepravilnem vedenju in ravnanju postanejo tudi vir težav. Ljudje, ki ne zmorejo obvladovati razlik in sprememb, trpijo in se nazadnje odločijo za samsko življenje. Navzkrižja in konflikte je treba pričakovati in se jih naučiti obvladovati, ne pa se prepustiti miselnemu brezdelju in bežati ter se pred konflikti zatekati v depresije in druge bolezni. Z veliko stopnjo verjetnosti lahko iščemo vzroke za veliko število razvez in za vse večje število enoroditeljskih družin prav v nesposobnosti sprejeti različnosti in obvladovati razlike, ki vodijo v konflikte. V Franciji in Veliki Britaniji se kar 30 odstotkov otrok rodi zunaj zakonske zveze, v Sloveniji pa podatek iz leta 1991 pravi, da se je izven zakonske zveze

rodilo 26,4 odstotka otrok (Ličen, 1996).

Partnerstvo je torej odnos, v katerem se neprestano učimo in v skladu s tem pridobivamo nove informacije za izgradnjo in spreminjanje slike o sebi. Za tovrstno učenje pa je seveda potrebna velika stopnja samospoštovanja in spoštovanja partnerja ter predvsem vedenja in sposobnosti, kako usklajevati različna mnenja in obvladovati spremembe, pred katerimi ne more ubežati nobena zakonska skupnost.

V procesih primarne socializacije teh znanj zakonci ne pridobijo, vsaj ne v zadostni meri, prav tako jih za to ne usposobi šola. Največkrat se znajdejo v zakonski skupnosti brez vse potrebne "opreme", prepuščeni lastni iznajdljivosti, intuiciji, tolerantnosti in morda tudi kakšnemu srečnemu naključju.

Starševstvo

Veliko ljudi si domišlja, da se za vlogo staršev usposobi še v mladosti. Toda procesi primarne socializacije ne dajejo prav veliko pozornosti temu, da bi mladega usposobili za morebitno kasnejšo vlogo, ki jo bo prevzel v življenju. Kakšen bo posameznik v vlogi staršev, je sicer resda odvisno od mnogih osebnostnih značilnosti, toda najpomembnejša je sposobnost ljubiti in pogajati se (L'Abate, 1994).

Starševstvo je pomemben agens osebnostnega razvoja odraslih. Prvič zato, ker se odnos med zakoncema/partnerjema ob rojstvu otrok spremeni in ta sprememba deluje na oba. Mladi starši so prisiljeni spremeniti svoj način življenja. Srečujejo se z neznanjem o negi otroka. Kar naenkrat imata partnerja manj časa drug za drugega, za prijatelje in za prostočasne dejavnosti. Presenetijo jih tudi spremembe v komunikaciji, manj se pogovarjajo. Starševstvo kar naenkrat terja veliko odrekanja lastnim željam in projektom. Vse te spremembe je treba znati sprejeti in jih obvladovati, iz teh sprememb izluščiti zalogo spoznanj, s katerimi se človek oblikuje in osebnostno zori.

Starševstvo pa je pomemben agens osebnostnega razvoja odraslih tudi zato, ker otroci prav tako oblikujejo svoje starše. Naučijo se dajati, žrtvovati za druge, kar je pomemben element socialnega dozorevanja. Če se otroci izobražujejo, to vpliva tudi na starše. Otrok prenaša iz svojega okolja veliko število za starše povsem novih informacij, ki jih silijo, da se do njih opredelijo. Med starši in otroki poteka živahen pretok sporočil, ki bogati procese interpersonalne komunikacije in s tem spodbuja osebnostni razvoj staršev in otrok oziroma vseh, ki so vključeni v medgeneracijski komunikacijski proces. Starši tako pridobivajo pomembne informacije o zunanjem svetu mlajše generacije, otroci pa spoznavajo svet in vrednote starejše generacije. V obdobju adolescence oziroma v obdobju intenzivnega iskanja identitete prihaja do razkoraka vrednot, vrednostne sodbe med otroki in starši so različne. Vse to lahko vodi na eni strani k pospešenemu razvoju komunikacij, s katerimi lahko ta nasprotja in nesoglasja obvladujejo, po drugi strani pa do odprtih konfliktov, kjer adolescent ne najde potrditve pri starših in se zato počuti ogroženega. S starši se zblížajo ponovno šele, ko *stojijo trdno na svojih nogah*, navadno šele po tridesetem letu starosti.

Starševstvo je potemtakem pomemben socializator odraslih, saj med starši in otroki poteka cel splet recipročnih vplivov. Od staršev k otrokom in od otrok k staršem, med brati in sestrami ... Socializacija starejše generacije s pomočjo mlajše je še toliko bolj potrebna in očitna zaradi vse hitrejših družbenih sprememb. Kadar kdo od družinskih članov pride do novih izkušenj v zunanjem svetu, jih preljuje v družino.

Tako ne širi le svojega znanja, temveč znanje cele družine, ki ji pripada.

Razširjena družina

Velikokrat poleg zakoncev in otrok v isti socialni skupini bivajo še starši enega ali celo obeh zakoncev. V tem primeru govorimo o razširjeni družini. Vsak član družine v skupnost vnaša novosti, ki oblikujejo celo družino in tako vplivajo tudi na osebni razvoj vseh članov družine. Tudi stari starši, ki živijo na istem prostoru, sooblikujejo družinsko skupnost. Lahko so vir znanja, ljubezni in razumevanja in lahko pomembno vplivajo na življenje vnukov, prav tako pa na življenje zakoncev. Velikokrat namreč med starši in starimi starši prihaja do nesoglasij in nasprotovanja glede vzgojnih stilov. Pogosto tudi stari starši nočejo priznati svojim otrokom samostojnosti in neodvisnosti, kar vodi k sporom in globljim nesoglasjem, ki lahko slabo vplivajo na osebni razvoj odraslih staršev. Vpliv starih staršev je viden tudi v okostenelosti pravil družinskega življenja, ki se zaradi tega počasneje spreminja in prilagaja vsakokratnim družbenim spremembam in potrebam. Mnogo družin je zaradi takšnih okostenelih in tradicionalnih pravil družinskega življenja nezadovoljnih. Po drugi strani so stari starši lahko vir izkušenosti in modrosti in prevzamejo vlogo svetovalca pri pomembnejših življenjskih odločitvah svojih otrok. Kakšno vlogo bodo stari starši odigrali v družinski skupnosti, je odvisno od načina komunikacije, od načina reševanja konfliktov in razlik med posameznimi člani družine. Družina nikakor ni mesto, kjer se lahko prepustimo pasivnosti in miselnemu brezdelju, ampak zahteva od nas nenehno dejavnost in pozornost, za kar potrebujemo določen čas. Časa in energije pa sodobnemu zahodnemu človeku zaradi poklicnih obveznosti in psihične izčrpanosti vse bolj zmanjkuje.

Delovno okolje

Zdi se, da je življenje odraslega človeka za večno povezano z delom, pa čeprav je delo, ki ga poznamo danes, šele plod industrijske civilizacije in potemtakem minljivo (Rifkin, 1989). Na delovnem mestu stopamo v nove medosebne odnose, ki izgrajujejo našo sposobnost diferenciacije. Hkrati je delovno okolje zelo pomembno za razvoj in rast osebnosti z vidika sprejemanja vlog.

Delovno okolje tvori eno izmed socialnih skupin, ki jim pripada odrasel človek. V današnjem času je prav delovna socialna skupina v zahodni kulturi najpomembnejši agens osebnostnega razvoja odraslih. Spričo neverjetnega razvoja delovnih vrednot ne preseneča, da so prva znanstvena proučevanja socialnih skupin nastala najprej v industriji, predvsem iz potrebe po večji produktivnosti (Human Relation Management). Za povečanje produktivnosti je bilo treba najti odgovore na vprašanja: kako človek reagira v skupini, kako se vanjo vključuje, kakšno vlogo odigrava, koliko je svoboden in konformističen, v kolikšni meri je odvisen od pritiskov skupine in v kolikšni meri se ji podreja, v kakšnih pogojih se v človeku sprostijo ustvarjalne sile, in podobno. Kmalu po prvi svetovni vojni je E. Mayo, zaposlen pri General Electric Company v Chicagu, ugotovil, da je produktivnost v veliki meri odvisna od odnosov med delavci. Odnosi so lahko celo pomembnejši dejavnik produktivnosti kot denarne spodbude (Trček, 1984). Njegove ugotovitve so vodile k poglobljenemu proučevanju odnosov v delovnih okoljih, danes pa se s tem ukvarja področje upravljanja človeških virov.

STANE JARM: MATI

1994, hruška, 160 x 62 x 5 cm

STANE JARM: ZAMIŠLJENA

1995, patiniran hrast, 70 x 23 x 20 cm

Identifikacija s poklicnim delom

Tako kot se je spremenila gospodarska stvarnost, se je spremenila tudi narava dela. Poklicnemu delu namenjamo vse več časa. Misel se spričo velikega števila brezposelnosti, krajšanja delovnega časa in uvajanja *part-time* dela zdi nelogična, vendar opažamo, da podjetja (še posebej v Sloveniji) poskušajo opraviti več v manj časa in z manj delavci. Tisti, ki imajo zaposlitev, za delo žrtvujejo vedno več in tako vse zgoraj naštete oblike in novosti v zaposlovanju ostajajo bolj ali mali neuspešni poskusi ekonomsko-socialne politike. Po zadnjih podatkih revije *Fortuna*, ki je anketirala več kot 2000 ameriških bralcev, v poprečju Američani porabijo za poklicno delo kar 57 ur na teden. Na račun poklicnega dela zmanjkuje časa za aktivnosti in delovanje v drugih, za človeka tako pomembnih socialnih skupinah.

Zato tudi ne preseneča, da se je do sedaj v zahodni kulturi večina zaposlenih identificirala s poklicno vlogo, ki vpliva tudi na *scenarije* vseh drugih vlog, ki jih sprejemamo v življenju. Veliko zaposlenih se stereotipno identificira po tem, kaj dela (*doing*) ali kaj ima (*having*), in ne po tem, kdo je kot človeško bitje (*being*). "*Biti* je pomembnejše kot *delati* in *imeti*. Toda večina ljudi misli, da je *delati* in *imeti* ekvivalentno *biti*. V zahodni porabniški družbi prevladuje namreč miselnost, da smo toliko vredni, kolikor je vredno naše delo. (Sem to, kar delam.) To pa zato, ker je za biti potrebno veliko več samozavesti in samospoštovanja." (Fridgen, 1984).

Razlog za tovrstno identifikacijo gre najbrž iskati tudi v tem, da se je socialni status dolga leta ujema z delovnim položajem. Danes pa je že mogoče opaziti premike od tradicionalnega socialnega statusa k osebnosti sami, torej premike k identifikaciji z *biti*, k identifikaciji s samim seboj kot živim bitjem. Ni dovolj le diploma kot zunanji in materialni dokaz doseženega socialnega statusa, vedno se vprašamo, kakšna je ta oseba kot človek.

Posameznikova zaposlitev je danes še vedno eno izmed ključnih mest za vzpostavitev njegove identitete. To nam dokazujejo tudi nezaposleni, ki zaradi spremenjene identitete preživljajo hude osebne krize. Posameznik, ki vse samozaupanje in samospoštovanje gradi na delovnih uspehih, namreč že ob manjšem delovnem neuspehu postane depresiven in izgubi zaupanje vase. In ni večje nesreče zanj, kakor je upokojitev ali celo izguba dela in s tem povezane materialne varnosti.

Pojav in izginotje poklicev

Z razvojem novih tehnologij se zelo hitro spreminjajo tudi vrste kvalifikacij oziroma poklicev in zato so se prisiljeni spreminjati tudi ljudje, ki bodo morali znati upravljati nove tehnologije. Spremembe v poklicih seveda niso le posledica tehnoloških sprememb. So tudi odsev integracije in velikih uspehov industrije, ki se vse bolj organizira in reorganizira, da bi šla v korak z nepredvidljivim potrošnikom in z njegovimi neprestano spreminjajočimi se potrebami.

Svetovno znani ekonomist Norman Anon (1996), strokovnjak za področje delovne sile, pravi: "Pojav in izginotje poklicev bo tako hitro, da se bodo ljudje v njih vedno počutili negotove." Poklic letalskega inženirja v Ameriki je na primer izginil v slabih 15 letih. Ameriško ministrstvo za delo, ki vsakih nekaj let opravi zelo obsežno raziskavo o menjavi poklicev, je za leto 1996 ugotovilo, da Američani ostanejo v enem poklicu v povprečju le 4,2 leta, kar za 9 odstotkov manj kot pred tremi leti, ko so ostali v poklicu 4,6 leta. Po teh raziskavah naj bi

dvajsetletnik do upokojitve v povprečju zamenjal poklic kar osemkrat. Zelo velika fluktuacija zaposlenih je značilna predvsem za delo na področju množičnih komunikacij, oglaševanja in reklame. V lanski anketi med 450 ameriškimi propagandisti je bilo ugotovljeno, da jih je kar 70 odstotkov zamenjalo poklic v zadnjih dveh letih. Anketa med tisoči uslužbencev, zaposlenih v največjih ameriških korporacijah, je pokazala, da vsak tretji opravlja delo, ki ga v času, ko se je zaposlil, preprosto še ni bilo.

Zelo hitro spreminjanje poklicev, ki je tako očitno za Ameriko, postaja vse bolj značilno tudi za zahodnoevropske dežele. V Angliji na področju predelovalne industrije zamenja poklic letno kar 30 do 40 odstotkov zaposlenih. V Franciji to stori vsako leto kar 20 odstotkov vsega aktivnega prebivalstva. Tudi na severu Evrope je podobno. Na Švedskem v enem letu kar 25 do 30 odstotkov delavcev zamenja poklic. To so goli statistični podatki, ki pa ne vključujejo sprememb poklicev znotraj organizacij, ampak le med različnimi organizacijami. Zato lahko sklepamo, da je odstotek delavcev, ki v enem letu zamenjajo poklic, še precej večji.

In kakšno je stanje pri nas? Zadošča že bežen pogled v rubriko "Delo dobi" kateregakoli večjega slovenskega časopisa, da se prepričamo, kako z neverjetno naglico nastajajo novi poklici. Analitik, operater, programer je le nekaj poklicev, ki so jih v zadnjih nekaj letih "proizvedli" računalniki. Še pred nekaj leti so imele zaposlenega predstavnika za stike z javnostmi le vladne organizacije, danes pa se potreba po tem poklicu kaže že v vsakem večjem podjetju.

Nekateri nazivi poklicev ostajajo enaki, vendar se njihova vsebina pogosto menja. Poglejmo za primer poklic kadrovskega delavca. Še pred nekaj leti je bila njihova delovna naloga zaposlovanje, odpuščanje in upokojevanje zaposlenih in bedeli so še nad disciplinskimi prekrški, danes pa jih veliko skrbi za načrtovanje in razvoj kariere zaposlenih. Na eni strani govorimo o pojavu novih poklicev, na drugi pa o reorganizaciji oziroma transformaciji že obstoječega poklicnega dela. V obeh primerih pa gre za novo vsebino dela, ki od nas zahteva tudi drugačne sposobnosti in predvsem drugačne vedenjske vzorce. To pomeni, da se bo moral človek neprestano vzgajati za nove poklice, se na novo socializirati, nenehno prilagajati in se naučiti živeti v negotovosti in ob nenehnih spremembah.

Rekonstrukcija poklicne identitete

Proces osebnostne rasti je nedvomno močno povezan s poklicem, profesijo in s spreminjajočimi se vsebinami dela. Spričo vse večjih sprememb poklicev in vsebin dela pa se od zaposlenih danes ne zahtevajo več le funkcionalna znanja, temveč vse bolj tudi premik v samem odnosu do dela. Za opravljanje katerekoli vrste dela sta pomembni vsaj dve vrsti sposobnosti:

- specifične (funkcionalne) sposobnosti, ki se zahtevajo za opravljanje določenega dela (določene ročne spretnosti, znanje jezika ...),
- posebne delovne sposobnosti, ki se manifestirajo v tem, kako in koliko je posameznik zmožen (usposobljen) *hoditi vzporedno s časom* in *igrati igro moči* v specifičnem delovnem okolju. Sem vključujemo sposobnosti, kot so: samospoštovanje, sprejemanje, selekcioniranje, kritičnost, tolerantnost, prevzemanje odgovornosti in samozaupanje. To so predvsem tako imenovane čustvene sposobnosti osebe. Goleman je uvedel pojem čustvene inteligence, s čimer označuje čustveno kontrolo, sposobnost empatije ... (Goleman 1996).

Mogoče se na prvi pogled zdi, da te sposobnosti nimajo ničesar skupnega s celoto delovnih sposobnosti, ki naj bi vodile do uspeha, vendar so ključnega pomena za naše delovno življenje. Razvijanje teh sposobnosti nam omogoča stalno gradnjo in rekonstrukcijo poklicne identitete, ki nam omogoča preživeti in prilagoditi se vsem spremembam. Brez njih si ne moremo zamisliti napredka pri našem delu, ohranjamo lahko le status quo, stanje brez sprememb in ustvarjalnega navdiha.

Spričo vse hitrejšega zastarevanja poklicev mlajše generacije očitno ne bodo več razmišljale o graditvi "kariere", ampak o "nizu karier", ali bolje rečeno, o graditvi življenjske poti. To se že kaže tudi pri delu kadrovske delavce v Sloveniji, ki v skladu z nastalimi spremembami spreminjajo svoje vedenje in odnos do zaposlovanja. Kadrovska delavka znanega slovenskega podjetja je v intervjuju povedala: "Ponavadi sem bila zelo zaskrbljena, če je bilo iz delovne knjižice prosilca za službo razvidno, da je često menjal zaposlitve. Bala sem se, da je nestanovitna, len ali ima kakšne drugačne težave. Sedaj te bojzani ni več. Menim namreč, da je pet ali šest zaposlitev v dvajsetih letih lahko celo prednost. Edino, kar želim zelo natančno vedeti, je razlog, zaradi katerega oseba želi zamenjati poklic oziroma zaposlitev. Pravzaprav pri nas raje zaposlimo človeka, ki je nekajkrat menjal zaposlitev, seveda iz pozitivnih razlogov, kakor osebo, ki ni še nikoli zamenjala poklica, kajti po tem vidim, da je prilagodljiv in se bo lažje, hitreje in uspešneje umestil v novo delovno okolje." (Brečko, 1997).

Prav proces izgradnje in nenehne rekonstrukcije poklicne identitete, ki, kot smo videli, stopa pri zahodnem človeku v ospredje, sili ljudi v zrelih letih v strokovno izpopolnjevanje in usposabljanje. Pogosto se pojavlja kot izvor vedoželjnosti in (zunanje) motivacije, ki pa se kaže kot notranja motivacija, saj jo posameznik skupaj s procesom identifikacije ponotranji.

Menjava delovnega okolja in začasni odnosi

Prihodnost prinaša vedno večje in ne manjše spremembe v razvrščanju poklicev, kar pomeni, da bomo najbrž večkrat kot kdaj koli doslej menjali ne le delovnega mesta, ampak tudi delovno okolje in stopali v nova interakcijska razmerja. Vsaka menjava delovnega okolja povzroči pri posamezniku zmedo identitete. Ob vstopu v novo socialno skupino skuša posameznik sicer ohraniti obstoječo identiteto, predstavo o sebi, vendar to ni povsem mogoče, ker je vsaka skupina drugačna, podvržena drugačnim zakonitostim procesov skupinske dinamike. Oseba z močno razvitim jazom ostane zvesta sama sebi in najde oporiščno točko za ravnotežje v sebi.

Za sodelovanje in sožitje na novem delovnem mestu je potrebna določena stopnja medsebojnega poznavanja. Vendar se na delovnem mestu posameznik ponavadi ne zaustavi samo pri spoznavanju tistih značilnosti ljudi, ki so potrebne za sodelovanje in sožitje. Sodelavce želimo spoznati še globlje, izvedeti želimo tudi kaj intimnega iz njihovega življenja, ker tako pridobivamo tudi nujno potrebne povratne informacije o sebi, na podlagi katerih prilagajamo svojo predstavo o sebi in rekonstruiramo svojo poklicno identiteto. Le z uspešno rekonstrukcijo poklicne identitete bomo uspeli prilagoditi svoje vedenje in zadovoljiti pričakovanja novega socialnega okolja.

Poprej smo navedli podatek, da povprečni Američan preživi v enem delovnem okolju le 4,2 leta. Hitro menjavanje delovnega okolja pa

povzroči tudi zelo kratkotrajne medosebne odnose. Ko zaposleni zamenja delovno okolje, ponavadi zamenja tudi krog ljudi, s katerimi pogosteje prihaja v stik. Celo "trdna" prijateljstva se velikokrat prekinajo z odhodom v drugo delovno okolje. Za sodobnega zahodnega človeka so zato značilna kratkotrajna prijateljstva in znanstva, ob čemer se zastavlja vprašanje, kako v vedno krajšem času vzpostaviti zaupanja vredno komunikacijsko razmerje in odnos, iz katerega se lahko učimo in osebnostno zorimo. Pomen pridobiva prijateljstvo, druženje v društvih in v lokalnih skupnostih. Žarišče socialnih odnosov ne more biti več tovarna, podjetje, ampak to vse bolj postaja ožje socialno okolje, npr. soseska, lokalna skupnost, občina ...

Osebnostna rast na delovnem mestu in vzgoja pod vplivom vodilnih ter sodelavcev je le eden izmed vidikov celovitega razvoja osebnosti. Napak bi bilo, če bi mislili, da je možno pridobitve delovnega okolja, delovne sposobnosti in vrednote uspešno prenašati v družinsko oziroma domače okolje. Transfer poteka le v določenih razsežnostih, posplošenje osebnostnih lastnosti v celoti pa ni mogoče. L'Abate trdi (1994), da je partnerstvo kaj malo povezano z delovnimi spretnostmi in navadami. Časopisi so polni člankov o uspešnih osebah, njihovih poklicnih ali političnih uspehih in njihovih zakonskih polomijah. Nasprotja med delovnim in družinskim okoljem zelo hitro naraščajo, in če želimo uspešno živeti v partnerskem odnosu, se moramo še marsičesa naučiti in predvsem prilagoditi svoje vedenje drugačnemu socialnemu okolju. Po drugi strani pa se eksistenčna aktivnost - proizvodno delo vse bolj seli na dom, o čemer priča porast majhnih delovnih enot, kot so družinska podjetja in samostojni podjetniki.

Okolje prostočasnih aktivnosti

Danes vse več ljudi razpolaga z *novo dimenzijo časa*. V mislih imamo prosti čas kot izvendelovni čas, za katerega se sami odločamo, kako in kje ga bomo preživeli. V prostočasnih dejavnostih stopamo v nove socialne skupine in s tem tudi v nova in drugačna interakcijska razmerja z drugimi.

Justerova in Staffordova raziskava (1985) je pokazala, da je poraba prostega časa skladna z osebnimi prioritetami, kar pomeni, da porabljamo čas za dejavnosti oziroma ga preživimo z ljudmi, ki so za nas pomembni. Javnomnenjska raziskava o porabi prostega časa (Delo, september, št. 296, 1996) je pokazala, da Slovenci največ prostega časa namenjajo vrtičkarstvu, iz česar bi lahko sklepali na veliko nedružabnost Slovencev in predvsem na neznatno izkoriščanje možnosti za osebnostni razvoj, ki nam ga nudi aktivno preživljanje prostega časa.

Prostočasne aktivnosti so namreč pravi izziv za naš osebnostni razvoj, saj se ravno takrat naučimo veliko novega, čeprav se tega morda niti ne zavedamo. Prek aktivnosti v prostem času dobimo zametke za nove poklicne vloge. Pod vplivom procesov takšnega učenja se spremenjamo oziroma se srečamo z vrednotami in osebnostnimi lastnosti, ki niso neposredno povezane z delom in družino, so pa za celosten razvoj osebnosti zelo pomembne. Kakovost preživljanja časa je še zlasti pomembna za brezposelne, katerih število po vsem svetu narašča. V prostem času se namreč prav tako lahko potrjujemo in si izgrajujemo novo identiteto in tako nadomestimo primanjkljaj v osebnostnem razvoju, ki je nastal z izgubo dela. Pогоj, da steče proces rekonstrukcije identitete, pa je, da čas, ki ga imamo na razpolago, preživimo de-

javno. Največja nevarnost je, da ne znamo ceniti svojega časa, kar pomeni, da ga bodisi preživljamo pasivno bodisi porabljamo za nepomembne stvari. S tem sami izločamo potencialne agense naše vzgoje in si zmanjšamo možnosti osebnostnega razvoja.

Prosti čas je pomembno mesto samovzgoje in osebnostnega razvoja odraslih, s čimer razumemo spremembo vedenja in osebnostnih lastnosti pod vplivom novih informacij, doživetij in socialnih odnosov. V dobi množičnih medijev je izbira zares pestra. Informacije so nam na voljo na radiu, televiziji, računalnikih ... Svet postaja en sam splet informacij in komunikacij. Toda Lengrand (1970) ugotavlja, da so dejanske razmere precej žalostne. "In ko so končno najboljše stvaritve svetovne književnosti in drugih kulturnih pridobitev, kot je glasba, film, umetnost ..., dostopne mladane vsem, se le malo ljudi zanima za ustvarjena dela, ki so eden glavnih izrazov civilizacije, v kateri živimo. Skratka, kulturne dobrine v dobi radia, televizije in drugih množičnih medijev niso več v lasti bogatih, so skupna last. Toda ljudje jih ne znajo ceniti, ker osebnostni razvoj povprečnih ljudi ne doseže stopnje, da bi te kulturne dobrine sprejemali in razumeli njihovo sporočilo. Raje gledajo cenen film, umetniško najslabši programi privabljajo največje število gledalcev." Kdo lahko položaj izboljša? Izobraževanje - vsekakor! Toda pomembno je še tisto mesto izobraževanja, kjer posameznik pridobiva osnovno znanje, tam kjer se ustvarjajo okusi, kulturne navade in posebnosti, in to je že v družinski vzgoji in v osnovnošolskem izobraževanju.

Kako in kje preživljamo svoj prosti čas, je neke vrste kazalec osebnostnega razvoja. Vseživljenjsko učenje odraslih zajema kompleksne aktivnosti, katerih največji del je izvajan prav v prostem času. Hkrati pa prosti čas ponuja raznovrstne priložnosti in izzive, ki lahko marsikaj prispevajo k razvoju in obogatitvi osebnosti. Pomembno je, da ga preživimo aktivno, kar pa od nas prav tako zahteva določen napor. Od aktivnega preživljanja prostega časa nas pogosto odvrne prav televizija, čeprav je po drugi strani pomemben vir informacij. Ne smemo pa pozabiti, da so razmerja in socialni stiki, ki jih vzpostavljamo izven družinskega in delovnega okolja, vir novih doživetij in zaradi tega izredno pomembni. Informacije namreč sprejemamo drugače, če si jih pridobimo v neposrednem stiku z drugimi ljudmi, saj hkrati razvijamo našo sposobnost diferenciacije. V več socialnih skupin smo vključeni, več informacij pridobivamo o sebi in tako neprestano izgrajujemo in dopolnjujemo sliko o sebi, s tem pa spreminjamo in prilagajmo svojo identiteto. Nenehno prilagajanje je nujen pogoj za preživetje v svetu nenehnih sprememb. In prav različnost socialnih skupin in interakcijska razmerja v njih nam to vsakokratno rekonstrukcijo identitete tudi omogočajo. Najboljši znanilec pozitivnih stališč do sebe in do dela je vsestransko življenje v nedelovnem času, kar pomeni, da znamo ta čas produktivno izkonistiti za svojo osebnostno rast. Način preživljanja prostega časa je namreč sestavni del tega, kako funkcioniramo kot individuumi.

Varovanje identitete v socialnih skupinah

Socialno okolje, ki mu posameznik pripada, ima izredno močno, če ne že kar odločujočo vlogo pri njegovem osebnostnem razvoju. Biti član socialne skupine - socialna pripadnost je temeljna človekova potreba. Vsaka nova socialna skupina, v katero stopi posameznik, pa zahteva tudi razvoj ali spremembo identitete.

LITERATURA:

- Anon, N.: (1996): Occupations are changing, v: The Economist, november, št. 458.
- Bakhurst, D. in Sypnowich, C. (Ur.): (1995) The social self, Sage Publications, London.
- Bamlund, D.: (1968) Interpersonal communication: Survey and studies, Houghton Mifflin Company, Boston.
- Berger, P.L., Luckmann, T.: (1967) The Social Construction of Reality, Allen Lane, London.
- Bortner, D., Pupil M.: (1962) Motivation and its Relationship to the Activity and Social Drives, v: Readings and Educational Psychology, Scott. Foresman Co, Chicago.
- Brečko, D.: (1995) Osebnostni razvoj in učenje odraslih, v: Andragoška spoznanja, let. 1, št. 1-2., str. 10 - 13.
- Brečko, D.: (1997) Prihodnost ustvarjamo ljudje, v: Andragoška spoznanja, let. 3, št. 1, str. 1.
- Brocher, T.: (1972) Skupinska dinamika in izobraževanje odraslih, Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Brunen, J.: (1995) Meaning and Self in Cultural Perspective, v: Bakhurst in Sypnowich.
- Evans, R. I.: (1967) Dialogue with Erik Erikson, New York.
- Evans, R., Russel, P.: (1992) Ustvarjalni manager, Alpha center, Ljubljana.
- Freud, S.: (1940) Massenpsychologie und Ich-Analyse. Ges. Werke Bd. 13, Imago Publications, London.
- Jug, J., Krajnc, A., Pongrac, S.: (1987) Izobraževanje na daljavo, Moderna organizacija, Kranj.
- Kelly, G. A.: (1955) The psychology of personal construct, New York. Kelly, G. A.: (1963) A Theory of personality, New York.
- Knowles, M.: (1972) The Modern Practice of Adult Education, Association
- Krajnc, A.: (1997) Kako živimo zadnjih trideset let življenja, v: Rast, let. 8, št.1-2 (47-48)
- Lengrand, P.: (1970) Uvod v permanentno obrazovanje. Biblioteka XX. vek, Beograd.
- Ličen, N.: (1995) Učenje za družino, v: Andragoška spoznanja, let. 1, št. 3-4, str. 5-8.

Ugotovili smo že, da je za odrasle značilna relativno trdna identiteta, ki se veliko počasneje spreminja kot pri otrocih. Jaz se postopno oblikuje v socialnem okolju na osnovi primerjanja z drugimi in na osnovi povratnih informacij o našem vedenju in ravnanju, ki nam jih posredujejo drugi. Ko je pojem jaza relativno trdno oblikovan, pa ga želimo ohraniti takšnega, kot je, zato ga ščitimo in branimo pred interferencami. V vsaki novi socialni skupini, v katero stopamo, poskušamo ohraniti svojo standardno predstavo o sebi oziroma svojo identiteto. V novi skupini se vedno pojavi potreba po identifikaciji, in sicer v več smereh. Posameznik intenzivno išče svojo vlogo v skupini, hkrati pa skuša potrjevati svojo identiteto, kar povzroča intenzivno dinamiko interakcij. Iskanje identitete je pravzaprav sprožilni element skupinske dinamike. Proces poteka delno na zavedni, delno na nezavedni ravni. Na zavedni ravni se iskanje identitete manifestira v tekmi za status v skupini. Vsakdo teži, da bi dosegel čim večji ugled in čim višji status v skupini. Vsak posameznik se trudi, da bi dosegel v novem socialnem okolju status, ki ga je vajen in ki se sklada z njegovo osebno predstavo o sebi in identiteto. Dinamika interakcij pa nadalje teče tudi na nezavedni ravni. Vsakdo ima svoja pričakovanja, predstave, interese, za katere ne ve, ali jih bo lahko dosegel. Ta pričakovanja so povezana z bojznijo, kaj če ne bo uspel, kar v človeku povzroča napetost in nemir. V okviru opisanega nastajajo in se razvijajo novi interesi osebe, oblikujejo se nova stališča, spreminja se vrednostni sistem, razvijajo se osebne karakteristike.

Vsako socialno druženje in grupiranje povzroči potrebo po potrjevanju identitete. Zaradi različnih predstav o sebi in neznanih razmerij se v vsaki novi socialni situaciji najprej pojavi iskanje samega sebe v novih pogojih, lahko bi temu dejali tudi nekakšna kriza identitete. Identiteto je treba na novo vzpostaviti in doseči, da jo sprejmejo tudi drugi člani socialne skupine. Nelagodno počutje in nemir trajata toliko časa, dokler posamezniki ne dosežejo kake koristne vloge v skupini. Te vloge pa se morajo skladati s pojmi jazov, ker pojma in slike o sebi pri odraslih ni moč hitro spreminjati. Kriza identitete, ki jo povzroči novo socialno okolje, povzroči intenzivno potrebo po komuniciranju, po zbiranju podatkov in informacij o drugih z namenom, da bi preko njih ugotovili razmerja do sebe in predvideli svoj status. Pri iskanju samega sebe v skupini so še zlasti pomembne neformalne komunikacije.

Tudi pri odraslih, podobno kakor pri otrocih, se v novih socialnih okoliščinah pojavijo elementarna čustva strahu pred odklonitvijo, izgubo ljubezni, pred podrejenostjo ... (Brochen, 1972). Prav strah pred odklonitvijo pa posameznika prisili, da relativno hitro sprejme standarde vedenja, norme in pravila skupine, kar je pogoj za sprejem in integracijo v novo socialno okolje. Proces usklajevanja interesov ne smemo gledati v negativni luči konformizma, temveč kot sposobnost in pripravljenost na sodelovanje. Posameznik premaga obremenitve skupinskega pritiska na način, da razvije zavest pripadnosti. Potrjevanje identitete pa je lahko tudi zelo trd in naporen proces, še zlasti, kadar določena socialna skupina terja odpovedovanje privajeni identiteti.

Sklepne misli

Učinki socializacije (primarne in sekundarne oziroma terciarne)

Ličen, N.: (1996) Družina kot učna izkušnja, v: Andragoška spoznanja, let. 2,

Marcia, J. E.: (1992) Ego psychoanalytic perspectives on identity, Washington.

Maslow, A.: (1955) Deficiency motivation and growth motivation, v: M.R. (Ur.), Handbook of social psychology, Reading, MA: Addison-Wesley.

Scheibe, K. E.: (1995) Self studies: The Psychology of Self and Identity, Praeger, Westport.

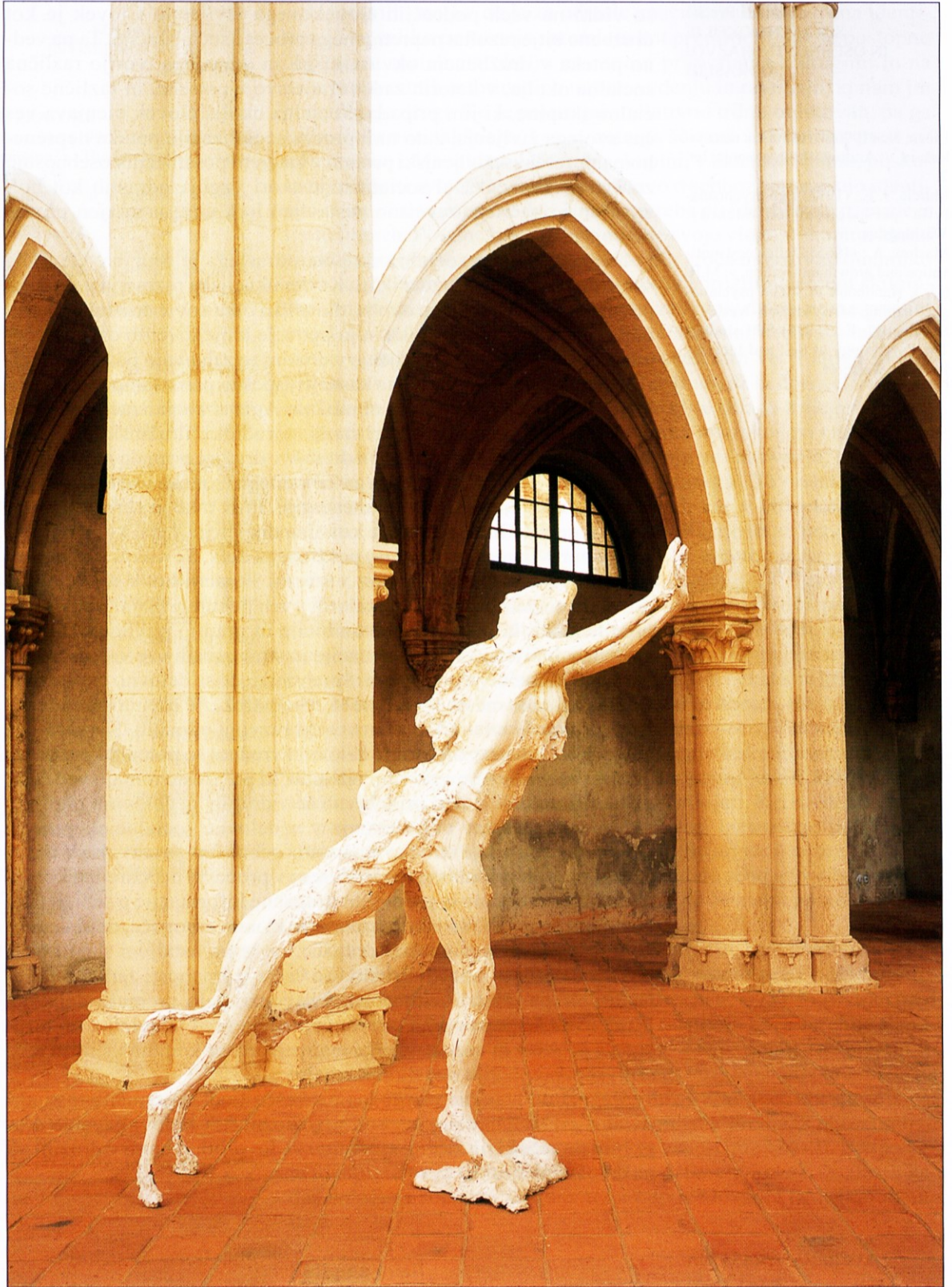
so vidni na vseh področjih človekovega življenja. Človek je kot družbeno bitje rezultat nepretrganega procesa socializacije. Ta pa vedno poteka v družbenem okviru, ki ga za odraslega tvorijo različna socialna okolja, v katerih zadovoljuje svoje potrebe, in različne socialne skupine, ki jim pripada. Socialna okolja človek menjava ves čas svojega življenja, zato tudi proces socializacije poteka neprenehoma, je torej vseživljenjski proces, v katerem posameznik osebnostno zori in se razvija. Del socializacije tvori vzgoja odraslih kot bolj zgoščen in načrten, zavestno zastavljen in k cilju usmerjen proces razvoja osebnosti.

Najbolj naravna socialna skupina odraslega je družina. Če nima svoje družine, je iz družine izšel. Komunikacijska razmerja v družini, pričakovanja družinskega okolja, dinamika odnosov v družini pomembno oblikujejo posameznika in prispevajo k njegovemu osebnostnemu razvoju. Za uspešno življenje v družini se zahtevajo povsem specifične sposobnosti, ki jih lahko kasneje uspešno prenašamo tudi v poklicno okolje, obratna pot pa ni možna. Agensi socializacije so partner, starši, otroci, bratje, stari starši, sorodniki, družinski prijatelji. Vodilna vloga pri socializaciji odraslih v družini pripada partnerju.

Poklicno delo postaja danes za zahodnega človeka vse zahtevnejše in zahteva od njega zelo veliko energije. Prav tako je skrb zbujujoče tudi, da se zelo hitro povečuje količina dnevnega časa, ki ga porabimo za opravljanje (različnega) poklicnega dela. Še nikoli v zgodovini ni bil posameznik tolikokrat v stresni situaciji kot v novodobnih poslih in socialnih stikih, do katerih v teh poslih prihaja. Še posebej posamezniki, ki imajo visoke ambicije in gradijo poklicno kariero, vsak dan doživljajo stresne situacije in strah zaradi vse večjih zahtev okolja in lastne želje po uspehu. Spreminjajoče se delovno okolje tako postaja ključno mesto izgradnje in rekonstrukcije osebnostne identitete, ki pa je le en vidik osebnostnega razvoja odraslih. Naraščajoče zahteve dela in povzdigovanje delovnih vrednot so potemtakem prava grožnja osebnostnemu razvoju odraslih, ki preprosto nimajo več časa, da bi informacije o sebi pridobivali še v drugih, nedelovnih okoljih.

Vendarle pa prav vključevanje v nedelovne socialne skupine in delovanje v njih daje izredne možnosti osebnostnega razvoja. V nedelovnih okoljih pridobivamo, predvsem v procesih neposredne komunikacije, pomembne in predvsem drugačne informacije o sebi in tako bogatimo svojo zbirko izkušenj o svetu, ki nam omogoča, da si dogodke in pojave razlagamo tudi drugače, ne le po ustaljeni shemi naše poklicne deformiranosti. Spričo vse večje izčrpanosti zaradi poklicnega dela pa odrasli svoj prosti čas preživljajo premalo dejavno. Mnogokrat se popolnoma izčrpani sesedejo pred televizijo, preutrujeni za pogovor in vzpostavljanje interpersonalne komunikacije in tako sami sebi preprečijo nadaljnji razvoj.

Vzgoja odraslih za prosti čas ozavešča ljudi o pomembnosti aktivnega preživljanja prostega časa, o možnostih zadovoljevanja drugačnih potreb, ki jih sicer ne moremo zadovoljiti, recimo v družini ali na delovnem mestu.

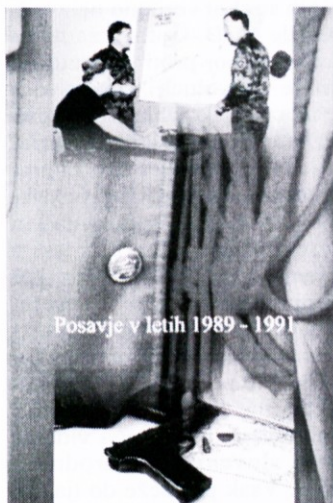
JAKOV BRDAR: ARITMIJA, mavec, 2001 (razstavljeno v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki)

Stane Granda

O OSAMOSVOJITVI MALO DRUGAČE

Ob zborniku Posavje v letih 1989–1991

V naši vojni se nismo bojevali s številom, temveč z večino in znanjem.
(Mitja Teropšič)

Slovenci smo se v letu 2001 spominjali desetletnice nastanka naše prve povsem samostojne in mednarodno priznane slovenske države. Vsekakor je to obletnica, ki je mnogi niso nikoli pričakovali. Nek Anglež, ki se ima za velikega strokovnjaka za jugovzhodno Evropo, ji je celo prerokoval krajše trajanje, kot so obstajale Ilirske province, to je manj kot štiri leta.

Ob desetletnici je izšlo kar nekaj knjig, nekaj je bilo simpozijev, tudi mednarodnih, odmevne so bile nekatere razstave, kar dobro so bile obiskane tudi spominske proslave. Kljub vsemu pa z odnosom slovenskih državljanov do slovenske države še vedno ne moremo biti zadovoljni. Nič ni dramatičnega, ni pa tudi mogoče zamahniti z roko in vso stvar odriniti v pozabo. Vzroki za nekakšno ravnodušnost, žal pa tudi nezadovoljstvo in prezir slovenskih državljanov so raznovrstni. Temeljni bo po vsej verjetnosti ta, da glede tega nimamo nikakršnih zgodovinskih izkušenj. Slovenci smo bili v preteklosti med najbolj zvestimi državljani nekdanjega avstrijskega cesarstva, celo bolj kot Nemci. Še kako lojalni smo bili do Jugoslavije. Koliko ljudi je bilo pripravljenih opustiti svoj slovenski jezik in se pojugslovaniti. Biti samostojen pa pomeni odgovarjati sam zase. Nič več se ni mogoče izgovarjati na druge, za vse smo sami odgovorni. Za mnoge je breme samoodgovornosti enostavno pretežko.

Nekateri so prizadeti, ker jim je nastanek slovenske države za nekaj časa presekalo osebne, sorodstvene in gospodarske zveze z "Jugo". Še zlas-

ti so prizadeti Neslovenci in nekateri člani mešanih zakonov. Moramo razumeti, da jim ni lahko. Podobno se je dogajalo tudi leta 1918, ko so mnogi Slovenci ostali v nekdanjih avstrijskih deželah, mnogi ljudje so imeli posled sorodnike v tujini, na primer novomeški skladatelj p. Hugolin Sattner, pa vendar se take razmere v nekaj letih uredijo, zlasti če je mir in niso na oblasti avtoritarni režimi. Ob teh, za katere lahko imamo razumevanje, ne da bi se z njimi strinjali, pa obstaja še zelo močna skupina, ki jim nastanek slovenske države pomeni hkrati tudi konec nekdanjega političnega sistema. Čeprav so med njimi mnogi zavedni Slovenci, jim vendar politična opredelitev toliko pomeni, da slovenske samostojnosti ne morejo sprejeti oziroma bi jo, če bi hkrati prišlo do restavracije nekdanjega režima. Zaničujejo slovensko državnost, zlasti njene zunanje simbole, kot so zastava, grb (res je ponesrečen), državne praznike, zlasti pa slovenske politike, ki pripadajo nekontinuitetni strani. Ta skupina nima enotne ideologije oziroma je ta zgolj skupni imenovalec še za številne druge zamere. Vsekakor se moramo strinjati z njimi zaradi nezadovoljstva glede socialne varnosti, javnega zdravstva in že tudi javnega šolstva. Mnogi od njih so izgubili svoje privilegije, dejanske ali namišljene. Nekateri tudi v prejšnjem režimu niso nikoli mogli upati, da bodo vodilni politiki, direktorji ... bili pa so vedno "napredni", "naši", najbolj pametni (drugi smo bili zaostali), skratka nekakšna elita oziroma uradno avantgarda. Smatrali so se za del oblast-

nih struktur. Občutek večvrednosti je bil zanje tako pomemben, da so bili zanj pripravljene pozabiti na vse. Nekateri, ne le v nekdanji Vzhodni Nemčiji, so celo vohunili za svojimi bližnjimi. Ti ljudje tudi ne morejo sprejeti demokracije, ker ta ne pozna več političnih sovražnikov, izdajalcev, ampak le politične tekmece, katerih prizadevanja so enako legitimna kot njihova. Poznam kar nekaj primerov, ki so šli civilno služiti vojsko zgolj zato, ker ne morejo biti pripadniki "Janševe armade".

Slovenska država je do takšnih primerov izjemno tolerantna. To bi bilo lepo, če bi to bila posledica prepričanosti o trdnosti slovenske države. Tako ni bilo ostrih reakcij, ko so številni ravnatelji in učitelji odklonili ob koncu šolskega leta počastitev države, ki je v vseh normalnih državah nekaj običajnega. Nedavno sramotenje slovenske zastave in himne v neki vojašnici so že mnogi pozabili. Pred kratkim je nek nekdanji jugogeneral objavil knjigo. To je dobro. Njena predstavitev je bila v nekem lovskem domu, pel je nek zbor z imenom znamenitega pesnika – partizana, menda ima oziroma je že imel omenjeni general na razpolago tudi tamkajšnji kulturni dom. Imel je tudi intervju na lokalni televiziji. Te promocijske prireditve dejansko nimajo zveze z njegovo knjigo, ampak z njegovimi nazori in stališči glede slovenske osamosvojitve. Si lahko mislite, da bi take ugodnosti užival v bivši "Jugi" general Leon Rupnik? In še to v SR Sloveniji?

Vse te zadrege so prišle do polnega izraza tudi ob prireditvah ob desetletnici slovenske države. Bolj kot njeno omalovaževanje, čeprav tudi tega ni manjkalo, so prišla do izraza prizadevanja za olastninjenje slovenske osamosvojitve oziroma zlasti osamosvojiteljev. Proces je potekal predvsem s trditvami, da če ne bi bilo generala Maistra in NOB, slovenska osamosvojitve ne bi bila mogoča. V zgodovini so take trditve nedokazljive, ker zgodovinskih procesov ni moč ponoviti v spremenjenih razmerah, kot na primer v fiziki in drugih naravoslovnih in tehničnih znanostih. Zato niso argument resnosti, ampak politike. Vsekakor pa bi bilo zasluge za slovensko osamosvojitve potrebno pripisovati vsej

naši preteklosti, zlasti tistemu delu, ki si je prizadeval za ohranitev in razvoj slovenskega jezika in slovenske kulture. Ne smemo pozabiti tudi naših izseljencev in emigrantov, kjer je bila misel o samostojni slovenski državi javna tudi takrat, ko so jo pri nas že v kali zatirali. V novejši zgodovini ne gre pozabiti tudi tigrovcev, prvih slovenskih antifašistov, čeprav sta jim bila bolj pri srcu kraljevina Jugoslavija in meščanska demokracija kot pa misel na slovensko samostojnost, ki se jim je zdela zaradi fašističnih strahot verjetno neizvedljiva. Glede NOB. Gotovo za nikogar ni sporen boj proti okupatorju, problem je v revoluciji, katere vodstvo je ukazalo, da lahko edino ono vodi rezistenco, vsi drugi pa so izdajalci in je bilo v skladu s tem z njimi tudi postopano. Danes bi radi nekateri zgodovino za nazaj spreminjali in trdijo vse mogoče. Žal prav s takim ravnanjem najbolj blatijo tisto, kar bi radi oprali. Tako, kot je nesprejemljivo, da bi nekaterim v preteklosti pripisovali zasluge za tisto, kar nikoli niso bili pripravljene ali mogli izvesti, jim ne velja tudi soditi glede njihovega takratnega videnja reševanja slovenskega narodnega vprašanja. Vsak pač seže do tja, do kjer zmore. Gotovo je, da brez naših prednikov tudi nas ne bi bilo. Prav tako je tudi res, da takega dosežka, kot je sedanja samostojna slovenska država, še ni zmogla ustvariti nobena generacija Slovencev. Rezultati dela se ne merijo po vloženi znoju, trudu ali celo krvi. Seveda je potrebna tudi sreča, toda brez nje se ni najbolje niti roditi.

Najboljše sredstvo za osmišljenje slovenske državnosti so srečni in zadovoljni državljani. Takrat naraščata državljanska zavest in patriotizem zaradi človeškega egoizma, ki je svoje nasprotje, saj ima od njega korist vsa skupnost. Vselej pa to ni mogoče, gospodarstvo in sreča se gibljeta v nekakšnih ciklih, nasploh prihaja do dogodkov, ko je odločilna državljanska zavest. Te je v naši državi še zelo malo, predvsem pa zanjo nihče načrtno ne skrbi.

Eden najboljših virov za vzgojo slovenske državljanske zavesti je poleg pravilnega in zdravega vrednotenja slovenskega jezika in kulture gotovo slovenska osamosvojitve. Čeprav je zanjo dal pobudo DEMOS,

je bila vendar uresničena z najširšo možno podporo državljanov. Dejanjsko je bila nadstrankarska. Mirno jo lahko označimo za največji dosežek Slovencev v vsej njihovi zgodovini. Poleg nekaterih državljanov, zlasti tistih, ki so bili posredno ali neposredno vpleteni v vojno za Slovenijo, ki se veselijo slovenske državne samostojnosti, načrtno skrbijo za njeno raziskovanje in osvetljevanje posebna strokovna skupina pri generalnem štabu Slovenske vojske, revija *Veteran*, ki je glasilo veteranov vojne za Slovenijo, in Posavski muzej v Brežicah. Ta je takoj po slovenski osamosvojitvi začel načrtno zbirati muzealije o slovenski osamosvojitvi in ima v tem pogledu gotovo najbolj popolno zbirko. Spomladi 2001 je bil soorganizator osrednje slovenske strokovno-znanstvene prireditve o osamosvojitvi, ob koncu leta pa so skupaj z Zvezo veteranov vojne za Slovenijo, Pokrajinskim odborom za Posavje izdali obsežen zbornik **Posavje v letih 1989–1991**. Uredila sta ga Tomaž in Mitja Teropšič, Brežičana, ki pa po starših izvirata iz vinskih goric med Trško goro in Starim gradom.

V zborniku 75 udeleženc in udeležencev celotnega procesa osamosvajanja govori na skoraj 400 straneh o svojih doživetjih kot tudi o doživljanju tistih nepozabnih dogodkov, ki so pripeljali do slovenske države. Pripovedi so izjemno pristržne. Iz njih ne vejejo sovraštvo, prezir, poniževanje, zaničevanje, samohvala, ampak izjemna skromnost in patriotizem. Kljub tragičnim dogodkom, kot je smrt prvega pripadnika slovenskih oboroženih sil, ni cenene solzavosti in klicev k maščevanju. Tudi Marjan Petek, ki je bil na begu iz JLA ujet, maltretiran ... ostaja dostojanstven in ne misli na maščevanje. Z izjemno človečnostjo opisuje na primer udeleženci bitke v Krakovskem gozdu padle vojake na nasprotni strani in ne morejo skriti zadovoljstva, da žrtev ni bilo več. Knjiga izvanja v poveličevanje humanizma in patriotizma, ne pa ideologij in vojaško-političnih voditeljev. Pri podobnih delih se avtorji ponavadi prelevijo v vojake, v konkretnem primeru pa ves čas ohranjajo zdrav razum in civilno pamet, ki sta ključna za končno presojo dogodkov. Iz njihovih sestavkov lahko raz-

beremo, v kako zapletenih razmerah je nastajala slovenska država. Marsičesa ni imela, mnoge stvari, ki bi morale delovati, so zaradi malomarnosti in sabotraž odpovedale, kljub vsemu pa je bila jugoslovanska vojska onemogočena v taki meri, da je kljub dejstvu, da je bila na papirju ena najmočnejših v Evropi, morala oditi. Slovenska Teritorialna obramba je dejansko izrabila svojo šibkost proti moči, saj ji ni dovolila, da bi uveljavila svojo tehnično in številčno premoč.

Ob branju zbornika si ne morem kaj, da ne bi pričevanj iz slovenske osamosvojitve primerjal s člankom uglednega vojaškega strokovnjaka dr. Antona Beblerja v Sobotni prilogi *Dela* 22. decembra 2001. Čeprav je v zadnjih letih opaziti neko evolucijo v njegovem pisanju, svojih stališč do vojaškega dela slovenske osamosvojitve ne more prikriti. Nena zadnje, zakaj pa bi jih? Očitno niso motile tistih, ki so ga predlagali v diplomatsko službo ali celo evidencialni kot možnega obrambnega ministra. V bistvu nam sporoča, da JLA sploh ni pokazala svojih pravih zob, da je dosegla, kar je hotela, na koncu pa sklenila, da se umakne. Očitno je ujetnik svoje stroke (in še česa), zaradi dreves ne vidi gozda. Zanj vojne 1991. leta naj niti ne bi bilo. Le še malo manjka, pa bi lahko prebrali izjavo, kot jo je pred leti izustil nek ugleden univerzitetni profesor in antropolog, da je to bila operetna vojna, prava je edino NOB. Njegov članek, posvečen slovenski osamosvojitvi, kot referat pa je bil prebran na posvetovanju ob odhodu zadnjega vojaka iz Slovenije v Kopru, je pravzaprav bolj zanimiv po tem, česar ni napisal. JLA je bila navzven naduta, navznotraj pa gnila. To je dokazala že vojaška vaja Svoboda 71. leta. 1976. sem sodeloval na neki vaji v vzhodni Srbiji. Oficirji več dni niso mogli odkriti štabnih zaklonišč, iz katerih je bila potem vaja vodena. Bila so vkopana v hrib, vhodni pa zasuti z zemljo. Nobena zadeva ni delovala, čeprav je poleg številnih visokih oficirjev in generalov sodelovalo v njej manj kot petdeset vojakov. Na številnih orožnih vajah smo odkrivali, da JLA ni bila sposobna v mirnodobnem času osnovno oskrbeti niti enega bataljona v Pristranku, kjer po tri dni nismo mogli

oprati niti menažk. Zato pa je bilo obilo političnih ur in striženja las, s katerim so nas poniževali. Množični poboji civilistov v Srebrenici so najbolj prava podoba te strahopetne armade. Avtor tudi ne omenja poskusov nekaterih slovenskih generalov, da bi bolje (in drugače) oborožili slovensko TO v začetku sedemdesetih let, niti odvzema orožja slovenski TO maja 1991, ki je, vsaj v začetku, potekalo s soglasjem najvišjega slovenskega političnega vodstva. Spominjam se, da sem približno dva meseca pred slovensko osamosvojitvijo bil vpoklican na orožne vaje, ki so že bile povezane z napetostmi z JLA. Takrat smo še imeli naše kalašnikove, minomete, "netrzajne" topove, protiletalske topove, junija smo dobili nepreizkušene bolgarske kalašnikove, nekateri pa celo trofejno orožje, ki je bilo še označeno s kljukastimi križi. O zahtevnejšem orožju prve dni ni bilo ne sluha ne duha.

Zbornik Posavje v letih 1989–1991 je najboljši odgovor raznim

Beblerjem in njihovim somišljenikom. Razlika je le v tem, da številni veterani živijo v revščini, so brez služb, ne uživajo nobenega posebnega varstva in zaščite, na drugi strani pa kujejo nekateri iz slovenske osamosvojitve velike ugodnosti. V tem pogledu je osamosvojen Slovenija neprimerno slabša od nekdanje "Juge". Če primerjamo zbornik Posavje v letih 1989–2001 z zbornikom Dobrovoljci – kladivarji Jugoslavije iz stare Jugoslavije, vidimo kar nekaj podobnosti v položajih obeh akterjev.

Zbornik Posavje v letih 1989–1991 je dosegel svoj temeljni pomen že z izidom, dolgoročnega pa bo takrat, ko bodo po njem segli tudi v šolah. Učencev ne bo indoktriniral z nobeno ideologijo, ne bo vnašal sovražstva, ampak zgolj tako ljubezen do naroda, kot jo imajo vsi normalni narodi s staro tradicijo lastne države. Zdi se, da je tovrstna vzgoja v šolah zadnja stvar, na kar mislijo slovenske šolske oblasti.

Jože Hrovat

DOLENJSKE PODOBE

Pregledna razstava Dolenjska podoba v Novem mestu

V najbolj nemogočem, zoprnem in depresivnem času se je *Simulaker* odločil, da nas razveseli z likovno razstavo z naslovom *Dolenjska podoba*. Govorimo o pregledni razstavi, ki pomeni brez dvoma vrhunec lanskoletnega likovnega dogajanja v Novem mestu, poleg tega pa je s svojo preglednostjo preseгла domet običajnih lokalnih razstav. Ob tej priložnosti je izšel tudi spremni katalog.

Od zadnjega podobnega pregleda, ki je dokumentiran v katalogu *Novomeški likovni trenutek* (izdal ga je Dolenjski muzej), je minilo natančno enajst let. Ko danes oboje primerjamo, ugotovimo, da likovno ustvarjanje osemdesetih let – razen redkih izjem, ki so bile povabljenе tudi v *Dolenjsko podobo* – za širši slovenski prostor ne predstavlja omembe vrednega dosežka. Ravno zaradi tega je želel Igor Papež, avtor in selektor razstave, kriterije tokrat malce dvigniti. Ko me je prosil za spremni tekst h katalogu, je bil

njegov namen med drugim tudi v tem, da odgovori na določene predpostavke, ki so se precej trdno zasedrali v glave nekritične javnosti. Na primer: ali je dolenjska krajina sama po sebi res tako romantična, melanholična in sentimentalna? Od kod ideja, da predstavlja najvišji likovni izraz ravno slika-razglednica, nujno z bolj ali manj sladko idilo?

Če pogledamo zadeve z malce širšega vidika, ugotovimo, da pride s pojavom fotografije v 19. stol. v slikarstvu do sprememb, ki imajo revolucionaren pomen. Prav nič ni več tako kot prej. Vsakomur postane jasno, da slika ne more loviti podobe na tak način kot fotografija, zato je nujen strateški premik, v katerem išče svoj *raison d'être* nekje drugje. *Trompe-l'oeil* izgubi svojo nekdanjo samoumevnost in veljavo. To ve seveda tudi Božidar Jakac, ko se poda na študij v češko prestolnico, vendar pa kasneje na žalost pozabi. Delati začne slike-razglednice.

Za izhodišče našega razmisleka o

sliki-razglednici si lahko vzamemo Kraljevo *Staro zidanico* iz *Novomeškega likovnega trenutka*. Idilična stara zidanica v idiličnem (dolenjskem) okolju, vse skupaj pa nabito s sentimentalnostjo, ki postaja po daljšem ogledu čedalje osladnejša. Zadeva je pravzaprav nevarno blizu tistemu fenomenu, ki nosi nečastno oznako kič. Kot kič označujemo dela, za katera je značilno vnaprejšnje računanje na želeni učinek. Gre za simptom izgube *mythosa*, tj. tistega vsem skupnega in razumljivega; uspešne izpovedi; prostora, ki bi lahko združeval. Ob tem se problematizira sam status užitka (oz. ugodja oz. zadovoljstva), ki nam ga nudi vsako posrečeno umetniško delo. Tako je za trivialni užitek značilno, da nas zapre v časovno in doživljajsko enklavo trenutka, ki ga opredeljuje dobro znani *tu* in *zdaj*. Ker se tukaj nimamo namena vpletati v aporije časa, bomo rekli samo to, da se pri tem ukinja vsakršna distanca med mano in predmetom užitka. Bistvena je ekstaza v imanenco, namreč ekstaza v izvornem pomenu gr. *ék-stasis* kot izstop (zamik) iz vsakdanjega stanja (*stásis* pomeni ravno *stanje*, *obstoj*, tudi *bivališče*). V trenutku užitka izstopimo iz vsakdanjika in se zapremo (izoliramo) v enklavo užitka.

Za nekaj popolnoma drugega gre pri estetskem užitku, se pravi užitku, ki nam ga nudi npr. slika. Tukaj je bistvena transcendenca zgolj čutne ravni. Če je prostor trivialnega užitka omejen na t.i. *mundus sensibilis*, tj. čutni svet, imanenco, pomeni le-ta za estetski užitek zgolj izhodišče. Umetniško delo velja za umetniško ravno tedaj, ko odpira tudi nek *mundus intelligibilis*, duhovni svet. V strogem pomenu besede bi morali potemtakem govoriti o transestetski ravni umetniškega (kolikor seveda ne zreduciramo duhovnega na čutno, kar sicer počne v svoji estetiki Nietzsche).

Če vse skupaj povzamemo: trivialni užitek je vezan na polje imanence, estetski transcendence, kič ambivalence. Vemo, da nas pri trivialnem in estetskem užitku prevzemajo določeni občutki, ki pa kot taki niso vzrok, temveč prej učinek. Pri kiču se zgodi popolna perverzija: tisto, kar je bilo prej učinek, je sedaj vzrok. Pri kiču uživamo ob našem

užitku, občutkih, čustvih, razpoloženjih ... Užitek kiča je neke vrste samoužitek.

Sentimentalnost sama na sebi sicer še ni kič, je pa kraljevska pot vanj. To nam dokazuje med drugim tudi Hollywood, sinonim za kič. Njegov uspeh počiva na prepričljivi pretvorbi tako kompliciranega fenomena, kot je to ljubezen, v preprosto enačbo: Ljubezen = sentimentalnost + seks. Največji umetniki se sentimentalnosti izogibajo, ker je zadeva povsem očitno prepoceni. Lahko si brez vsake virtuoznosti in podobnih vrlin, a kljub temu uspeš.

Pristnejše estetsko vzdušje vzpostavlja melanholija, kar sem skušal pokazati tudi v omenjenem sprememnem tekstu. (Mimogrede: tekst je na nekaterih mestih prav čuden, da ne rečem nemogoč, to pa zato, ker je menda tiskarski škrat pokradel pomišljaje. Bralec zagotavljam, da bi odgovornega, če bi bilo to v moji moči, pred smrtjo prav zverinsko mučil.) *Melanholija* je tudi naslov ene najlepših Lamutovih grafik – resnične mojstrovine.

V *Dolenjski podobi* se spogleduje s kičem *Đadov Srček*. V tehničnem smislu je to sicer solidno delo z domiselnimi kompozicijskimi rešitvami, suverenim modeliranjem, s katerim ustvari prav otipljivo plastičnost, ki pa je vendarle malce preveč »lepljiva«. Igra pač na karto glamurja, tega ameriškega razumevanja lepote. Iz te pasti se je lepo rešil Papež s svojo *Pozo*. Kot v mnogih drugih delih uporablja tudi tukaj kič in glamur kot gradbena elementa, ki pa ju v skladu s svojim specifičnim razumevanjem dekonstrukcije nevtralizira in podredi kompoziciji. Kič je vključen v strukturo slike, ne da bi bila le-ta kičasta (podobno kot je npr. *madame Bovary*, ženska-kič *par excellence*, vključena v *Madame Bovary*).

Gledano v celoti, izpričuje *Dolenjska podoba* nedvomen napredek glede na *Novomeški likovni trenutek*. Kvaliteta je na dovolj visoki ravni, povsem primerljiva s tistim, kar se kaže danes v drugih slovenskih galerijah. Nekoliko moti le Kotarjeva *Historična mašina*, ki bi jo lahko selektor brez slabe vesti izločil, ne glede na to, da »pooseblja pojem umetnika« (namreč v regiji). To »poosebljanje« se mi zdi še posebej

problematično, saj kaže na določene nesporazume (ali pa kar nerazumevanje) o sami kvaliteti. Izhajajmo iz najosnovnejših kriterijev likovne kvalitete: minimalna smiselna zahteva je brez dvoma samo-postavljenost v sliki postavljenega, tj. samo-stojnost, jasna gravitacija, na kateri temelji vsaka uspešna kompozicija. (Pravzaprav izpolnjujejo te kriterije vse druge slike. Gre za osnovno likovno znanje, ki se ga pričakuje od študenta me študijem: postaviti stvari na svoja mesta na tak način, da bodo stale – nič več.) Tega v *Historični mašini* na žalost ne bomo našli. Zadeva je brez vsakega težišča in grozi, da se bo sesula sama vase. Nikjer nobene kompaktnosti, ki bi ute-

meljevala nakazano strukturo. Elementi preprosto razpadajo, kar kaže na nasilnost kompozicije. Prav tako ne vem, kaj je mislil Papež, ko je zanj napisal, da »v svojih slikah ponuja trdno fiksirane identitete«. Kotarju bi sicer priporočal konzultacije pri Kumru ali Marinču, ki mu bosta brez dvoma znala pomagati pri kompozicijskih problemih.

Napredek v teh enajstih letih je vsekakor ohrabrujoč. Najbolj seveda dejstvo, da smo dobili kar nekaj mladih slikarjev, na katere lahko v prihodnosti še računamo. Še bolj ohrabrujoča pa bi bila pripravljenost javnosti, da dá priznanje tistim, ki si ga res zaslužijo. Take želje naj bi bile ob novem letu menda legitimne.

Jože Hrovat

RE-KREACIJA ROJSTVA

(Razmišljanja o Brdarjevi *Aritmiji*)

V Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici si lahko ogledamo do konca marca kiparsko razstavo Jakova Brdarja. Ker gre za dovolj znanega ustvarjalca, ne bom izgubljal besed z njegovo biografijo.

Pravzaprav gre za razstavo enega samega kipa z naslovom *Aritmija*, ki mu je dodana varianta iz žičnate konstrukcije. Navezuje se na Botticellijevo serijo *Nastagio degli Onesti*, torej na znano novelo iz Boccacciovega *Dekameron*.

Zgodbo interpretira Brdar kot *Pes Alberta Dürerja, ki je zagrizel v dekle Sandra Botticellija*. Kaj ga je k temu napeljalo (Dürerjeva nevoščljivost?, morda dekletova nagajivost?), pri tem ni najbolj jasno. Interpretativno polje je zato odprto za najrazličnejše domneve in ugibanja. Vsekakor pa je mogoče iz omenjene navezave sklepati, da sta se tako *prej* kot tudi *kasneje* ujela v nekakšen *circulus vitiosus*, tj. »deformirani« krog, ki ga poganja radikalna sovražnost soudeleženih. Gibanje je zato nujno aritmično: neprestane sinkope prekinjajo monotonost ritma, s tem pa udeležencem preprečujejo, da bi se *privadili*, morda izstopili v mistično ekstazo ali dionizični trans, tj. samopozabo, o kateri govorijo npr. mistiki in rejverji. To bi pomenilo seveda razpad forme, ki se vzpostav-

lja vedno z določeno cezuro, torej preko robov, okvirov, zavezanih ustreznih zgodovinski epohi.

Razpad zgodovinskosti, ki ga spremljamo že kar nekaj časa, napovedujejo med drugimi že Spengler, Kojeve in Fukuyama. Na področju umetnosti se kaže kot pogosto nekritično zatekanje k minulim obdobjem: neogotika, neoklasicizem, neoromanticizem, neoekspressionizem itd. Groysovi zaključki, do katerih je prišel po temeljitih pogovorih s študenti, da namreč mladih zgodovina preprosto ne zanima več, so v bistvu povsem pričakovani.

Kaj naj rečemo potemtakem za Brdarjevo »postmodernistično« gesto? Se pravi: na kakšen način je utemeljena? Drugače rečeno: ali je t.i. umetnostni citat zgolj nekaj poljubnega? Ali se navezuje na precej močno in vplivno umetnostno obdobje kar tako, morda iz dolgčasa, pomanjkanja idej ali česa podobnega, ali pa gre za kaj bolj resnega?

Brdarjevo razmerje z renesanso lahko pomeni najprej razmerje z izgubljenim prostorom in časom, tj. prostorom in časom, ki ju v strogem pomenu besede ni več. Nujno gre torej za ne-razmerje, za spodletelo srečanje z nečim, od česar je ostala le mavrica pojmov in podob. Toda ravno s tem ponavlja izvorno gesto

renesanse: tudi sama se navezuje na prostor in čas, ki ju ni več. Najti skuša pot do svoje *naissance*, tj. svojega rojstva, izvora, tiste ničelne točke začetka, v kateri bi lahko z Artaudom rekli: »Nismo še na svetu, ni še sveta, stvari še niso narejene, smisel življenja ni najden.«

Rojstvo kot padec v prostor in čas (in formo) lahko razumemo tudi kot veliki Dogodek, v katerem se zgodimo, uresničimo, utelesimo; z drugimi besedami: pridemo v jasno sveto. S tem pa se zgodijo tudi stvari okoli nas, svet sam. Rojstvo je trenutek, ki nas odkrije, iztrga skritosti, podari bit ...

V Brdarjevi monografiji označi Medved *re-nesanso* kot *nouvelle révélation de l'être*, tj. novo oz. ponovno od- ali raz-kritje biti. Pri tem izhaja iz Heideggrovega razumevanja resnice v njenem izvornem pomenu pri starih Grkih: *a-létheia* kot *ne-skritost*. Heidegger začne kasneje, po t. i. obratu, prevajati to besedo z *Er-eignis*, kar pomeni v običajni govorici *dogodek*, sicer pa se skriva v njej tudi *u-očenje*, *za-gledanje*, *pri-lastitev* ipd. (v omenjenem kontekstu jo prevajamo z *do-godje*). Medveda je najbrž ravno to *u-očenje* zapeljalo, da je v spremnem katalogu zapisal: »Brez nje (namreč Forme, op. J. H.) bi glas in lik, podobe in "dogodje", kot Er-eignis, kot pri-lastitev vseh skrivnosti in resnic sveta, ki nas obdaja: notránjega, zunánjega, imaginarnega, simbolnega sveta, v resnici ne obstajali.« Glede dogodka to seveda ne drži. Dogodje ni namreč nič takega, kar bi lahko speljali na kaj drugega. Dogodje je brezizvorni temelj vseh drugih temeljnih razmerij, kot tako pa je brezdanje, prepadno, breztemeljno ... Tako kot ima rojstvo svojo temno stran, namreč smrt, ima dogodje svoje *od-godje*, *Ent-eignis*. Eno brez drugega ne gre, zato ju moramo misliti skupaj.

Dogodje v resnici ravno ne obstaja. Vse kaže, da se navezuje Medvedova Forma na Platonov univerzum, ki ga opredeljuje trodelna struktura: *eidos* - *idéa* - *idéa tou agathou*, tj. ideja dobrega kot ideja vseh idej, ki vsako neskritost šele omogoča. *Ei-*

dos oz. forma Brdarjeve skulpture (če sledimo *Monografiji*) se ne veže na *idéa*, tj. svojo pra-formo, temveč skuša prodreti globlje (kolikor je to sploh mogoče). Če vemo, da je osnovna dejavnost ideje osmišljanje oz. utemeljevanje *eidos*-a, potem vemo tudi to, da se vse, kar je »globlje«, vpisuje nujno v območje onstran smisla, torej ne-smisla. In če je »metoda« Brdarjevega prodora ravno empatija, tj. »vživljanje v telo slikarstva«, potem lahko povežemo to dejavnost z dejavnostjo Dürerjevega psa. Brdar je v tem smislu novodobni Diogen - namreč Brdar v tistem ekstatičnem trenutku stvarjenja, ki je istočasno trenutek norosti; ko se prepusti želji, sli, ugodju; ko zagriže v glino ...

Brdarjeva zgodba o Rojstvu kot meta-zgodba spominja na tisto Borgesovo meta-krnjigo, ki ima natanko neskončno število strani. Veliki Dogodek, ki te potegne v svoj vrtinec in te nastani v svojem dogajanju, nekakšen absolutni začetek pred začetkom, je mit (v izvornem pomenu te besede), zato nujen. Brez mitov ne moremo; celo znanost je odvisna od njih (oz., kot sem to napisal nekje v Novi reviji, je sama kot taka novodobni mit). Začetek je izgubljen že od nekdanj in za vekomaj, konec predaleč. (Morda bi bilo še najbolje reči, da je bila na Začetku le Zgodba, ki se je vse skupaj izmislila.)

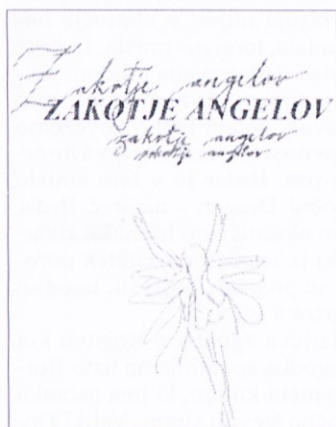
Vsaka zgodba parazitira na drugi zgodbi, jo na tak ali drugačen način ponavlja. Če to velja za Brdarjevo, potem je treba dodati, da gotovo ne na Botticellijevi, temveč oni drugi, ki je skupna obema. Torej na Zgodbi, na katero se navezuje prav vsaka (druga) zgodba (ali pa jo vsaj predpostavlja).

Vsaka zgodba se veže na ponovitev svojega začetka, vsaka ponovitev kot taka pa ima karakter večnega vračanja enakega (ne istega!) in pomeni preoblikovanje tega začetka.

Botticellijevo dekle se obrača *na* nebo, *proti* nebu, *k* nebu, ki je ostalo (povedano s Heideggrovo patetiko), potem ko so ga zapustili bogovi, prazno. Oziroma so tam, če verjame-mo reklamam, le ptice in Mobitel.

BOLJE JE IZDATI KNJIGO KOT SAMEGA SEBE

Janez Pungartnik: *Zakotje angelov*, Samozaložba, 2001

Če bi v prvencu Janeza Pungartnika iskali resnične bibliografske podatke, bi to počeli zaman. Zapisan je cip-cap, založba je partizanska, kot avtor je naveden Andrej Werger, število izvodov je 10000. Založništvo in ustvarjanje kot hec torej. Vse to si Pungartnik privoščiči, ker je Zakotje (če izvezemo, da je prijazno vezana in jo je ilustrirala Maja Kastelic) naredil sam. In se je, kot pravi, zabaval.

Kaj je *zakotje angelov*? Skrivnostnost in magičnost je srž te sintagme; najprej je delovni naslov sinopsisa za film, ki naj bi ga fantje posneli; potem so naenkrat neki drugi zapiski; *kajjestveminkajmeplohbriga ene zmešane pičke* in prijatelj diagram, narejen po analizi kakšnih drugih petsto filmov; zgodbice, *pa kar tako en bluz*. Na metaforični ravni je zakotje svet; kot razlaga avtor s pomočjo Slovarja slovenskega knjižnega jezika, kraj, kjer se zakotijo živali, lahko pa tudi težje opazen prazen prostor ob robu. In kraj, kjer živijo angeli. Miki, Džako in avtorjeva malenkost na Otoku. Kjer ... *bežijo dnevi kakor preplašeni konji. Eni črni. Drugi beli*. Zakotje je tudi scenarij, kjer je avtor edini bog; ustvarjanje je torej tista angeloskost, ki vodi iz zakotja. Iz katerega na koncu, v epilogu, potem ko gre do še prej na pivo in ko Greta *pomiga s tisto svojo malo ritko*, kot angeli odletijo v nebo. Ker jih v zakotju hočejo mučiti, imeti nadzor nad njimi. Oni, ki zgodbo živijo med mladostniškim popivanji in uživanjem na Otoku in v zakotju, pa so na drugi strani mavrice.

Čisto na začetku izvemo, da pravzaprav ne vemo, kdo je avtor; rokopis je zapuščina, ki jo je frančiškan, popravljalec starih knjig, pred smrtjo poslal J. P. S to zastranitvijo se pisatelj navidezno distancira od napisanega in nalomi perspektivo; tisto, kar bo sledilo, ni plod njegovega dela, ne zasevek njegovih dejanj; kriv ali zaslužen je Werger.

Zgodb, ki se harmonično (in na-

merno) zlivajo v tej kombinaciji zastranitve s pogostimi aluzijami na južnoameriške postmoderniste, je kar nekaj. V vseh je opazen metafizični podton; ta ni izpisan le skozi uvajanje vedomcev, angelov, zlih duhov in samotnih žalostnih vragov, čarovnic in svetnikov, ampak tudi v konkretnih povabilih na potovanje v globino duše, kjer se skrivajo pošasti in kamor je nevarno potovati; le ugrabimo lahko, s čim si pomaga pripovedovalec na poti tja, da zbolni in ga lahko odreši le otoški čudak, ribič Šante.

Ena izmed ugank je tudi ženska protagonistka; sodeč po imenu je bodisi shizofrena ali multiplicirana; enkrat je Greta, drugič Margot, pa Marjetica; vsa imena so izpeljanke iz Margarete.

Če bi bil ta preplet zgodb samo še ena pripoved več o neki fantovski mladosti, kjer ne sme manjkati piva in še česa, tudi deklic, kot sta Greta ali Mašenka, pa o ribiču, ki je v bistvu vrač, bi bila to pripoved o neki psihosocialni stvarnosti, ki iz zakotja beži na otok odrešitve. Je pa nekaj več; je intenzivna stvaritev literarnih pokrajin, prepletena s hrapavimi, rezkimi in humornimi, pa tudi rahlo destruktivnimi potmi. Kar se zdi na trenutek stvarnost, pretrgana tudi z vsevednim avtorjevim komentarjem ali s citati, je tudi domišljija, ki razvezuje, mestoma do satire. Pripovedovalčevo mesto neprestano zaseda kdo drug, vendar ne toliko, da bi izgubili celotno nit, prepleteno z ekscesnimi domislicami. Vse nekako vodi proti novim robovom, z jezikom, ki je jezik sodobnosti. Vendar se zgodba konča, ko mladi odrastejo: *Ušlo nam je iz rok, zajebali smo ... vse ... pijača ... gledanje v karte ... prelepo nam je bilo, da bi lahko večno trajalo ... zajebali smo vse to ... zdaj nismo več otroci*, pravi Greta proti koncu, ko se odloči, da izbere meščansko življenje namesto ljubezni. Bela žogica, nekakšno jedro scenarija v nastajanju, se končno razpoči.

V njej so dobre želje. Nekomu, ki piše zakon, se v *enem očesu blešči nagajivost, drugo je črno in mrtvo.*

Kot da bi Pungartnik pisal o generaciji, rastoči v nekem drugem času, ki ji preostane le, da piše knjige. Ker tako v sebi prepozna božjo podobo

in se samorealizira, kar je v kraju, kakršno je Zakotje, težko.

Pričujoči nastavek kratkega romana išče pot v svetlobo in svobodo iz iluzij modernega sveta. Jamči, da se Pungartnik ne bo izdal. In tudi Zakotje je zaradi napisanega nekoliko manj zakotno.

**Jadranka Matić
Zupančič**

SREČANJA OB DNEVU SLOVENSKE KNJIGE

V Mestni knjižnici Ivana Gorana Kovačiča v Karlovcu, osrednji knjižnici Slovencev na Hrvaškem

Ugotavljam, kako daleč je že od tistega hladnega, a sončnega lanskega šestnajstega novembra, ki smo ga predstavniki novomeške Knjižnice Mirana Jarca prijetno preživeli v Mestni knjižnici Ivana Gorana Kovačiča v Karlovcu. To je bil eden slavnostnih trenutkov dneva slovenske knjige, ki ga že vrsto let praznujejo v tej knjižnici, ki je osrednja knjižnica za Slovence na Hrvaškem.

Spomnim se tudi predlanskega dne slovenske knjige v Karlovcu, ko je bil osrednji gost znani slovenski pesnik, pisatelj, prevajalec, urednik, publicist akademik Ciril Zlobec. Ob tej priliki smo predstavili njegovo pesniško zbirko Samo ta dan imam, ki je že doživela dve izdaji in za katero je tudi prejel Veronikino nagrado. Ko sem predstavljala njegovo delo, sem ga poskušala zaobjeti čim bolj celovito, tako njegovo poezijo kot prozo in esejistiko, predstavila sem ga tudi kot izvrstnega prevajalca in urednika. Ko smo prisluhnili njegovemu literarnemu nastopu, so se dejansko potrdile besede pesnika Iva Svetine, ki je v svojem spremnem eseju Ljubezen in pesem spregovoril o pesniku Cirilu Zlobcu, ki že vsaj zadnjih trideset let piše pesmi, ki govore o njegovi zrelosti, modrosti, izkušenosti in preizkušnosti, a hkrati tudi o pesniški veščini, ki se kaže še zlasti v pesnikovem odnosu do jezika, ko njegova pesem (iz zbirke v zbirko postaja vse bolj uravnotežena, harmonična, prepojena z vonjem miru, spokoja in »zbotanosti« s svetom, a kljub temu je še vedno živa, celo ekstatična, kar po-

meni prežeta s posebnim erotizmom, ki ni le ljubezen do ljubljene žene, ampak tudi do pesnikovega rojstnega kraja (Ponikev) in pokrajine (Krasa) in nenazadnje tudi do vsakdanjega življenja, ki se zdi včasih, če ne celo vse pogosteje popolnoma nezanimivo, dolgočasno in pusto in prazno.« In prav »tisto« se je zgodilo, da je zasijala svetloba in se nas je dotaknila moč njegove lirike s posebno subtilnostjo in čistostjo, odprlo se nam je samo domovanje njegovega pesniškega glasu.

In kakšno je bilo lansko doživetje? Začelo se je že ob 12. uri, ko je bil predviden pogovor s predstavniki slovenskih društev. Žal so se ga udeležili samo predstavniki Slovenskega doma iz Zagreba, predstavnik Zveze slovenskih društev na Hrvaškem, prisoten je bil tudi gospod Stanislav Sikošek s slovenskega veleposlaništva iz Zagreba in gospa Slavica Kavicky z Ministrstva za kulturo mesta Karlovce.

Poleg direktorice Knjižnice Mirana Jarca Andreje Pleničar se je slavnosti v karlovški Mestni knjižnici udeležil tudi novomeški župan dr. med. Anton Starc. Po končanih neformalnih pogovorih so predstavniki hrvaške televizije posneli nekaj naših izjav in intervjujev za oddajo Prizma na prvemu programu hrvaške televizije, ki predstavlja manjšino na Hrvaškem.

Sledilo je odprtje razstave slovenskih knjig, ki jih v okviru projekta Knjižnice Mirana Jarca financira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Za nakazana sredstva nam je

letos uspelo kupiti le 88 novih slovenskih knjig. 23. aprila letos jih je novomeški župan dr. Anton Starc na slovesnosti v počastitev svetovnega in slovenskega dneva knjige, ki je potekala v novomeški Knjižnici Mirana Jarca, slavnostno izročil direktorici karlovške knjižnice Nadi Eleta.

Po ogledu razstave je sledil literarni nastop avtoric iz Slovenije, in sicer pisateljice Barice Smole in pesnice Jadranke Matič Zupančič. Avtorici sva predstavili druga drugo. Barica Smole prihaja iz Trebnjega, je zelo zanimiva pisateljica, ki je do zdaj napisala že nekaj knjig, leta 1996 je dokončala Jurčičevo povest iz viteških časov Janez Gremčič, leta 1997 je izdala knjigo kratke proze Katarina, leta 1999 pa knjigo Spolitika skupaj z Vido Mokrin-Pauer in Milanom Šeljem. Letos pa je izšla njena knjiga kratke proze Igra za deset prstov. V literarnem prostoru se je Barica uveljavila že leta 1990, ko se je začela udeleževati številnih literarnih natečajev literarnih revij, radia in založb ter bila mnogokrat nagrajena. Barica Smole je izvrstna pripovedovalka. Kot je ugotovila Helga Glušič, zlasti za Baričino zadnjo knjigo, avtorica »ne prepričuje le z domiselnostjo in igrivimi asociacijami, ampak predvsem s čutno in čustveno občutljivostjo in s tem tudi z bivanjsko negotovostjo, osnovnim občutjem njenih literarnih likov oziroma obrisov oseb, ki so predmet njenega literarnega opazovanja«.

In kako je pisateljica Barica Smole predstavila pesnico Jadranko Ma-

tič Zupančič? Jadranka je Novomeščanka. Je tudi Karlovčanka, ki je končala osnovno in srednjo šolo v Karlovcu, diplomirala pa na Filozofski fakulteti v Zagrebu. Od leta 1974 živi in dela v Novem mestu, v tamkajšnji Knjižnici Mirana Jarca. Pravzaprav je dvojezična pesnica, piše in objavlja v maternem hrvaškem in v slovenskem jeziku. Leta 1987 je izšla zbirka njenih hrvaških pesmi Jezik u nastajanju, leta 1995 zbirka njenih hrvaško-slovenskih pesmi s prevodi v slovenščino in v hrvaščino, lani pa zbirka slovenskih pesmi Zasuti ocean. Avtorica se ukvarja tudi s prevajanjem slovenskih pesnikov v hrvaščino.

V sproščenem dialogu smo lahko pokukali v njuni pisateljski delavnici, veliko smo lahko zvedeli o njenih poetikah, o ženskem ustvarjanju, odnosu do jezika, pomenu prevajanja, koreninah (Jadrankina stara mama je Slovenka), literarnih načrtih ... Program je glasbeno popestrila skupina mladih kitaristov iz Karlovca pod vodstvom Vilima Borka. Izvedli so zelo zanimiv izbor slovenskih pesmi.

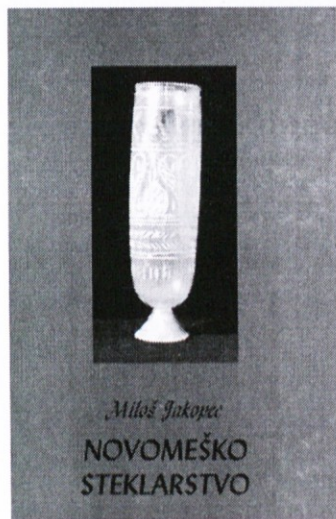
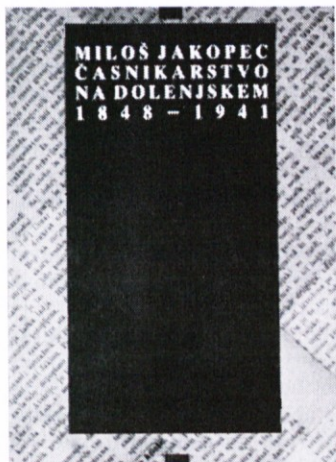
Kaj reči, ko si udeležen ne samo kot predstavnik hiše, ampak tudi kot ustvarjalec? Krasno sem se počutila. Zdelo se mi je, da sva z Barico uspeli pričarati nekaj od najinega odnosa do sveta, do literature. Da sva v interpretaciji lastnih besedil začutili utrip občinstva. In da je dan slovenske knjige znova povezal nastopajoče in prisotne v željo po novem zblizanju.

Miloš Jakopec

SEDEM ZAVRŽENIH LET?

Bibliografija dolenske periodike je napisana, izid knjige pa ...

Bilo je v prejšnjem tisočletju, zdaj že davnega leta 1993. V Dolenjsko založbo sem oddal rokopis za knjigo Časnikarstvo na Dolenjskem. Kmalu zatem sem se mimogrede oglašil pri prijatelju, kustosu Ludviku Tončiču v Dolenjskem muzeju. V pomenku o tem in onem je nenadoma dejal: "Po večletnem delu ste oddali rokopis in zdaj ste nekako prazni in nebogljeni. Iz svojih izkušenj poznam ta občutek. To počutje boste odpravili edinole z novim delom. Pri močeh ste še in ravno prav utečeni. Prosim vas, lotite se bibliografije dolenske periodike. Pri nas je z arhivi bolj slaba. Periodični tiski - sem štejejo vsi časniki, časopisi in razni občasni tiski - so raziskovalcu dolenske preteklosti s svojimi mnogostranskimi vsebinami nemalokrat edini in nenadomestljivi vir podatkov. Bibliografija naše periodike bi močno olajšala iskanja. Lotite se tega dela!"

Priznam, da sem gospodu Tončiču med pomenkom, glede njegovega predloga, prisluhnil le z levim ušesom. Misel o predlagani bibliografiji pa se je nekako kar zalezla vame kot nekakšna okužba. Razmišljal sem o tem in se nato kar kmalu lotil dela. Nebogljen in nevesel sem delal prve korake in ob delu nabiral izkušnje ter se učil.

Sledila je še ena odločitev: nakup računalnika. Tokrat je bil svetovalec direktor Dolenjskega lista, gospod Rustja. Pri 66 letih starosti me je ogrel za to in pri Dolenjskem listu so mi za male denarje prodali rabljeni računalnik. Čudotvorno škatlo z vso opremo sem prinesel domov, jo položil na mizo in jo nekaj dni strahoma opazoval. Počutil sem se kot šolarček, ki v prvem razredu položijo predenj list papirja, mu dajo med prstke svinčnik in velijo: "Piši!" Nato so mi vnuki počasi vtepli v glavo osnove dela z računalnikom. Začel sem vpisovati zbrano gradivo. Danes ugotavljam, da je bila velika sreča, ker sem prešel na računalnik. Pred kakšnimi štirimi leti so se mi začele tresti roke in danes le težka, in kadar sem zelo umirjen, napišem nekaj besed z roko.

Bibliografija je postajala vse zajetnejša, zbiral sem gradivo in križaril po pokrajini. Obšel sem kraje tja od praga Ljubljane, območje Litijske, Kočevsko, Ribniško, Belo krajino in ožjo Dolenjsko. Ob zbirateljskem delu sem spoznal in ugotovil marsikaj. Radostnih dogodivščin je bilo malo, bridkih žal več. Toplo zadovoljstvo me je obhajalo v kakšni občinski knjižnici, ki se stiska v premajhnih prostorih. Ko sem strahoma povprašal po periodiki, je knjižničarka odprla staro omaro, polno in svežnje povezanih glasil podjetij, krajevnih skupnosti, šol in občasnih tiskov. Seveda povsod ni tako. Zgodi se, da v lepo urejeni knjižnici odgovorijo: "Periodike pa nimamo veliko!" Nato odpro predal, v katerem je prava zmešnjava posameznih številk raznoraznih glasil.

Največ bridkih trenutkov sem doživel poizvedujoč za tovarniškimi glasil. Potrkaš v zasebnem podjetju, ki je nastalo iz prejšnjega družbenega ali državnega. Povprašaš po tovarniškem glasilu, ki je tu izhajalo 15 ali 20 let. Gledajo te začudeno in nerazumevajoče, odgovor pa je: "Kaj si le mislite! Veste, koliko papirja je bilo od prej? Kaj le bi z njim! Vse smo odpeljali na odpad." Za njih se je očitno začela zgodovina šele z njimi. Izbrisali so zapise o ustvarjalnosti, prizadevanjih in zgodovini svojega predhodnika, pa se tega niti ne zavedajo. Ko se poslavljam, sem poln gneva, hkrati pa me oblivajo solze.

K sreči ni vselej in povsod tako. Tudi kaj lepega se nameri. Bilo je v Kočevju, kjer sem iskal stare izvode glasila KGPK (Kmetijsko gozdarskega podjetja Kočevje), ki je bilo eno izmed prvih tovarniških glasil na Slovenskem. Podjetje se je razdelilo na več delov. Po več brezuspešnih poizvedovanjih sem priromal do Mercatorja, ki je prevzel kmetijsko proizvodnjo. Tam mi je tajnica svetovala vodjo komerciale, ki bi utegnil kaj vedeti. Počakal sem, da je odpravil stranko, in opisal svojo željo. "Ko smo prevzemali podjetje, je bilo vezano glasilo med gradivom. Nekam sem ga spravil, vendar zdaj

nimam časa iskati. Dajte mi svoj telefon, poiskal bom in vas poklical." Napisal sem svojo telefonsko številko in odšel brez upa zmage. Na podoben način so me že marsikje spravili žejnega čez vodo. Toda čez tri dni je sledil telefonski klic s sporočilom: "Glasilo sem našel. Oglasite se pri tajnici, ker sem veliko na poti, ona ve, kje je." Naslednjega dne sem odšel v Kočevje in tajnica je predme položila glasilo, vezano v štiri zajetne knjige. Tako sem naletel tudi na nekoga (k sreči ni bil edini), ki spoštuje preteklost in se mu je zgodovina predhodnikov zdela vredna hrambe.

Tudi v šolah, ki imajo že vrsto let vsaka svojo knjižnico in knjižničarko, so zgrade šolskih glasil zelo različne. Na posameznih šolah (za prste ene roke jih je) sem zaman prosil za podatke o šolskem glasilu, marsikje so se posamezni letniki izgubili. Prenavljali so šolske stavbe, se selili v nove zgradbe in "nadležni" svežnji papirja so se izgubili. Še teže je z glasili krajevnih skupnosti, ki največkrat niso ohranjena.

Pisana beseda o raznih dogodkih, čeprav samo v drobcih v časopisnih sestavkih, dozori skozi leta v dragocen zgodovinski vir. Sodobniki dogodka so se razšli ali pomrli, zapis o njem pa je ostal. Časniki, časopisi, tovarniška in šolska glasila, glasila krajevnih skupnosti, posamične enkratne izdaje ob raznih obletnicah in praznikih so govorec o dogodkih. Bajajo o športnih dogodkih, kulturnih prizadevanjih, gospodarskih snovanjih in še o čem. Drobnoporočila in opisi o njih so kot mozaični kamenčki, iz katerih bo več raziskovalec ustvaril celostno podobo neke dejavnosti ali prizadevanj skupine ljudi v kraju, podjetju ali pokrajini, v času in prostoru. Zato so stari časopisi ali posamične izdaje dragoceno pričevanje, ki ga ne gre zavreči. Če vam je morda skladovnica vezanih letnikov glasila ali njegovih števil, povezanih v svežnje, odveč ali v napoto, te dragocenosti nikar ne odpeljite na odpad. Ponudite jo Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu ali svoji območni občinski knjižnici. V obeh ustanovah bodo vaše ponudbe veseli, dragoceni pisni dokument pa bo v pravih rokah ohranjen.

Napaberkoval sem le nekaj doži-

vetij in spoznanj, ki so nastala ob zbiranju gradiva za bibliografijo periodičnih tiskov na Dolenjskem. Nabrlo se mi je za 200 računalniških strani (po 50 vrstic) gradiva, skupaj s preglednicami in kazalci, ki so pri takšnem delu obvezni. Na območju širše Dolenjske je od leta 1848 do vključno leta 1993 izhajalo blizu 400 različnih periodičnih tiskov. Nekateri so izšli samo enkrat, drugi po nekajkrat, tretji spet so izhajali tudi skozi desetletja. Ker spremljam izhajanje po letih, je v bibliografiji obdelanih okoli 2200 enot. Celotno delo imam v računalniku pripravljeno za tisk.

Zaradi slabih izkušenj pri zbiranju denarja za prvi dve knjigi, ko sem kot berač hodil od vrat do vrat in prosjačil denar za tisk, sem sklenil lotiti se zbiranja drugače. V Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto sem se dogovoril za založništvo. Ker knjižnica nima denarja v te namene, sem se obvezal zbrati denar za založbo sam, na avtorski honorar za svoje delo pa sem sklenil pozabiti. Denar za založbo (stroški tiska in vezave, oblikovanje in še kaj) se še nekako zbere, pri denarju za avtorski honorar pa se vselej zatakne. Če vam delavec na dvorišču skoplje nekaj metrov kanala in terja za plačilo 5 tisočakov, mu boste brez oklevanja plačali. Videli ste ga, kako vihti kramp in lopato, in izkopani kanal je pred vami. Avtorsko delo pa žal ni vidno, ni ga mogoče otipati. Ko postavi tiskarna svojo ceno za tisk knjige, navadno ni veliko pogajanj, pri dogovarjanju o višini avtorskega honorarja pa se začne zatikati, še bolj pa se zatika nato pri izplačilu. Za svoji dve knjigi, Časnikarstvo na Dolenjskem in Novomeško steklarstvo (vanju sem vložil 5 let raziskovalnega in "pisateljskega" dela), sem prejel skupno 480.000 tolarjev, to je 96.000 na leto ali 12.000 tolarjev na mesec.

Pustimo ta razmišljanja in se vrnimo k mojemu novatorstvu za zbiranje denarja. V Knjižnici Mirana Jarca so odprli za založniški podvig poseben bančni račun, izdelal sem predlog naročilnice za zbiranje denarja, ki so jo v knjižnici lepo izoblikovali, in predlogo sem nato odnesel tiskarju, ki je izdelal štiri bloke naročilnic. Tiskarju sem plačal iz svojega žepa. Z akviziterko, večšo

Miloš Jakopec
SEDEM ZAVRŽENIH LET?

tega dela, sem se dogovoril za zbiranje denarja, ji predal bloke naročilnic in kratek pisni povzetek o vsebini knjige. Zbrala naj bi poldrugi milijon tolarjev in ob prevzemu naročilnic je dejala, da ne bo težav. Nato sem čakal.

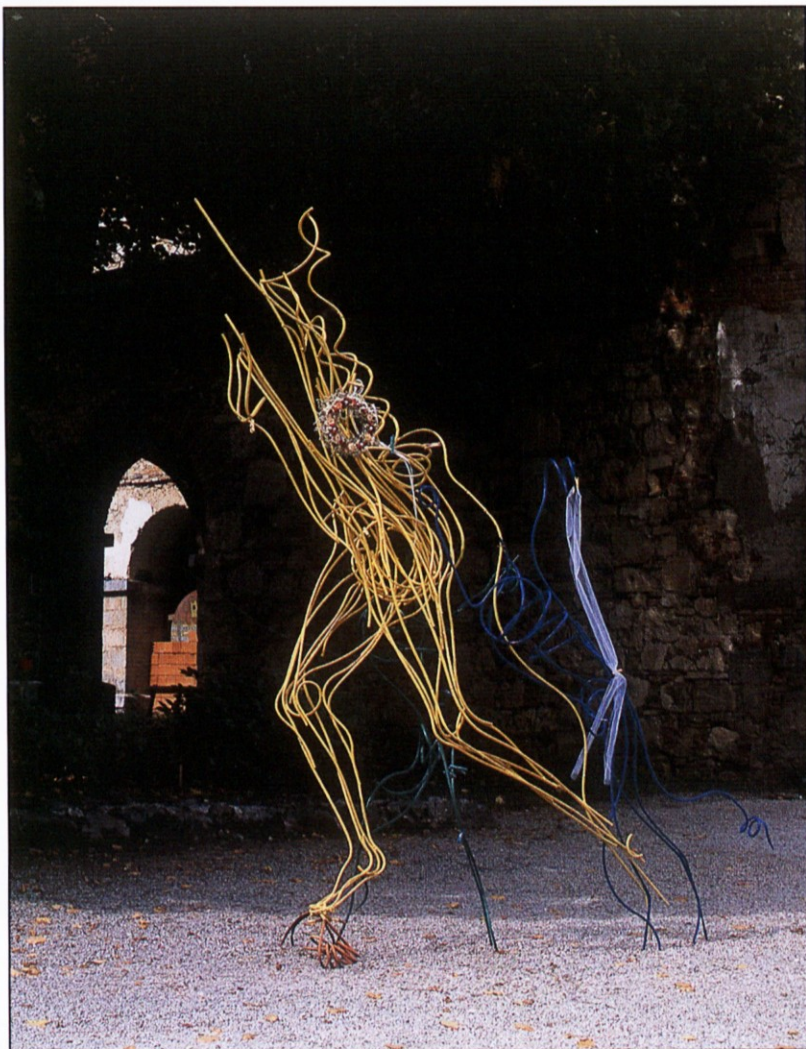
V septembru lani je po sedmih mesecih sledil šok. Akviziterka mi je vrnila deviško nepopisane vse bloke naročilnic in povedala, da kljub večkratnemu obiskovanju potencialnih sponzorjev ni dobila niti enega samega beliča. Povsod, kjer se je oglasila, so ji kazali naslov Knjižnice Mirana Jarca na naročilnici in se čudili, kako mora knjižnica, ki so ji knjige vendar glavna dejavnost, prosjačiti denar za knjigo. O saneta simplicitas! Povedala je, da odstopa od dogovora. Na posebnem računu Knjižnice Mirana Jarca je le 200.000

tolarjev, ki jih je dodelila Mestna občina Novo mesto po razpisu, na katerega sem se prijavil

Zgodba je zdaj pri koncu. Po sedmih letih dela imam v računalniku izgotovljen rokopis za knjigo, ki bi zagotovo bila koristen pripomoček mnogim raziskovalcem. Medtem sem se postaral, roke se mi tresejo, moj korak je drsajoč, starčevski. Vsake toliko časa odhramljam v delovno sobo, vključim računalnik in strmim v zaslon, po katerem brzijo vrstice mojega sedemletnega dela, ki sem ga namenil Dolenjski. Ta pa mi je obrnila hrbet in odrekla denar za uresničitev mojega dela. V množici podjetij na širnem Dolenjskem bi jih moralo le trideset prispevati po 50 tisočakov. Ker takšnih očitno ni, me bo najbrž pobrala bridka smrt, preden bo moja knjiga izšla.

Z razstave na dvorišču Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki

Z razstave na dvorišču
Galerije Božidarja Jakca
v Kostanjevici na Krki

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 1 / 2002

STANE JARM: LESENE PLASTIKE

Iz kataloga, ki ga je izdal Festival Ljubljana leta 1980

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (6)

Drugi razvojni tip - **trg ob starejši farni vasi** - predstavljata na Dolenjskem Šentvid pri Stični in Trebnje, ki sta, kot vse kaže, kot trga ugasnila še pred koncem srednjega veka. Pri tem je pomenljivo, da se starejše vaško naselje ne v Šentvidu ne v Trebnjem nikoli ni zlilo s trgom. Trebanjski trg na mestu današnjega Starega trga je bil sploh fizično ločen od cerkvenega središča v Trebnjem in za kaj takega ni imel pogojev. Bolj kot bližina farne vasi ga je v življenje priključilo križišče glavne dolenjske prometnice s potjo proti Mirnski dolini. S cerkvenim Trebnjem sta ga povezovali dve skupni značilnosti - tip obcestnega naselja¹ in sorodna posestna struktura z oštati, ločevala pa pripadnost različnima zemljiškima gospodoma - trebanjski župniji oziroma istoimenskemu gradu.² Šentviški trg s tipično posestno enoto - oštatom, podložen gospostvu Višnja Gora,³ je sicer zaokrožal vaško središče okoli župnijske cerkve, a se naselje ni razvilo v enoten trg. Temu je bržčas nemalo botrovala neuskkljenost med tremi zemljiškimi gospodi: višnjegorskim gospostvom na eni strani ter stiškimi samostanom in šentviško župnijo kot gospodoma vaškega dela Šentvida obdržal značilno ime Stari trg, ki je prišlo v rabo tudi za trebanjski trg, pri slednjem razumljivo za celotno naselje in ne le za njegov del.

Komaj opazne poteze farne vasi je nasprotno zaslediti pri treh dolenjskih trgih, ki so se razvili ob sedežih starejših pražupnij, črnomaljske, poljanske in svibenske. V tem kronološkem zaporedju se v virih pojavijo župnije in nato z različno časovno distanco trška naselja. Ob starem cerkvenem središču se je še v 13. stoletju razvil Črnomelj. Čeprav je zrasel na stoletnih kulturnih tleh, kjer je bila župnija (dokončno) ustanovljena leta 1228 ali pol stoletja pred prvo omembo trga (1277), ni šlo za preoblikovanje farne vasi v trg, ampak se je vaško jedro povsem utopilo v novo nastali urbani naselbini. Za slednjo zato po analogiji s Kostanjevico ni izključena večja starost od dokumentirane. Urbani zasnovi obeh mest sta si namreč bolj podobni, kot so sprva mislili.⁵ Edini preostanek prvotne vasi je morebiti na franciscejski katastrski mapi prepoznavni sklenjeni otoček na južni strani župnijske cerkve, ki je spadal pod zemljiško gospostvo Žužemberk.⁶ Ta majhna enklava s skupino hiš sredi mesta je lahko nastala samo v srednjem veku, in to preden je Črnomelj postal mesto.⁷

Precej več časa je preteklo med vzpostavitvijo župnije v Poljanah ob Kolpi (1248) in prvo omembo tamkajšnjega trga (1377), vendar je tudi tu nota starejšega farnega naselja na pogled zelo neizrazita. Današnji Stari trg kaže poteze urbanega obcestnega naselja z drobno zemljiško posestjo, a ima ta svoj izvor vendarle v hubni posesti. Privilegij Friderika Celjskega iz leta 1421 namreč podeljuje poljanskim

tržanom šest kmetij v danes neobstoječi vasi "Dragensdorf" pri trgu. Sama posest, ki se nato v naslednjih stoletjih omenja v vseh deželnoknežjih potrditvah Friderikovega privilegija, ima težišče na ledini Draga severovzhodno od trga, kjer je torej iskati izpričanega vaškega predhodnika trga.⁸ Zagotovo so tržani te hube posedovali že pod Ortenburžani (pred 1418) in so jim jih Celjani samo potrdili. Ob temeljnem vprašanju naselbinskega razvoja pred letom 1377 se ponujata dve možnosti. Po prvi se je trg razvil neposredno iz (prifarne) vasi Draga in torej privilegij iz leta 1421 priča samo o njenem prestrukturiranju, po drugi, verjetnejši, pa je poljanski trg rezultat ortenburške kolonizacije na skromnih naselbinskih zametkih med župnijsko cerkvijo in Drago.

Drugačen posestni značaj je odražal trg Svibno, katerega parcelacijska mreža je zaradi zgodnjega zatona trga močno zamegljena.⁹ Deželnoknežji urbar iz obdobja malo pred letom 1439 navaja 32 majhnih posestnih enot, zvečine hiš,¹⁰ kar je več kot kdajkoli pozneje. Gibalo nastanka trške naselbine je bilo tu dvojno: sedež pražupnije in rodbinski grad vplivnega plemiškega rodu, pri čemer gre glede na popolno odsotnost župnijske podložne posesti v srednjem veku¹¹ - ob sicer nedvomni teži cerkvenega središča - za domeno svibenskega gospostva. Suburbialni trg je potemtakem mogel vsebovati le šibke elemente prvotne farne vasi z oštati.

Tretji razvojni tip, **nastanek trga neposredno iz vasi**, je med obravnavanimi srednjeveškimi naselji najmanj razširjen in ga kot prevladujočega srečamo šele v novem veku.¹² Pojav preoblikovanja oziroma povzdignitve vaškega naselja v trg je prepoznaven po značilni posestni strukturi s temeljno enoto - kmečko hubo. Na Dolenjskem je tak primer edinole Ribnica, vas s prvotno kar 21 hubami.¹³

Tako kot notranjski trg Planina, drugi primer iz vasi nastalega srednjeveškega trga na Kranjskem - je bila Ribnica sprva obcestna vas, le da gre tu drugače kot pri Planini za enostransko varianto tega tipa vasi, zastopano v več značilnih koloniziranih vaseh Ribniške doline.¹⁴ Njena posebnost je ta, da jo je na južni strani omejeval potok Bistrica, onstran katerega je zrasel grajski kompleks. Posestne enote je po urbarjih moč zasledovati od srede 16. stoletja dalje, s pritegnitvijo franciscejskega katastra in cenilnih operatov pa je mogoče precej natančno ugotoviti tudi kontinuiteto in identiteto posameznih hub ter podružništev ali kajž.¹⁵ Za prve domove podružnikov in za župnijsko cerkev sv. Štefana se je našel omejen prostor onstran ceste do Bistriškega potoka, s čimer je dobila Ribnica bolj urbano podobo sklenjenega naselja na obeh straneh ceste. Temu razvoju se je podredil tudi zaključeni sklop župniji podložnih domov, ki zapira vzhodni rob kraja: tri prvotne hube v isti vrsti kot hube ribniškega gospostva in vrsta mlajših oštatorov-kajž na nasprotni strani ceste, kjer stoji cerkev.¹⁶ Vse skupaj sestavlja danes sklenjeno zazidano jedro, imenovano Trg.¹⁷ Ribnica tako v svojem jedru ni farna vas, ampak enostranska obcestna kolonizacijska vas, v katero se je sedež župnije vključil šele kasneje, v času, ko se je naselje v virih začinjalo pojavljati kot trg. Bržčas je že 14. stoletje prineslo tudi prve oštate, značilne predvsem za župnijske podložnike,¹⁸ ki so naznanili drugo razvojno stopnjo - množičen pojav kajžarstva. Za kajže pa je bilo dovolj prostora le zunaj trga, tj. južno od gradu, na Mali Mlaki onstran Bistrice.¹⁹

3. Funkcije mestnih in trških naselij

Z okoliščinami oziroma dejavniki razvoja obravnavanih naselij smo načrtali zgolj temeljne okvire, v katerih je posamezen mestni oziroma trški organizem udejanjal vlogo, ki mu jo je namenil njegov ustanovitelj – mestni oziroma trški gospod - in ki so jo za njim pospeševali poznejši gospodarji. V osnovi so bili interesi nastanka in obstoja trga in mesta vseskozi isti: naselbina naj opravlja središčno tržno funkcijo določenega območja, na katero se vežeta privilegirana trgovska in obrtna dejavnost stalno naseljenega prebivalstva. Vse druge vloge so tej temeljni, gospodarski, zavestno podrejene in jo s svojo prisotnostjo praviloma pospešujejo. Spremenljivost moči in pomena posameznih funkcij pri tem bolj ali manj opazno vpliva na podobo trškega oziroma mestnega družbenega organizma.

Gospodarska vloga, v povezavi z le-to ali neodvisno od nje pa tudi vse druge funkcije določenega naselja, ustvarjajo z njegovo okolico razmerje, ki ga označuje pojem središčnosti. Funkcije **središčnega kraja** same po sebi niso določene vnaprej, temveč so izraz in posledica socialno-gospodarske diferenciacije. Razporejene so po različnih ravneh in so zaradi spremenljivosti hkrati relativne. Kot je pogosto značilno za socialno področje, nastanejo največkrat nenačrtovano. Kjer pa gre za zavestne poskuse njihovega oblikovanja, vodijo neredko v konflikte med obstoječimi in nastajajočimi središči.²⁰ V obravnavanem časovnem obdobju smo pričali različni intenzivnosti določene središčne vloge kraja, v največji meri povezani z dinamiko gospodarskih tokov. Najbolj statično je seveda geografsko razmerje med naseljem in njegovo okolico, ki ga morajo šele osmisliti upravno-politične, cerkveno-upravne, gospodarske, kulturne in druge dejavnosti, s katerimi določen kraj veže nase zaledje zelo različnega obsega.²¹

Navedene dejavnosti, katerih vsebina in intenzivnost določata funkcijski sklop posameznega mesta in trga, smo deloma že predstavili. Ker bomo o gospodarskih in kulturnih razmerah govorili pozneje, se na tem mestu osredotočamo na splošne poteze obravnavanega prostora, na nekatere specifičnosti in primerjave med obravnavanimi kraji.

Posebej velja poudariti **varnostno-obrambno funkcijo**, eno pomembnejših funkcij meščanskih naselij. Njene zunanje oblike so v najtesnejši povezavi s trdnjavskimi kompleksi, najsi je imelo značaj trdnjave celotno naselje ali pa samo njegov del, denimo grad ali cerkev. Pri tem nujno naletimo na staro vprašanje o obzidju kot razločevalnem kriteriju med mesti in trgi. Vsaj kar zadeva razlikovanje med deželnoknežjimi trgi in mesti, je bila za uveljavitev naziva mesto pogosto res odločilnejša obzidanost kot gospodarske pravice.²² Če pa je bilo mesto že po naravi dobro zavarovano, je lahko izjemoma ostalo brez obzidja, medtem ko so nekateri od nekdanjih utrjenih krajev veljali za trg z obzidjem.²³ Na obravnavanih tleh sta tipična primera, ki odstopata od pravila, neobzidano naravno zavarovano mesto Kostanjevica in zgodaj obzidani trg Mokronog, ki kot tak med srednjeveškimi trgi širšega prostora ni bil osamljen.

Obzidje je na eni strani fizično in simbolno ločevalo meščansko naselje od podeželja, na drugi pa opravljal dvojno obrambno vlogo: prvenstveno za naselbino in njene stalne naseljence ter hkrati kot zatočišče za okoliško prebivalstvo in njegovo premično imetje. Pomen varnostno-obrambne funkcije srednjeveških mest in pozneje tudi obzidanih trgov se nazorno odraža v kostanjeviško-novomeškem mestnem pravu iz 14. stoletja, in sicer, pomenljivo, v njegovem prvem

členu. Okoliško prebivalstvo naj bi imelo v mestu možnost shranjevati svoje zaloge, da bi bile bolj na varnem. Kljub prostosti odnašanja je imelo mesto s tem praktično zagotovljene zaloge živil, s samo pravico shranjevanja pa je postalo pomembno za vse okoliško prebivalstvo, ne glede na to, čigav podložnik je bil posamezen kmet.²⁴ Pred koncem srednjega veka srečujemo shranjevanje samo v splošnih določilih, medtem ko so konkretne kmečke kašče in dajatve od le-teh v naslednjih dveh stoletjih izpričane za večino obravnavanih mest ter za nekatere trge, pač v zvezi z močno poslabšanimi varnostnimi razmerami.

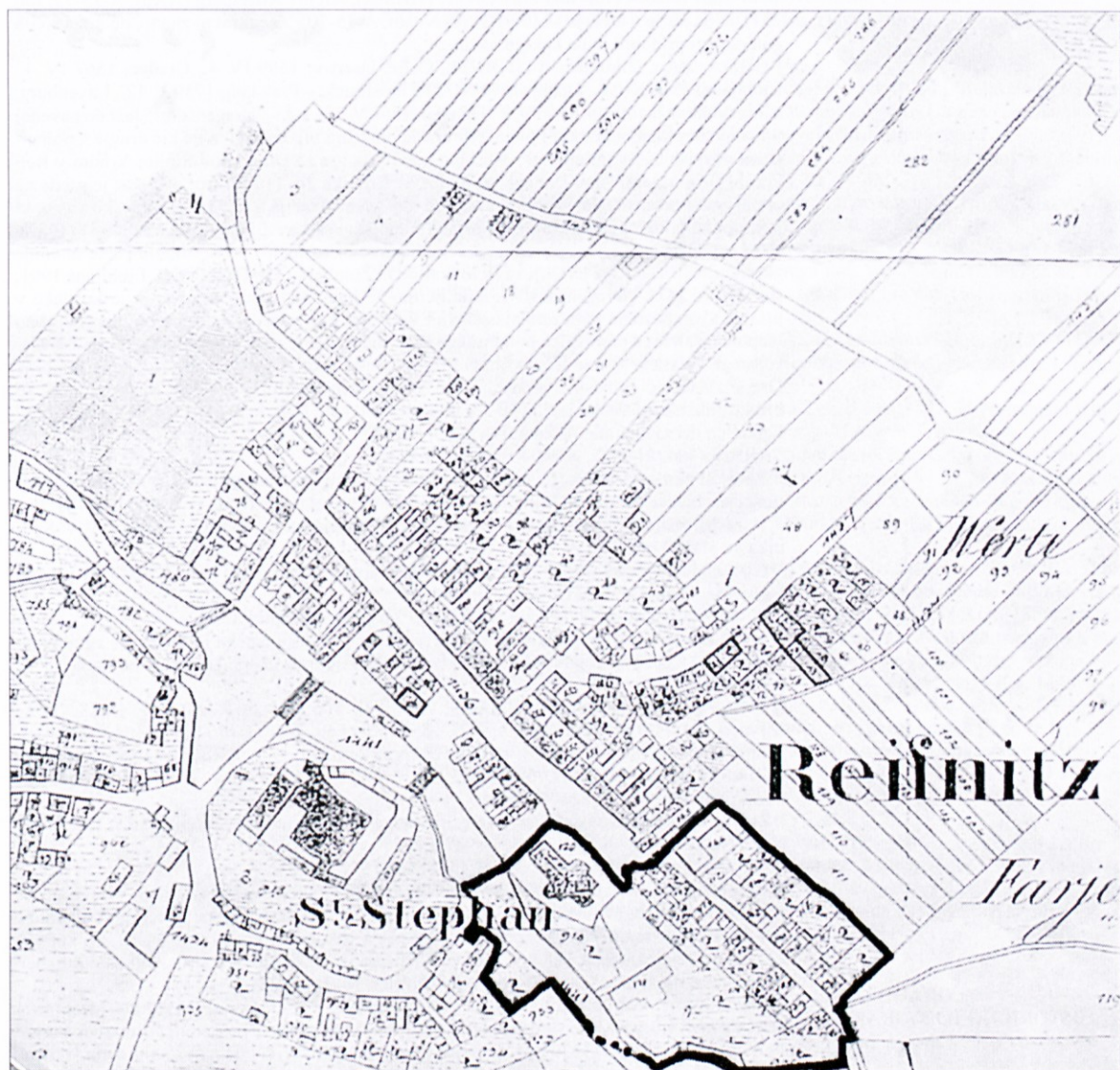
Če je bila lahko Kostanjevica vseskozi dovolj branjena tudi brez obzidja,²⁵ je drugod naravno slabše zavarovana lega zlasti v nemirnem 15. stoletju narekovala obsežnejša utrdbeno dela. Že v 14. stoletju sta poleg Novega mesta in Metlike dobila obzidje vsaj še trga Črnomelj in Mokronog. Pri Novem mestu je že v ustanovnem privilegiju leta 1365 zaslediti, da je nadvojvoda Rudolf prebivalce "veraindt und geuestent".²⁶ Tudi Metlika, ki ji je grof Albreht Goriško-Tirolski samo nekaj dni zatem priznal enake pravice, kot so jih imeli mesto in meščani Kostanjevice, je v tem času že premogla obzidje, prvič omenjeno leta 1367.²⁷ Zelo verjetno se je tedaj ali le malo pozneje utrdil Črnomelj, kjer so bili vitezi in hlapci leta 1407 enako kot v Metliki dolžni vzdrževati dele obzidja in jarkov.²⁸ V srednjem veku gre za edino znano omembo Črnomlja kot mesta, kar se zdi ravno posledica fortifikacijskega značaja trga. Podoben primer je najbrž krški trg Mokronog. Njegovo obzidje je bilo gotovo eden od razlogov, da so si dali Mokronožani uliti pečatnik z nazivom "civitas". B. Otorepec datira pečatnik še v prvo polovico 14. stoletja,²⁹ kar se, pomenljivo, časovno pokriva z najstarejšo omembo zgornjih trških vrat leta 1340.³⁰ Končno moremo v zgodnji čas postaviti še obrambne naprave freisinskega Otoka, odkrite z arheološkimi izkopavanji.³¹

Ta prvotna obzidja skromnejših razsežnosti so preživela prvo fazo sporadičnih turških vpadov in tako niti ni gotovo, ali so Turki v začetku 15. stoletja res zavzeli Metliko in Črnomelj.³² Zato pa zanesljivi viri v času najhujših pustošenj poročajo o padcu in uničenju dveh kranjskih trgov. Leta 1473 so Turki popolnoma požgali freisinski Otok, ki se odsihmal ni več dvignil iz pepela,³³ medtem ko je zavzetju in uničenju notranjskega Loža poleti 1476 že čez pol leta sledila podelitev mestnih pravic.³⁴ Nasploh je bila v drugi polovici 15. stoletja vsa dežela prizorišče obsežnih utrdbenih del, prezidav starih in gradenj novih mestnih obzidij.³⁵

Tako kot Lož tudi druga tri skoraj sočasno nastala dolenjska mesta – Kočevje, Krško in Višnja Gora – dotlej niso bila povsem nezavarovana, četudi o obzidjih nimamo neposrednih poročil. Mestne ustanovne listine sicer z domala enakimi besedami govorijo o zgraditvi trdnjave, ki jo deželni knez povzdigne v mesto, a so med uvodoma navedenimi razlogi tega dejanja pomenljive razlike. Krška in kočevska listina namreč navajata samo pustošenja v okolici.³⁶ Sklepamo lahko, da bi ropanja nedvomno prizadela tudi oba trga, če naselbini ne bi bili že tedaj branjeni. Gradnja obzidij, o kateri govorje viri v naslednjih letih,³⁷ povedanega ne zanika; zdaj so gradili kakovostno drugačno obzidje, ki je zahtevalo dolgotrajnejše napore meščanov in okoliških kmetov. Prav tako ni dvomov o starejšem obzidju Višnje Gore, starem toliko kot naselbina na novi lokaciji, kamor se je trg iz izpostavljene dolinske lege umaknil vsaj nekaj desetletij pred letom 1478.

Ko so štirje južnokranjski trgi v letih 1471-1478 postali mesta, so prevzeli tudi strateški pomen za obrambo celotne dežele ter s tem izpolnili glavni cilj, zaradi katerega so sploh dobili mestne pravice.³⁸ S pojavom tega novega tipa "vojaških mest" je tako skoraj izginil tip obzidanih trgov. Na Dolenjskem so namreč vsi razen Mokronoga postali mesta. V Valvasorjevem času, dobrih dvesto let pozneje, je bil na Kranjskem poleg Mokronoga obzidan le še notranjski tržec Senožeče. Mokronoško in senožeško obzidje okoli trške naselbine sta Valvasorju očitno predstavljali dokaz o nekdanjem mestu. Le-to naj bi v obeh primerih nazadovalo v trg zaradi vojnih uničenj in pri Mokronogu tudi zavoljo pogostih požarov. Valvasor bi ugasli mestni status težko pripisoval ravno njima, če ga ne bi k temu navajal obstoj obzidja, še posebej, ker so bile Senožeče celo za trg povsem miniaturne velikosti.³⁹

Ribnica na franciscejski katastrski mapi 1823

(Obrobljene so župniji podložne parcele v trgu)

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Franciscejski kataster za Kranjsko (Fr. kat.), N 312, k. o. Trebnje.

² Župnijski urbar pozna leta 1617 v Trebnjem - na Vidmu (*Am Videmb hoffstetter*) sedem oštatarjev, medtem ko je pripadala v Starem trgu župniji desetina od 33 oštatar (Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŽA Trebnje, Razne knjige, fasc. 1, urbar župnije Trebnje 1617, s. p.) Urbar gospostva Trebnje iz leta 1652 naslavlja posest v Starem trgu kot: "*Hoffstetter im Alten markht Tröffen. dern sein 22*", dejansko pa je kraj medtem že toliko opešal, da je premogel samo osem gospostvu podložnih gospodarjev, ki so posedovali od enega do štiri oštate (prav tam, urbar gospostva Trebnje 1652, s. p.).

³ ARS, Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 123, I/70a, urbar Višnja Gora 1460, s. p.
⁴ O razdeljenosti Šentvida med tri zemljiške gospode gl. ARS, Fr. kat., N 329, k. o. Šentvid pri Stični; Cenilni operati, Protocoll sämmtlicher Grund- und Bau-Parzellen der Gemeinde S. Veith, 24. 3. 1826.

⁵ Prim. J. Pirkovič, Dolenjska in Notranjska, v: Srednjeveška mesta, Ljubljana 1998, str. 100-102.

⁶ ARS, Fr. kat., N 320, k. o. Črnomelj; Cenilni operati, Protocoll sämmtlicher Grund- und Bau-Parzellen der Gemeinde Tschernembl, s. d.

⁷ Žužembski oštati v Črnomlju so dokumentirani razmeroma pozno, in sicer šele v urbarju 1644-1651 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Archiv Auersperg (AAu), A-15-72, fol. 231), ni pa jih še v urbarju 1619-1624 (prav tam, A-15-70). Zaenkrat ni znano, od koga so jih Auerspergi pridobili in na kakšen način.

⁸ HHStA, AAu, Urkunden, 1421 II. 24., Celje, insert v: 1599 IV. 4., Gradec; 1567 IV. 4., Ljubljana; 1538 XII. 8., Dunaj; 1514 XI. 27., Innsbruck. - Prav tam, 1719 V. 17., Laxenburg, z inseriranima listinama: 1706 V. 8., Dunaj in 1666 V. 30., s. l. - "Dragensdorf" leži po navedbi v listini "bey vnsern markht Pöllan", torej v neposredni bližini trga in ne kje drugje v poljanskem gospostvu. I. Simonič je nasprotno menil, da gre za Drago pod Sinjim Vrhom v Beli krajini (I. Simonič, Grad Poljane ob Kolpi, v: Kronika 26 (1978), str. 40), kar je glede na oddaljenost povsem nemogoče. Netočna je tudi identifikacija z bližnjo Deskovsko vasjo, ki jo je ponudil D. Kos (Bela krajina v poznem srednjem veku, v: Zgodovinski časopis 41 (1987), str. 416). Deskovske vasi v srednjem veku namreč ni zaslediti, v 16. stoletju pa se imenuje "Pretterdorf" (D. Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.-18.stoletje), Ljubljana 1991, str. 266 in 287). "Dragensdorf" je bila očitno že leta 1421 opuščena vas in je kot take v pisanih virih pozneje prav zato ni zaslediti; vseh šest hub so tedaj oziroma že poprej drobno razpareciralali med prebivalce poljanskega trga. Lego vasi je moč določiti na podlagi franciscejskega katastra, ki ima tik ob Starem trgu v smeri proti severovzhodu rido z imenom "v Dragi". V tej ridi in naslednjih dveh v isti smeri, imenovanih "Delci" ter "Sirova draga", so bili lastniki parcel skoraj izključno Tržani (ARS, Fr. kat., N 4, k. o. Stari trg ob Kolpi, Grund Parzellen der Gemeinde Altenmarkt, 30. 3. 1823).

⁹ ARS, Fr. kat., N 28, k. o. Sv. Križ pri Svibnem.

¹⁰ ARS, Zbirka urbarjev, št. 26, s. p. - Objava: W. Milkowicz, Beiträge zur Rechts- und Verwaltungsgeschichte Krains, v: Mitteilungen des Muscalvereins für Krain II (1889), str. 10-11.

¹¹ Prim. M. Bizjak, Posest župnije Svibno in urbar ljubljanskega kapitlja iz leta 1499, v: Kronika 46 (1998), str. 1 sl.

¹² Na Kranjskem so se v zgodnjem novem veku v trge preoblikovale vasi: Šentvid pri Vipavi, Cerknica, Raka, Dolenjske Toplice in Vinica.

¹³ ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, lit. R I-5, urbar gospostva Ribnica 1564, s. p.

¹⁴ Prim. zemljevid Kmečka naselja na Slovenskem, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovenecv, Zgodovina agrarnih panog, I. zvezek, Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970, priloga Z XXV.

¹⁵ Urbarji gospostva Ribnica: 1564 (ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, lit. R I-5), 1573 (ARS, Gr. A. Ribnica, knj. 1), 1621 (prav tam, knj. 2), 1659 (prav tam, knj. 3), 1707-1710 (prav tam, knj. 4), 1711-1714 (prav tam, knj. 5), 1818-1829 (prav tam, knj. 17). - ARS, Terezijanski kataster za Kranjsko (TK), RDA, N 169, No. 22, 23. 7. 1755. - ARS, Fr. kat., N 232, k. o. Ribnica; Cenilni operati, N 232, k. o. Ribnica.

¹⁶ Župnijsko posest poznamo šele iz terezijanskega katastra sredi 18. stoletja (ARS, TK, RDA, N 26, No. 8, s. d.).

¹⁷ Krajevni leksikon Slovenije, II. del, Ljubljana 1971, str. 571.

¹⁸ Po terezijanskem katastru je bilo v trgu Ribnica 10 župnijskih oštatar (ARS, TK, RDA, N 26, No. 8, s. d.), ki jih na podlagi mlajše franciscejske katastrske mape in cenilnih operatov vse po vrsti lociramo v sklop župnijske posesti na vzhodnem koncu trga (ARS, Fr. kat., N 232, k. o. Ribnica, mapa; ARS, C. O. za Kranjsko, N 232, Ribnica, Protocoll sämmtlicher Grund- und Bau-Parzellen der Gemeinde Reifnitz, 18. 11. 1823).

¹⁹ Razlikovanje med podružniki v trgu (*Markt Reyffniz vndtressen*) in na Mali Mlaki (*An der Lackhen*) srečamo šele v urbarju leta 1659, vendar primerjava posesti in priimkov s starejšimi urbarji iz let 1621, 1573 in 1564 priča o že tedaj domala identičnem stanju. Leta 1659 je bilo podružnikov v trgu 7, na Mali Mlaki pa kar 43. Med daleč prevladujočo hubno posestjo samega trga navaja urbar manjši delež "nehubne" posesti, t.j. 11 hišic in hiš ter dva oštata. -

- ARS, Gr. A. Ribnica, knj.1, urbar 1573; knj. 2, urbar 1621; knj. 3, urbar 1659. - ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, lit. R I-5, urbar 1564.
- ²⁰ Prim. W. Leiser, Städtische Zentralität im agrarisch-feudalen Umfeld, v: Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit, Köln 1985, str. 1. - Prim. Lexikon des Mittelalters VII, München-Zürich 1995, str. 32-33.
- ²¹ Prim. M. Mittererauer, Markt und Stadt im Mittelalter, Stuttgart 1980, str. 22 sl.
- ²² Isti, str. 281, 292-298.
- ²³ Prim. V. Melik, Mesto (civitas) na Slovenskem, v: Zgodovinski časopis XXVI (1972), str. 310. - Prim. S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 146.
- ²⁴ S. Vilfan, Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365-1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor-Novo mesto 1969, str. 100.
- ²⁵ Mestna vrata ob južnem mostišču je branil stolp, severni dostop v mesto pa je po vsej verjetnosti varoval doslej arheološko še nelocirani grad (prim. J. Pirkovič-Koebek, Zgodovina urbanih oblik. Kostanjevica na Krki, Ljubljana 1985, str. 11-13; prim. M. Slabe, Kostanjevica na Krki. Arheološka raziskava avg. 1986, v: Varstvo spomenikov 32 (1990), str. 31 sl.). Neobstoj obzidja lahko razberemo iz Valvasorjevih upodobitev in iz dejstva, da Kostanjevica nima obzidnih ulic (J. Pirkovič, Dolenjska in Notranjska, str. 110).
- ²⁶ S. Vilfan, n. d., str. 100.
- ²⁷ ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij I, 1367 VI. 23., Metlika. - Prim. B. Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, str. 102.
- ²⁸ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1407 VI. 18., Dunaj. - Prim. B. Otorepec, n. d., str. 49.
- ²⁹ B. Otorepec, n. d., str. 106-107.
- ³⁰ Kärntner Landesarchiv (KLA), All. Urk. Reihe, C 385, 1340 II. 14., Mokronog: "ze Nazzenfuoz ze nachst an dem tor gen Revtenberch". Obzidje kot tako (*in der rinkelmauer zu Nassenfus*) zasledimo leta 1412 (KLA, Geschichtsverein für Kärnten, Hs. 2/8, fol. 80 v).
- ³¹ Prim. V. Šribar, Poročilo o arheološkem odkrivanju freisinškega trga Otok pri Dobravi (Gutenwerth), v: Zgodovinski časopis XXVI (1972), str. 40-43.
- ³² Prim. S. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, v: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXIV (1943), str. 2-4, 10. - Edini vir o uničenju Metlike leta 1469 je Valvasor, zato ga kaže obravnavati s previdnostjo. S. Jug ga citira brez komentarja, medtem ko je ovrgel Megiserja, od katerega tudi Valvasor povzema, da so Turki osvojili in uničili Metliko že leta 1431 (J. W. Valvasor, Die Ehre deß Hertzogthums Crain, Laybach 1689, XI. Buch, str. 389).
- ³³ S. Jug, n. d., str. 16. - F. Gestrin, Otok (Gutenwerth), v: Zgodovinski časopis XXVI (1972), str. 37. - Regest 1473 XI. 3., Freising v: K. Kovač, Beiträge zur Geschichte Krains, I. Teil, v: Carniola II (1911), str. 166.
- ³⁴ S. Jug, n. d., str. 20. - J. Kranjc, Privilegij mesta Lož iz leta 1477, v: Notranjski listi I, Postojna 1977, str. 54-55.
- ³⁵ Iz deželnoknežjih ukazov o utrditvi ni vedno razviden obstoj starejšega obzidja, ampak se zdi, kot da gre za novogradnjo. Tako je cesar Friderik III. leta 1464 za štiri leta spregledal polovico obveznosti mestu Metliki, da bi "einen gemauerten Zwinger um ihre Stadt führen und bauen zu besserer Bewahrung derselben" (F. Schumi, Archiv für Heimatkunde, I. Band, Laibach 1882/3, str. 96, št. 41, 1464 XII. 9.).
- ³⁶ Po objavah v: J. Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, v: Krško skozi čas 1477-1977, Krško 1977, str. 42; A. Dimitz, Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain, I. Gottschee, v: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XIX (1864), str. 55.
- ³⁷ Oglejski generalni vikar je denimo dva meseca po ustanovitvi Krškega meščanom prepovedal, da bi za zgraditev svojega mestnega obzidja nalagali kakršen koli davek župniku v Šentrupertu-Vidmu (Steiermärkisches Landesarchiv, All. Urk. Reihe, No. 7706, 1478 V. 2., Videm). - Cesar Friderik III. je leta 1492 ukazal vsem podložnikom dve milji okoli Kočevja, naj s tlako pomagajo pri gradnji mesta (A. Dimitz, n. d., str. 56), Kočevci pa so še leta 1501 dosegli pri kralju Maksimilijanu enoletni spregled obveznosti zaradi dograditve obzidja, ki naj bi bilo dokončano le do polovice (listina 1501 I. 18., Linz, objavljena v: G. Widmer, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Gottscheerländchens (1406-1627), Plauen i.V. 1932, str. 171).
- ³⁸ Novo vlogo povzdignjenih mest ponazarja ukaz cesarja Friderika III. Višnjanom 22. junija 1480, naj za obrambo mesta sprejmejo in vzdržujejo določeno število pešcev. Ukaz je bil leta 1886 še shranjen v mestnem arhivu (A. Dimitz, Ueber Archive und Siegel der Städte und Märkte in Krain, v: Mittheilungen der K. K. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale NF XII (1886), str. CLVIII).
- ³⁹ J. W. Valvasor, n. d., str. 394, 523.

NOVEMBER

DOLENJSKE TOPLICE, 4. novembra – Topliškim gostom in drugim ljubiteljem resne glasbe je večer obogatil koncert godalnega kvinteta Kvaite-senca, ki je nastopil v hotelu Kristal.

NOVO MESTO, 4. novembra – V frančiškanski cerkvi je bilo mogoče prisluhniti drugemu koncertu Sattnerjevih dnevov, ko je nastopil komorni zbor Antona Foersterja iz Ljubljane. Zbor je pel s solistko Marto Močnik in ob orgelski spremljavi Primoža Malavašiča.

NOVO MESTO, 5. novembra – Kitarist Jan Tomšič je popestril otvoritev razstave del akademskega slikarja Viktorja Bernika iz Ljubljane v Galeriji Krka. Umetnika je predstavila umetnostna zgodovinarica Tatjana Pregl Kobe.

BREŽICE, 6. novembra – Na drugem nizu 11. koncertnega cikla Glasbene mladine Oder sta v dvorani glasbene šole nastopili kontrabasistka Mateja Murn in pianistka Sanja Mlinar. Nekaj dni pozneje sta se predstavila tudi v črnomaljski glasbeni šoli.

METLIKA, 8. novembra – V Belokranjskem muzeju se je Silvo Teršek na umetniškem večeru pogovarjal z županom Slavkom Dragovanom. Nastopili so Drašički voščenci, pianist in komponist Inč Gorenc, citrar Aleksander Primc, klarinetist Luka Kemperle in saksofonist Blaž Kemperle.

NOVO MESTO, 8. novembra – Na glasbenem recitalu sta v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopili violinistki Maja Bevc in Veronika Emeršič ob klavirski spremljavi Vlaste Doležal. – Klub LokalPatriot je povabil na kantavtorski večer.

RIBNICA, 8. novembra – V Miklovi hiši so predstavili knjigo dobrepoljskega pisatelja Frana Jakliča Zadnja na grmadi.

ŠENTJERNEJ, 8. novembra – V avli osnovne šole so odprli razstavo del, ki so nastala na letošnji slovensko-poljski likovni delavnici Slovenija, od kod lepote tvoje. Sodelovalo je šest slikarjev.

BREŽICE, 9. novembra – V Mladinskem centru so na ogled postavili fotografsko razstavo Jesenska pripoved domačega Foto video kluba ter razstavo Elementi in 3D računalniška grafika Miloša Radosavljeviča iz Krškega.

ČATEŽ, 9. novembra – Na dan pohoda po Levstikovih poti je v gostilni Ravnikar potekala okrogla miza, na kateri so sodelujoči razgrnili vprašanje zastopanosti dolenskih in belokranjskih literatov v leksikonih, enciklopedijah in antologijah. Na predvečer pohoda je tukajšnje kulturno-umetniško društvo v Mercatorjevem salonu pripravilo kulturni program in z njim popestrilo otvoritev razstave izvornih ilustracij mladinskih del trebanjskega likovnega ustvarjalca Lucijana Reščiča.

DOBOVA, 9. novembra – Brežiška območna izpostava Sklada je v kulturnem domu organizirala 5. območno srečanje ljudskih pevcev in godcev.

NOVO MESTO, 9. novembra – Na Martinovem Rudijevem večeru v Zadržnem nakupovalnem centru je nastopil Šentjernejski oktet.

RIBNICA, 9. novembra – V Galeriji Miklova hiša so odprli razstavo risb in male plastike akademskega kiparja Mirsada Begića.

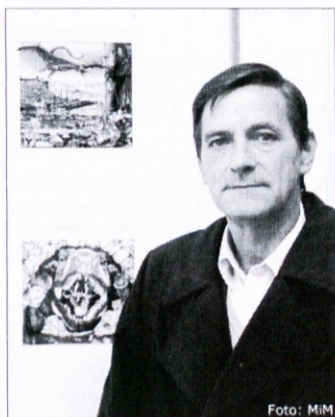
KRŠKO, 10. novembra – V gasilskem domu je potekal medobmočni seminar o reportažni fotografiji, ki ga je vodil mednarodno priznani reportažni fotograf in popotnik prof. Arne Hodalič.

ŠENTRUPERT, 10. novembra – V zbirki Kulturni in naravni spomeniki Slovenije je izšel vodnik Šentrupert na Dolenjskem, ki ga je pripravil mag. Robert Peskar. Knjižico so predstavili v cerkvi sv. Ruperta.

NOVO MESTO, 11. novembra – Na tretjem koncertu Sattnerjevih dnevov je v frančiškanski cerkvi nastopil zbor Stanislava Škrabca iz Ribnice.

BREŽICE, 12. novembra – V glasbeni šoli je nastopila zagrebška pianistka Sabina Zelić Lovrenović.

NOVO MESTO, 14. novembra – V jedilnici splošne bolnišnice so odprli razstavo del domače slikarke Danje Bajc. Otvoritev je popestrila violinistka Petra Božič.

Lucijan Reščič na svoji razstavi na Čatežu

Danja Bajc na razstavi v Splošni bolnišnici v Novem mestu

Koncert Slovenske filharmonije s solistoma Miranom Kolblom in Irino Kevorkovo v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu

Avtorica razstave V objemu krkinih voda Majda Pungerčar z novomeškim županom dr. Tonetom Starcem in gostom pesnikom Tonetom Pavčkom

ČRNOMELJ, 15. novembra – ZIK-Ljudska knjižnica Črnomelj je pripravila literarni večer z Ivanom Sivcem, enim najbolj branih pisateljev.

KOČEVJE, 15. novembra – Knjižnica Kočevje je v sodelovanju z založbo Karantinja pripravila v čitalnici srečanje s pisateljem Bogdanom Novakom.

METLIKA, 15. novembra – Šestnajst domačinov se je s svojimi pesmimi predstavilo na literarnem večeru v hotelu Bela krajina, ki ga je pod naslovom Potovanje srca pripravila metliška območna izpostava Sklada.

NOVO MESTO, 15. novembra – V Knjigarni Mladinska knjiga so pripravili drugo knjižno čajanko. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil orkester Slovenske filharmonije z dirigentom Markom Letonjo in s solisti: violinistoma Irino Kevorkovo in Miranom Kolblom ter rogistom Davidom Kutasom.

KARLOVEC, 16. novembra – V Mestni knjižnici Ivana Gorana Kovačiča, ki je osrednja knjižnica Slovencev na Hrvaškem, je potekal tradicionalni dan slovenske knjige. V programu sta se med drugim predstavili tudi dolenski literatki: pesnica Jadranka Matič Zupančič in prozajstka Barica Smole.

NOVO MESTO, 16. novembra – Razstavo V objemu Krkinih voda so odprli v Dolenjskem muzeju. Njena avtorica je Majda Pungerčar.

KRŠKO, 17. novembra – V kulturnem domu so ponovili gledališko uspešnico Žurka za punce v režiji Violete Tomič.

NOVO MESTO, 17. novembra – Ob simpoziju Novo mesto - odsev Krke, ki sta ga pripravili Založba Goga in Društvo novomeških študentov, je Drago Vuica iz Straže pripravil razstavo fotografij doline reke Krke od izvira do izliva. – Mešani pevski zbor Društva upokojencev Novo mesto, ki ga vodi Sonja Pirc, letos praznuje 45-letnico. Jubilej so počastili s koncertom v Kulturnem centru Janeza Trdine. Kot gost je nastopil Dolenjski oktet.

ŠKOCJAN, 17. novembra – Dekliška pevska in folkorna skupina Plamen je povabila na četrto prireditev Melodije škocjanske doline v osnovno šolo. Poleg organizatorjev so nastopili: Pihalni orkester Občine Šentjernej, Stiški kvartet in Slavko Dokl.

NOVO MESTO, 18. novembra – V frančiškanski cerkvi je nastopil komorni zbor Gallus iz Kranja s solisti, priložnostnim komornim godalnim orkestrom iz Novega mesta in kvartetom rogov ljubljanske glasbene šole.

BREŽICE, 19. novembra – Na koncertu v glasbeni šoli je nastopila sopranistka in komorna glasbenica Klasja Modrušan ob klavirski spremljavi Darka Domitroviča in godalni spremljavi več gostov.

NOVO MESTO, 19. novembra – V Hotelu Krka sta se v Mini kabaretu predstavila igralca Adam Končič, ki je interpretiral poezijo, ter pianist Dušan Zupalj. Prireditve sta ponovila še nekaj dni pozneje.

SEVNICA, 19. novembra – V galeriji gradu so odprli razstavo del, ki predstavljajo zaključek fotografskega natečaja z delovnim naslovom Grafika svetlobe. Sodelovalo je deset avtorjev. Nastopili so učenci glasbene šole.

NOVO MESTO, 21. novembra – V proštijski knjižnici so predstavili novo knjigo Jožeta Strgarja Vrt in vrtna kultura. – Klub LokalPatriot je povabil na Queen night, tematski večer, posvečen pevcu legendarne skupine Freddieju Mercuryju. Naslednji dan so priredili okroglo mizo o punku. Sledil je koncert novomeške punk skupine Bacili.

BREŽICE, 22. novembra – V galeriji Posavskega muzeja so odprli razstavo izbranih del risarja, slikarja, ilustratorja in scenografa Ivana Čarga. Spregovorila je avtorica razstave, umetnostna zgodovinarica Oži Lorber, o umetniku in njegovem delu pa muzejska svetovalka Breda Ilich Klančnik. V kulturnem programu so nastopili učenci brežiške glasbene šole.

KOČEVJE, 22. novembra – V Pokrajinskem muzeju Kočevje so odprli razstavo Kali, mreža vodnih biotopov, ki sta jo pripravila Pokrajinski muzej Kranj in Center za kartografijo favne in flore iz Ljubljane.

KRŠKO, 22. novembra – Leskovški oktet je pospremil otvoritev skupinske razstave Morje članov krškega Društva ljubiteljev fotografije v Galeriji Krško. Spregovorila sta vodja krške območne izpostave Sklada Tatjana Avsec in predsednica društva Bernarda Zorko.

LJUBLJANA, 22. novembra – V Knjižnici Glinškova ploščad so odprli razstavo Lirični svet ilustracij Lucijana Reščiča. O trebanjskem likovnem ustvarjalcu je spregovorila umetnostna zgodovinarica Maruša Avguštin.

Z nastopa Folklornega društva Kres ob njegovi 25-letnici

Koncert mešanega pevskega zbora Krka v počastitev 30-letnice Kulturno-umetniškega društva Krka in zbora

KRONIKA
Rast 1 / 2002

METLIKA, 22. novembra – V Ljudski knjižnici je dr. Drago Smiljanič predstavil svojo knjigo Naravno zdravljenje.

ŽUŽEMBERK, 22. novembra – Rojakinja, pisateljica Ivanka Mestnik, doma iz Drašče vasi, je v osnovni šoli predstavila svoje novo delo, knjigo Domačija na sončni jasi. Ob tej priložnosti je pripravila razstavo akademska slikarka Ana Hladnik Guštin, ki je knjigo ilustrirala. Priložnostni program so pripravili pevci moškega pevskega zbora Prima in učenci domače šole.

METLIKA, 23. novembra – Ob občinskem prazniku sta častna gosta, Milan Kučan in ministrica za kulturo Andreja Rihter, odprla novo Galerijo Kambič, ki jo je v svoji rojstni hiši uredil akademik dr. Vinko Kambič. Na razstavi sta se prva predstavila slikar Andrej Jemec in kipar Drago Tršar. Zaigrali so tamburaši metliške folklorne skupine Ivan Navratil.

ČRNOMELJ, 24. novembra – Primorsko dramsko gledališče je v kulturnem domu uprizorilo komedijo Libertinec.

LJUBLJANA, 24. novembra – Umril je akademik dr. Vinko Kambič, metliški rojak in častni občan.

NOVO MESTO, 24. novembra – Člani folklornega društva Kres so svojo 25-letnico proslavili s predstavo z naslovom Je bla ohect v Kagalileji v športni dvorani Leona Štuklja. Nastopile so vse Kresove skupine, kot gostje pa še podgorski kamelarji in kostanjeviški Prforcenhaus. Povezovalno nit je spleta pevka in pravljicaarka Ljuba Jenče. – V kavabaru Pri slonu je fotograf Marko Pršina iz Dolenjskih Toplic pripravil razstavo barvnih fotografij s potovanja po Škotski. O avtorju je spregovoril akademski slikar Jože Kumer, z glasbo pa je dogodek popestril duet Tokac in Vrač.

VIDEM - DOBREPOLJE, 24. novembra – TD Dobropolje in Zagoriški fantje so v sodelovanju z Državnim svetom RS v cerkvi sv. Križa priredili koncert, posvečen projektu Rastoča knjiga. Nastopili so: ljudske pevke Solzice, Fantje s Preske, ljudske pevke z Rogatca, Zagoriški fantje, Ragle iz Trebnjega in Štefanski fantje.

ŠKOCJAN, 25. novembra – Gledališka skupina KD Studenec je povabila na ogled komedije Marjana Marinča Srečka v prostore osnovne šole.

NOVO MESTO, od 26. novembra do 3. decembra – KUD Krka je ob 30-letnici delovanja in v počastitev jubileja priredilo teden kulture v vrsto zanimivih prireditev: predstavo za otroke s klovnosno Evo Škofič Maurer, monokomedijo Ferhtarca in Žajfarca v izvedbi Mire Lampe Vujičič, odprte razstave del akademskega slikarja Petra Beusa, likovne delavnice, celovečerni koncert pevskega zbora Krka itd. Praznovanje je seglo tudi v Ljubljano, kjer so v dvorani Krke pripravili 83. srečanje Gledališkega kluba Krka.

BREŽICE, 29. novembra – V dvorani glasbene šole je na koncertu nastopil ugledni kitarist Ratko Podvorac iz Zagreba. – V Mladinskem centru so odprli razstavo in podelili nagrade 14. Lions likovnega natečaja Osvetlimo pot k miru. Najboljši likovni izdelek je bil mirovni plakat Jana Ravbarja iz OŠ Dolejske Toplice.

KRŠKO, 29. novembra – Literatki Nina Kovač in Simona Poznič ter glasbenika Robert Dvoršek in Miha Korečič so se predstavili v restavraciji in kavarni Portos na literarno glasbenem večeru iz serije Pod dežnikom.

NOVO MESTO, 29. novembra – Klub LokalPatriot je priredil pop-rock-etno koncert Martina Lumbarja.

ARTIČE, 30. novembra – Višji knjižničar iz Knjižnice Brežice Drago Pirman je v osnovni šoli nastopil s potujočo razstavo ilustriranih mladinskih knjig v tujih jezikih Mala Bologna.

CERKLJE OB KRKI, 30. novembra – V vojašnici so odprli likovno razstavo Jovsi - ribniki. O več kot 40 likovnih delih je spregovorila Simona Dular, predsednica Društva likovnikov Oko Krško.

ČRNOMELJ, 30. novembra – V kulturnem domu je bil promocijski koncert ob izidu dvojne zgoščenke belokranjske glasbe z naslovom Green George Lepa Anka, ki jo je izdal Klub belokranjskih študentov. Nastopili so viniški in metliški tamburaši, vokalna skupina Lan, ljudski pevec in godec z Vinice Jazo, kot gostja pa folklorna skupina Tine Rožanc iz Ljubljane.

GROSUPLJE, 30. novembra – V knjižnici so predstavili knjigo pripovedk iz dežele Desetega brata Krvapivc. Gostji večera sta bili urednica Vlasta Kunec in zbirateljica pripovedk prof. Zlata Kastelic.

NOVEMBER

Arheolog Borut Križ, avtor razstave Kelti v Novem mestu

DECEMBER

Nastop mladih citrark v brežiški glasbeni šoli

NOVO MESTO, 30. novembra – Ministrica za kulturo Andreja Rihter je v Dolenjskem muzeju odprla veliko arheološko razstavo Kelti v Novem mestu. Avtor razstave je arheolog Borut Križ, celostno podobo pa ji je dala Maja Rudolf.

TREBNJE, 30. novembra – Trebanjski oktet, ki letos praznuje dvajset let delovanja, je povabil na predstavitev kasete in zgoščenke Praznujmo s pesmijo v kulturni dom.

DOLENJA VAS, 31. novembra – Sekcija za ročna dela Društva mešanega pevskega zbora Žarek je v gasilskem domu pripravila razstavo ročno izdelanih božično-novoletnih okraskov in drugih ročnih del.

BREŽICE, novembra – V Posavskem muzeju so predstavili novi zbornik Posavje v letih 1989-1991, ki sta ga pripravila in uredila brata mag. Tomaž in Mitja Teropšič.

DOBOVA, novembra – Mešani pevski zbor je ob 40-letnici petja priredil koncert.

KOČEVJE, novembra – Klub literatov Kočevske, ki deluje drugo leto, je izdal literarni zbornik z naslovom Deklica s piščalko. Zbornik je pripravil in uredil ter dal zanj tudi idejo predsednik kluba David Šušel.

MIRNA PEČ, novembra – Ustanovili so Društvo harmonikarjev Mirna Peč, ki mu predseduje Jože Barbo, strokovni vodja pa je Milan Marn.

ARTIČE, 1. decembra – Ob peti obletnici otroške folklorne v Artičah so na prireditvi v prosvetnem domu nastopili: otroci tamkajšnjega vrtca, dve otroški folklorni skupini iz osnovne šole, skupina iz KUD Otona Župančiča, osnovnošolska glasbena in dramska skupina in mlajši člani odrasle folklorne skupine KUD Otona Župančiča Artiče.

BREŽICE, 1. decembra – V glasbeni šoli je na predtekmovanju za 5. državno tekmovanje slovenskih citrark nastopilo 23 citrark iz Brežic, Novega mesta, Leskovca, Studenca, Velenja in Kamnika. Igranje je strokovno ocenjevala citrarka Cita Galič.

ČRNOMELJ, 1. decembra – Dvajset belokranjskih likovnih ustvarjalcev se je predstavilo v Špeličevi hiši. Razstavo je pripravilo KUD Artoteka.

DOLENJSKE TOPLICE, 1. decembra – Gledališka skupina Teater Balantin iz Ljubljane je v osnovni šoli uprizorila komedijo Ples tatov.

DVOR, 1. decembra – Na reviji pevski zborov, ki jo je v dvorani organiziralo domače kulturno društvo, so nastopili: zbori z Dvora in Iga ter Tabor s Primorske, zbor iz Ambrusa in trobilni ansambel iz Metlike.

KOČEVJE, 1. decembra – Slovensko kočevsko društvo Peter Kosler iz Ljubljane je povabilo v Šeškov dom na Večer kočevskih pesmi. Nastopili so: skupini Cantate domino in Nagelj ter moški pevski zbor Svoboda.

NOVO MESTO, 1. decembra – S simpozijem in sklepnim koncertom so se zaključili Sattnerjevi dnevi v počastitev 150-letnice rojstva skladatelja p. Hugolina Sattnerja. Na simpoziju so sodelovali: dr. Stane Granda, prof. Jože Trošt, prof. Matjaž Barbo in Tomaž Močnik.

SEVNICA, 1. decembra – Po uspešni turneji v Kanadi je oktet Jurija Dalmatina s posebno gostjo Marijo Ahačič Pollak iz Toronta in drugimi povabil na sklepni koncert v jedilnico Lisce.

ŠENTJERNEJ, 1. decembra – Društvo Gallus Bartholomaeus je ob 201. obletnici Prešernovega rojstva povabilo na kulturno prireditev v župnijski dom. Ob tej priložnosti so odprli tudi fotografsko razstavo.

ŠKOCJAN, 1. decembra – Domače turistično društvo je organiziralo tekmovanje najboljših harmonikarjev iz vse Slovenije. Na prireditvi v osnovni šoli sta sodelovala tudi folklorna skupina Plamen in harmonikar Zoran Zorko.

NOVO MESTO, 3. decembra – Na obletnico rojstva dr. Franceta Prešerna je veliko kulturnih ustanov odprlo svoja vrata in obiskovalcem omogočilo prost vstop. Na našem področju so dan odprti vrat, ki je potekal pod geslom "3. december – ta veseli dan kulture" organizirali v Dolenjskem muzeju v Novem mestu, v Belokranjskem muzeju v Metliki, v Posavskem muzeju v Brežicah, Pokrajinskem muzeju Kočevje; Območna izpostava Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti Kočevje je v kavarni Veronika pripravila pesniški maraton, novomeški Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine pa ogled prenovitvenih del v gradu Grm in arheoloških ostalin v Pa-

Pisatelj Ivan Sivec v Novem mestu

Prvakinja beogradske opere Jadranka Jovanović v počastitev stoletnice Grumovega rojstva

storalnem centru v Črnomlju. – V klubu LokalPatriot je nastopila slovenjegraška skupina Jazz Supersonics.

NOVO MESTO, 4. decembra – V novomeški proštiji je bilo mogoče prisluhniti Kamniškim kolednikom, ki so sodelovali na adventnem kulturnem večeru. Osrednji gost je bil pisatelj Ivan Sivec, ki je predstavil svoji najnovejši knjigi: zbirko črtic Zlati časi in ponatis Triglavskega kralja, pozornost pa je posvetil predvsem povesti Mojster nebeške lepote.

ŠENTJERNEJ, 4. decembra – Gostja Miklavževega knjižnega sejma, ki ga je v prostorih osnovne šole že 21. zapored pripravila Knjižarna Mladinska knjiga iz Novega mesta, je bila mladinska pisateljica Janja Vidmar.

TREBNJE, 4. decembra – Z literarnim večerom sta Knjižnica Pavla Golie in literarno društvo Alma počastili spomin na Prešernov rojstni dan. Prisluhniti je bilo mogoče trebanjski pisateljici Barici Smole in Novogoričanki Vidi Mokrin Pauer. Poezijo in prozo je prebiral Polona Tratar.

METLIKA, 5. decembra – Z lutkovno igrico O zmajčku Andrejčku se je pričel program Veselega decembra.

KRŠKO, 6. decembra – Kulturna sekcija Kluba posavskih študentov je v restavraciji in kavarni Portos na tradicionalni literarno-glasbeni prireditvi Pod dežnikom, ki so ga posvetili Francetu Prešernu, prebiral njegove pesmi. Za glasbo je poskrbel Aleš Hadalin.

MOKRONOG, 6. decembra – KUD Majolika je povabilo v kulturni dom na razstavo Igrivost štirih letnih časov.

NOVO MESTO, 6. decembra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je navdušil ruski komorni orkester Peterburški solisti iz Sankt Petersburga. – Galerija Simulaker je v sodelovanju z Društvom novomeških študentov, KUD Krka in Mestno občino Novo mesto v galeriji Izložba na Glavnem trgu priredila slovesno predstavitev likovnega kataloga in otvoritev razstave Dolenjska podoba s predstavitev del dvanajstih dolenjskih likovnih ustvarjalcev. Za prijetno vzdušje je poskrbel oktet Adoramus. – V Knjižarni Mladinska knjiga so pripravili predstavo Mačji sejem v izvedbi skupine Kolenc.

RIBNICA, 6. decembra – Komorni zbor patra Stanislava Škrabca je praznoval tretjo obletnico delovanja.

SEVNICA, 6. decembra – V prostorih Lekosove galerije Ana so odprli razstavo akademskega slikarja Štefana Marflaka iz Črne na Koroškem.

ARTIČE, 7. decembra – Osnovna šola in kulturno društvo Otona Župančiča sta ob 20-letnici lutkarstva v Artičah pripravila več dogodkov v decembru pod naslovom Duša lutke so roka in srce lutkarja. V šoli so odprli lutkovno razstavo ter povabili na prireditev Kdo vse je ustvarjal lutkarstvo v Artičah? Podelili so tudi priznanja nekdanjim lutkarjem.

NOVO MESTO, 7. decembra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila umetniška akcija Zastrti krik madame Blavatsky 2.0 v spomin stoletnice Grumovega rojstva. V ospredju je bil koncert prvakinje beogradske opere Jadranke Jovanović. V živo je kiparil Boris Mihalj.

NOVO MESTO, 8. decembra – Klub LokalPatriot je gostil Gledališče Kabaret s komikom in komediografom Andrejem Rozmanom - Rozo in gledališkim in glasbenim improvizatorjem Goranom Završnikom.

ŠENTJANŽ, 9. decembra – Gledališka skupina KUD Ivana Cankarja iz Velike Loke je s komedijo Gugalnik gostovala v kulturnem domu. Nekaj dni pozneje so predstavo ponovili še na Uršnih selih.

NOVO MESTO, 10. decembra – Na koncertu v Kulturnem centru Janeza Trdine sta se predstavila pianist Erik Šuler iz Kočevja in violončelistka Danica Korakova. Na Večeru glasbe Sergeja Rahmaninova, ki sta ga organizirala Literarni klub Dragotina Ketteja in Salon poezije Marjanca Kočevar, so svoje pesmi prebiral novomeški literati: Samo Dražumerič, Klavdija Kotar, Ljubica Nenadič, Smiljan Trobiš, Marjanca Kočevar in Jadranka M. Zupančič.

TREBNJE, 10. decembra – Mešani pevski zbor Krka iz Novega mesta je popestril otvoritev razstave likovnih izdelkov z natečaja trebanjskega Lions kluba v likovni akciji Plakat miru v Centru za izobraževanje in kulturo.

BREŽICE, 11. decembra – V okviru koncertnega cikla mladih GM Oder se je v dvorani glasbene šole predstavil Kvartet saksofonov Kaskade. Koncert so ponovili v črnomaljski glasbeni šoli.

LJUBLJANA, 11. decembra – Na Zavodu LokalPatriot se je v okviru

Koncert pianista Erika Šulerja in violončelistke Danice Korakove

Ana Rostohar na predstavitvi svoje pesniške zbirke Na srčnih privezih

kulturnih prireditev Nizozemsko-slovenski fokus na skupni razstavi predstavil tudi nizozemski kipar Dirk Heij, ki živi in ustvarja v Beli krajini.

METLIKA, 11. decembra – Mladi glasbeniki Glasbene šole Črnomelj so pripravili tradicionalni koncert v metliški glasbeni šoli, naslednji dan pa so ga ponovili še v Semiču.

NOVO MESTO, 11. decembra – Drama SNG Maribor je v Kulturnem centru Janeza Trdine gostovala s kabaretom - dramo Lenny v režiji Zijaha A. Sokolovića. Predstavo so ponovili še naslednji dan. – V Kulturnem centru Janeza Trdine so na ogled postavili razstavo plakatov iz natečaja Plakat miru vseh sodelujočih iz petih dolenjskih osnovnih šol. Za najboljšo delo mednarodnega likovnega natečaja Lions klubov je bil v Sloveniji izbran plakat Jana Ravbarja, učenca OŠ Dolenjske Toplice.

KRŠKO, 12. decembra – V Domu kulture je z igrico Strah Buholin gostovalo Lutkovno gledališče Maribor.

NOVO MESTO, 12. decembra – Hrvaško kulturno društvo je v Dolenjskem muzeju pripravilo otvoritev razstave del akademskega grafika Franeta Para. Avtorja in razstavo je predstavil Mario Beusan. Otvoritev je z glasbo popestrila violinistka Petra Božič ob klavirski spremljavi Petre Slak.

ČRNOMELJ, 13. decembra – V knjižnici je bila gostja literarnega večera pisateljica Ivanka Mestnik iz Novega mesta.

KOČEVJE, 13. decembra – Znanstveni svetnik dr. Tone Ferenc je v Pokrajinskem muzeju predstavil svojo knjigo objavljenih dokumentov Visoki komisar pravi ... Avtorja in njegovo delo sta predstavila zgodovinar prof. Zdravko Troha in direktor kočevskega muzeja Ivan Kordiš.

METLIKA, 13. decembra – Samotna šepetanja je bil naslov literarnega večera na gradu, ko sta bila gosta Alenka Mežnaršič in Valt Jurečič.

KRŠKO, 14. decembra – V Valvasorjevi knjižnici so predstavili novo pesniško zbirko Na srčnih privezih pesnice Ane Rostohar. Za prijetno vzdušje so poskrbeli violinist Božidar Ogorevc ob kitarski spremljavi Mateja Avsenaka Ogorevca in pevka Stanka Macur.

NOVO MESTO, 14. decembra – Gimnazija Novo mesto je 255-letnico šole združila s praznovanjem evropskega leta jezikov. Dijaki recitatorske skupine so nastopili v predstavi Zgodovina gimnazije v desetih slikah, za katero sta scenarij napisali profesorici Natalija Petakovič in Suzana Krvavica. Sicer pa je šola v počastitev visokega jubileja letos pripravila dve razstavi trilogije Gimnazija skozi čas, likovni natečaj na temo Nebesedne vezi, izdala je predstavitevno publikacijo šole tujih jezikih ...

RIBNICA, 14. decembra – V Galeriji Miklova hiša so odprli razstavo fresk na lehnjaku z naslovom Ne tipaj! avtorice Irene Romih. Dela je predstavila dr. Nadja Zgonik.

ŠENTJERNEJ, 14. decembra – Domačin Gustelj Cvelbar je svoje pesmi izdal na zgoščenki v izvedbi skupine Soddiha in Šentjernejskega okteta. Novi glasbeni izdelek so predstavili Šentjernečanom.

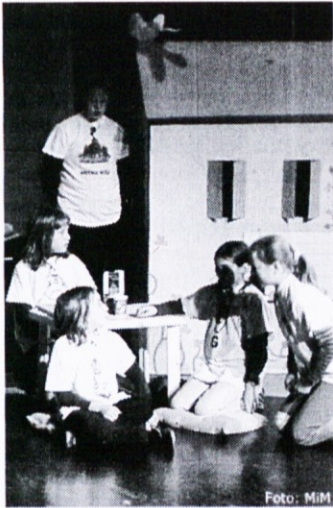
ŠENTRUPERT, 14. decembra – Srednja glasbena in baletna šola Ljubljana ter Glasbena šola Trebnje sta povabili v osnovno šolo na božični koncert mladih violončelistov iz razreda prof. Zdenke Kristl Marinič. Ponovili so ga še v trebanjski osnovni šoli, domu starejših občanov in v mokronoški cerkvi.

ŠMARJETA, 14. decembra – Učenci KUD Poldke Jurančič so v prostorih šole s kulturnim programom obogatili predstavitev knjige Mirana Beretiča Težka pot, tretjo iz cikla Od znoja do boja.

BUČKA, 15. decembra – Na prvi samostojni koncert so povabile pevke dekleškega pevskega zbora Mesečina, ki ga vodi Milan Pavlič. Nastopili so še učenci podružnične šole, Fantje z vasi, rogist Uroš Komljanec in violinistka Mateja Ratajce ter Kristina in Andrej Resnik na klavirju.

ČRNOMELJ, 15. decembra – Na večeru s Folklorno skupino Dragatuš v kulturnem domu so nastopili tudi: folklorna skupina Bolnišnice Ptuj, skupina Vruje iz slovenske Istre in otroška skupina Dragatuš.

NOVO MESTO, 15. decembra – V Športni dvorani Marof je Novomeški simfonični orkester s solisti pod vodstvom Zdravka Hribarja ponovno koncertno izvedel opereto Majda skladateljca Marjana Kozine. – V kavabaru Pri slonu so odprli razstavo izvornih plakatov filmov o Jamesu Bondu iz zasebne zbirke novomeškega filmskega delavca in slavista Saša Đukiča. – V

Prizor iz glasbene pravljice Notna hiša

LokalPatriot je imel koncert kantavtor Tristan Karas. – Pri pesnici Marjanci Kočevar je potekal 21. salon poezije.

TREBNJE, 15. decembra – V kulturnem domu je bila na ogled monokomedija Čistilka Marija v izvedbi Mojce Partljič.

KRŠKO, 16. decembra – V kulturnem domu je potekal literarno-glasbeni večer Pusti pevcu peti, na katerem je dramska igralka in pevka Jerca Mrzel pela uglasbene Prešernove pesmi.

PREVOLE, 16. decembra – Kulturno društvo Hinje je pripravilo glasbeno popoldne s pevko Nušo Derenda.

ŠKOCJAN, 16. decembra – Pevska skupina Fantje z vasi je povabila na koncert ljudskih pesmi v gostilno Luzar. Prestavili so novo videokaseto.

KRŠKO, 17. decembra – V kulturnem domu je nastopil Orkester slovenske vojske.

NOVO MESTO, 17. decembra – Glasbena šola Marjana Kozine je pripravila glasbeno pravljico Notna hiša, ki jo je otrokom predstavila na treh predstavah v Kulturnem centru Janeza Trdine. Besedilo in glasbo je napisala Petra Slak, priredbo za orkester je pripravil Tomaž Zorko, ob spremljavi priložnostnega orkestra je zapel zbor učencev 1. razreda pripravnice, igralci pa so bili učenci predšolske glasbene vzgoje.

KRŠKO, 18. decembra – V Galeriji Krško so na ogled postavili likovna dela, nastala na likovni koloniji Ribnik 2001. Kolonijo je pripravilo Likovno društvo Oko, na nji pa je sodelovalo 25 posavskih likovnikov.

DOLENJSKE TOPLICE, 19. decembra – V Viteški dvorani hotela Kristal so pripravili božično-novoletni koncert domačega mešanega pevskega zbora pod vodstvom Rade Rebernik. Odprli so tudi kulinarčno razstavo o božičnih dobrotah območnega združenja kmečkih žena.

KOČEVJE, 19. decembra – Diplomirana vzgojiteljica Helena Koletar je v počastitev 50-letnice delovanja kočevske knjižnice predstavila svojo prvo knjigo z naslovom Mesto pod Mestnim vrhom.

NOVO MESTO, 19. decembra – V občinski poslovni stavbi na Seidlovi so na ogled postavili fotografsko razstavo Sodobna arhitektura v Novem mestu, na kateri so razstavljeni dela devetih avtorjev, udeležencev foto pub delavnice. Zapel je oktet Adoramus. – V jedilnici Splošne bolnišnice Novo mesto je direktorica Mira Retelj odprla razstavo likovnih del slikarja Franca Železnika na temo kozolci. Z glasbo je večer popestril Janez Doltar.

KRŠKO, 20. decembra – V kulturnem domu je bila na ogled opereta Majda v koncertni izvedbi Novomeškega simfoničnega orkestra.

NOVO MESTO, 20. decembra – V knjigarni Mladinska knjiga je bila redna mesečna knjižna čajanka s Slavko Kristan.

SEVNICA, 20. decembra – Lekosova galerija Ana je povabila na večer prof. Karoline Vegelj - Stopar Praznični potpuri.

TREBNJE, 20. decembra – Po nedavnem prazničnem koncertu učencev Glasbene šole Trebnje je bil v kulturnem domu še koncert Šolskega pihalnega orkestra glasbene šole.

KOČEVJE, 21. decembra – Minilo je natanko 50 let od delovanja domače knjižnice. Zlato jubilej so proslavili s prireditvijo, na kateri je spregovorila direktorica knjižnice Cirila Pekica, slavnostni govornik je bil župan Janko Veber, nastopila je skupina Cantate domino ..., najbolj pa so veselili, da so po petih selitvah prišli do trajnega doma.

MIRNA PEČ, 21. decembra – Domače kulturno društvo je priredilo kulturni večer pod naslovom Za ljubi kruhek. Nastopili so: mirnopoški pevski zbor, vokalni kvintet Spev in člani društva harmonikarjev.

NOVO MESTO, 21. decembra – Klub LokalPatriot je povabil na koncert glasbenih skupin Drzni&lepi in Toxic, čez dva dni pa je priredil še Jam session novomeških glasbenikov.

ŽUŽEMBERK, 21. decembra – Slavnostni govornik na božično-novoletnem koncertu v prostorih šole, ki so ga posvetili dnevu samostojnosti, je bil dr. France Bučar. V kulturnem programu so nastopili otroški in mladinski pevski zbor pod vodstvom Aleša Makavca in korepetitorja Berislava Budaka, mladi glasbeniki in literati, recitatorji in tamburaši iz Dragatuša.

KRŠKO, 22. decembra – Obiskovalci kulturnega doma so si lahko ogledali komedijo Podnajemnik.

NOVO MESTO, 22. – 23. decembra – Pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže pod vodstvom Mira Sajeta je pripravil dva tradicionalna prednovoletna koncerta v Kulturnem centru Janeza Trdine. Kot solist je nastopil pianist Blaž Pucihar.

ŠENTRUPERT, 22. decembra – Na božičnem koncertu v domači cerkvi sta nastopila trebanjski oktet Lipa in klapa Intrade iz Zadra. Koncert so ponovili tudi v trebanjski župnijski cerkvi.

METLIKA, 23. decembra – Mestna godba Metlika je povabila na prireditve Z godbo v novo leto. Nastopilo je še nekaj gostov.

SEMIČ, 24. – 26. decembra – Kulturno društvo Orel je v kraški jami Malikovec pripravilo žive jaslice. Na štefanovo je v cerkvi sv. Štefana nastopil oktet Adoramus iz Novega mesta.

BOŠTANJ, 25. decembra – Mešani pevski zbor Župnije Boštanj je povabil na tradicionalni božični koncert v cerkev sv. Križa.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 25. decembra – Na božičnem koncertu v zdravilišču so nastopili: mešani pevski zbor Vlaste Tavčar iz Šentjerneja, pevec Nace Junkar ob spremljavi Lucijana Cetine in citrar Gregor Masnik.

KOSTANJEVICA, 26. decembra – Pihalni orkester Kostanjevica na Krki pod vodstvom Tonija Homana je v domu kulture pripravil osmi božično-novoletni koncert. V goste je povabil pevca Naceta Junkarja in dekljski pevski zbor Plamen.

KRŠKO, 26. decembra – Na osrednji slovesnosti ob dnevu samostojnosti je koncertiral Pihalni orkester Videm Krško.

LOŠKI POTOK, 26. decembra – V šolski telovadnici so na tradicionalnem božično-novoletnem koncertu nastopili domači pevski zbori.

TRŽIŠČE, 26. decembra – Krajevna skupnost je bila organizator božičnega koncerta sevniškega okteta Jurija Dalmatina v cerkvi sv. Trojice.

TREBNJE, 27. decembra – Občinski pihalni orkester Trebnje in trebanjske mažorete so povabili na novoletni koncert v športno dvorano.

KRŠKO, 28. decembra – V kulturnem domu so pripravili Večer ob svečah z glasbo in pesmijo.

ŠKOCJAN, 28. decembra – Na božično-novoletnem koncertu v OŠ Franca Metelka sta nastopila Pihalni orkester iz Kostanjevice na Krki in domača dekljska pevska skupina Plamen.

RAKA, 29. decembra – Dekljska vokalna skupina Srake je v telovadnici šole pripravila božični koncert, na katerem so nastopili še: dekljski pevski zbor Mesečina z Bučke, Leskovški oktet iz Leskovca, mešani mladinski pevski zbor Krila iz Cerkelj ob Krki, Šentjernejski oktet, Posavski oktet ter akademska glasbenika, pianist Lucijan Cetin in Andreja Zlatič s flavto.

SEVNICA, 29. decembra – Godba Sevnica je povabila na tradicionalni novoletni koncert v jedilnico Lisce.

ŠENTJERNEJ, 29. decembra – Pihalni orkester Šentjernej pod vodstvom Sandija Franka je v osnovni šoli s koncertom zaključil jubilejno 90. leto delovanja. Koncert je dopolnila pevka Nuša Derenda.

KOČEVJE, decembra – Valovanje vzdušij je naslov razstave Društva ljubiteljev likovnega ustvarjanja Kočevje, ki so jo odprli v Likovnem salonu. Otvoritev so popestrili učenci glasbene šole in pesnica Romana Novak.

LJUBLJANA, decembra – V Poslovnem centru Mercator je bila na ogled slikarska razstava del Branka Suhyja iz Novega mesta. Razstavljal je akrile, nastale v zadnjih letih. – V prostorih Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je razstavljala novomeška slikarka Jožica Škof.

NOVO MESTO, decembra – Ves mesec je bila na Oddelku za mladino Knjižnice Mirana Jarca na ogled razstava z naslovom Trije možje, ki obdarujejo. Vabili so tudi na ure pravljic, ki jih je pripovedovala Slavka Kristan. – Upokojeni novinar Slavko Dokl je izdal še eno knjigo šal z naslovom Čemu so se nekoč smejali Dolenjci.

RIBNICA, decembra – Občinstvo je bilo navdušeno na rednem letnem koncertu Ribniške godbe na pihala pod taktirko Matevža Novaka v dvorani središča Ideal. Koncert so ponovili tudi v Loškem Potoku in Sodražici.

TREBNJE, decembra – Mirnski Studio 5 Marka Kapusa je izdal in založil pesniško zbirko Si slišal pesem Ivana Gregorčiča, pesnika in literarnega urednika revije Rast.

LETNO KAZALO 2001

VSEBINSKO KAZALO

UVODNIKI

Markelj Milan: Dežela, ki izginja	1
Konec je vedno tudi začetek	155
Kaj pa je tebe treba bilo	289
Če se odprta dlan stisne v pest	409
Veselodecembrsko in razposajeno	529

LITERATURA

Poezija

Bedrač David: Tihožitje	8
Zato	8
Kocke ognja	540
Kratka pesem s pomola	541
V istem ušesu bova spet zaljubljena	541-542
Nevihte v meni prižigaš	542
Crček Helena: Tišine	162-163
Biti stopinja	415-417
Dani Dragica: Luč	413-415
Gačnik Gombač Lidija: V puščavi zvonjenje	411-413
Garantini Vlado: Dolenjska romanca	164
Kozolci	164
Lipe	164
Kruh	164
Gombač Borut: Razblinjene dlani	3- 4
Hrastelj Stanka: Ogromno snega	5
Kot bi Titan	5
Poletni dež	5
Sem se vanj ozrla	6
Gledam te, ko miruješ	6
Takrat, Tatjana	6
Kolenc Janez: Pesnik piše	538-539
Krevs Matej: Noč	543
Snežna knjiga	543
Slutnja	543
Peščena ura	543
Lutman Andrej: Čaša	7
Šiv	7
Vtis	7
Trs	7
Majhen Zvezdana: Soneti	291-293
Pavček Tone: Soline	531-535
Pevec Stane: Duše mrtvih pesnikov	536
Žalik žena	536-537
Žalostinka za slehernim	537
Rižnar J. Ivan: Preobrazbe	295
Odvisnost od izvora	295
Danes je bil lep dan	295
Las	295
Nič boljšega	295
Stopar Rudi: Bukove ure	293-294
Trobiš Smiljan: Zvoki sonca	165
Zoran Ivan: Besede	157
Nekoč so prišli dnevi	158
Po zemlji hodim	158
Trave	159
Nebo visoko	159
Skica	159
Pred praznikom	160
Izteкло se je	160

Stonoge	161
Nastajanje pesmi	161
Bolniška soba	161

Prevodi poezije

Lorris Guillaume de: Roman o roži	545-546
Starost	546-547
Prevod: Menart Janez	
Ronsard Pierre de: Oda Kasandri	9
Sonet 65	9
Sonet za Marijo	10
Oda	10
Sonet za Heleno	11
Oda	11
Zadnji verzi – Sonet III	12
Zadnji verzi – Sonet IV	12
Prevod: Menart Janez	

Esej

Škufca Jože: Prežihov Voranc in Dolenjska	14-31
---	-------

Proza

Brezovar Matija: Ob poplavi	173-178
Lutman Andrej: Eno hipno naraščanja besedi	548-549
Osolnik Bogdan: Operacija na srcu ali rane v skritih globinah srca	297-309
Peček Stane: Doga ni vzdržala	418-426
Sevljak Jože: Dan kot toliko drugih	309-311
Smole Barica: Primer Franca P.	550-553
Zidar Anica: Kar kupi si gruntec	167-172

Prevodi proze

Markovič Jelena: Greh	427-433
Prevod: Šinigoj Damijan	
Stein Gertrude: Matisse, Picasso in Gertrude Stein z dvema krajšima pripovedima (odlomek)	179
Prevod: Stergaršek Sonja	

KULTURA

Bregar Marjeta: Stopetdeset let pošte Mokronog	567-575
Breščak Danilo: Zgodnja poselitev Kapiteljskega hriba	68-74
Cesar Emil: Narod, ki se bojuje s knjigo, ne more biti premagan	50-62
Globočnik Damir: »Lex Heintze« v Novem mestu	445-451
Hignsman Vlasta: Zidanice v Semiški gori	217-221
Kastelic Ivan: Muzeji brez sporočila za prihodnost so preživeli (Pogovor z dr. Tomislavom Šolo)	339-343
Kordiš Ivan: Šeškov dom Kočevje	331-334
Kramarič Janez: Vzpon in padeč gospodov Črnomaljskih	313-319
Pogreb Ivana Kromarja leta 1922 v Črnomlju	452-456
Križ Borut: Najstarejši halštatski grobovi v Novem mestu	64-67
Kuzmič Mihael: Življenjepisni oris dolenskega ameriškega rojaka Jožeta L. Miheliča	209-216
Ložar Podlogar Helena: Pozabljena cerkev sv. Ane na Grabnu	320-330
Matijević Meta: Cesarjev rojstni dan	560-565
Mikl Curk Iva: In vsaka stezica pripelje te v Rim	438-443
Papež Igor: Telo in pogled	555-559
Peperko Darja: Slavko Grum, umetnik-zaznamovanec	435-437
Pleničar Andreja: Od klasične knjižnice do informacijskega centra	335-338
Počkar Ivanka: Opekarji in opekarstvo v Brežicah (2.)	33-49
V Brežice po strdnega konjiča	457-461
Od svinje do votivnega prašička	576-589
Predovnik Katarina: Grofje Celjski ob spodnji Krki	181-194
Strgar Jože: Urejevanje okolice novomeškega kapitlja	75-81

Škofljanec Jože: Savska poplava leta 1781	205-208
Žvanut Maja: Grad Grm in Mordaksi	195-203

NAŠ GOST

Avbelj Peter: Grad Bogenšperk	591-597
Božič Bojan: Galerija Božidarja Jakca	233-236
Dražumerič Marinka: »O, ljubo Novo mesto!« (Pogovor z akademikom dr. Emilijanom Cevcem)	223-231
Gregorčič Ivan: »Trebalo se je lotiti dejavne jezikovne politike« (Pogovor z dr. Janezom Dularjem)	83- 94
Kante Viktorija: Muzej Miklova hiša Ribnica	469-472
Markelj Milan: »Kdor fotografira, ima več od življenja« (Pogovor z mag. Mirkom Kambičem)	345-355
Vovk Staša: Četrto stoletje s folklornim društvom (Pogovor z Branko Moškon)	463-468
Zupan Jože: Galerija izvornih ilustracij mladinskih del	96-103

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Koščak Marko: Izzivi, vloga in pomen dediščine pri razvoju turizma	237-241
Regionalni razvojni program za jugovzhodno Slovenijo	473-481
Slovenija in približevanje Evropski uniji	599-604
Mohar Rozalija: Iskra je Semič in Semič je Iskra	604-609
Novak Helena: Projektno načrtovanje kot skupinska oblika učenja in dela	243-249
Pleničar Andreja: Romi kot uporabniki knjižnice	610-615
Rožman Irena: »Veliko jih mora trpeti ali pa se izseljevati ...«	481-487
Škof Uroš: Podnebni pogoji za uspevanje vinske trte	108-113
Zupančič Jernej: Meja in obmejno prebivalstvo v luči čezmejnega sodelovanja	357-366
Žiberna Angelca: Starati se v Evropi	105-107

Rastoča knjiga

Miklič Joža: Rastoča knjiga samostojne Slovenije	367-369
--	---------

ODMEVI IN ODZIVI

Ceglar Katja: Sonja Kralj: Ženski akt	257
Dela na papirju	380-383
Žarko Vrezec	383-384
Angeli Silvana Omerzuja	505
Makšetova ambientalna postavitve »cerkev?«	624-625
Dovič Marijan: Fantazija smehljajev	120-121
Literarni »pričevalec« krvavega Balkana	630-633
Dražumerič Marinka: Prva monografska predstavitev	116-117
O dolenskih grajskih stavbah	118-119
Dular Andrej: Medičarstvo in svečarstvo na Slovenskem	503-504
Gorenc Jože: Svetloba pred nočjo	627-629
Granda Stane: Ali dolina ob gornji Krki ne zasluži posebne muzejske zbirke	251-254
Novo mesto in njegov kapitelj	489-491
Gregorčič Ivan: Prešeren za vse čase	114-115
Hrovat Janko: Točno ob 20:00 ali konec stoletja ob 20:00	122-123
Hrovat Jože: Telo – pogled – slika	506-507
Jordan Branko: Novomeško gledališče v nastajanju	371-374
Gogini poletni vrtovi	621-622
Koncilija Tomaž: Ej! Čajanka pri Katji Plut	386-388
Jazzinty ali džezovski popek srednje Evrope	619-621
Žabjak tria Doktor piska počasni swing	633-635
Kotar Klavdija: Poezija je metafora	267-268
Križ Borut: Novo mesto – Kapitelska njiva 2001	617-618
Kuret Primož: Kozinovi dnevi v Novem mestu	375-377
Markelj Milan: Mladi Jakac	258-259

Matič Zupančič Jadranka: 10. srečanje slovenskih potujočih knjižnic	509-510
Miklič Joža: Odgovornost kot ključna vrednota odličnosti	492-502
Peperko Darja: Dogodek v Novem mestu	625-626
Peter Zoltan: Teater glasbenih tekmovanj	378-379
Picelj Zdenko: Dolenjski muzej v letu 2000	388-389
Počkar Ivanka: Zbornik Krževcem ob 750-letnici župnije Sv. Križ	261-263
Prašin Kolbezen Marija: Urbanistično-arhitekturna delavnica	622-624
Ramšak Mojca: Moje Babno polje	264-265
Smole Barica: Vse, kar bo ljubil, bo dišalo po skrivnostnem ognju nepripadanja	266-267
Stopar Rudi: Umetnost je delo	255-256
Tratar Polona: Igra za deset prstov	385
Vrščaj Jožef: Blizu vsakomur in povsod	508

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

Bačer Karel:	
(66)	131-136
(67)	277-282

GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO

Golec Boris: Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (1.)	125-129
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (2.)	269-276
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (3.)	391-395
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (4.)	511-515
Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (5.)	637-641

KRONIKA

Murn Lidija: November – december 2000	137-143
Januar – februar 2001	283-288
Marec – maj 2001	397-408
Junij – avgust 2001	517-527
September – oktober 2001	642-648

LETNO KAZALO

Štefančič Peter: Letno kazalo 2000	145-151
--	---------

KAZALO AVTORJEV

Avbelj Peter: Grad Bogenšperk	591-597
Bačer Karel: Gradivo za dolenski biografski leksikon	
(66)	131-136
(67)	277-282
Bedrač David: Tihožitje	8
Zato	8
Kocke ognja	540
Kratka pesem s pomola	541
V istem ušesu bova spet zaljubljena	541-542
Nevihte v meni prižigaš	542
Božič Bojan: Galerija Božidarja Jakca	233-236
Bregar Marjeta: Stopetdeset let pošte Mokronog	567-575
Breščak Danilo: Zgodnja poselitev Kapiteljskega hriba	68-74
Brezovar Matija: Ob poplavi	173-178
Ceglar Katja: Sonja Kralj: Ženski akt	257
Dela na papirju	380-383
Žarko Vrezec	383-384
Angeli Silvana Omerzuja	505
Makšetova ambientalna postavitve »cerkev?«	624-625
Cesar Emil: Narod, ki se bojuje s knjigo, ne more biti premagan	50-62
Crček Helena: Tišine	162-163
Biti stopinja	415-417
Dani Dragica: Luč	413-415

Dovič Marijan: Fantazija smehljajev	120-121
Literarni »pričevalec« krvavega Balkana	630-633
Dražumerič Marinka: Prva monografska predstavitev	116-117
O dolenskih grajskih stavbah	118-119
»O, ljubo Novo mesto!« (Pogovor z akademikom dr. Emilijanom Cevcem)	223-231
Dular Andrej: Medičarstvo in svečarstvo na Slovenskem	503-504
Gačnik Gombač Lidija: V puščavi zvonjenje	411-413
Garantini Vlado: Dolenska romanca	164
Kozolci	164
Lipe	164
Kruh	164
Globočnik Damir: »Lex Heintze« v Novem mestu	445-451
Golec Boris: Dolenska mesta in trgi v srednjem veku (1.)	125-129
Dolenska mesta in trgi v srednjem veku (2.)	269-276
Dolenska mesta in trgi v srednjem veku (3.)	391-395
Dolenska mesta in trgi v srednjem veku (4.)	511-515
Dolenska mesta in trgi v srednjem veku (5.)	637-641
Gombač Borut: Razblinjene dlani	3- 4
Gorenc Jože: Svetloba pred nočjo	627-629
Granda Stane: Ali dolina ob gornji Krki ne zasluži posebne muzejske zbirke	251-254
Novo mesto in njegov kapitelj	489-491
Gregorčič Ivan: »Treba se je lotiti dejavne jezikovne politike« (Pogovor z dr. Janezom Dularjem)	83- 94
Prešeren za vse čase	114-115
Henigsman Vlasta: Zidanice v Semiški gori	217-221
Hrastelj Stanka: Ogromno snega	5
Kot bi Titan	5
Poletni dež	5
Sem se vanj ozrla	6
Gledam te, ko miruješ	6
Takrat, Tatjana	6
Hrovat Janko: Točno ob 20:00 ali konec stoletja ob 20:00	122-123
Hrovat Jože: Telo – pogled – slika	506-507
Jordan Branko: Novomeško gledališče v nastajanju	371-374
Gogini poletni vrtovi	621-622
Kante Viktorija: Muzej Miklova hiša Ribnica	469-472
Kastelic Ivan: Muzeji brez sporočila za prihodnost so preživeli (Pogovor z dr. Tomislavom Šolo)	339-343
Kolenc Janez: Pesnik piše	538-539
Koncilija Tomaž: Ej! Čajanka pri Katji Plut	386-388
Jazzinty ali džezovski popek srednje Evrope	619-621
Žabjak tria Doktor piska počasni swing	633-635
Kordiš Ivan: Šeškov dom Kočevje	331-334
Koščak Marko: Izzivi, vloga in pomen dediščine pri razvoju turizma	237-241
Regionalni razvojni program za jugovzhodno Slovenijo	473-481
Slovenija in približevanje Evropski uniji	599-604
Kotar Klavdija: Poezija je metafora	267-268
Kramarič Janez: Vzpon in padec gospodov Črnomaljskih	313-319
Pogreb Ivana Kromarja leta 1922 v Črnomlju	452-456
Krevs Matej: Noč	543
Snežna knjiga	543
Slutnja	543
Peščena ura	543
Križ Borut: Najstarejši halštatski grobovi v Novem mestu	64-67
Novo mesto – Kapiteljska njiva 2001	617-618
Kuret Primož: Kozinovi dnevi v Novem mestu	375-377
Kuzmič Mihael: Življenjepisni oris dolenskega ameriškega rojaka Jožeta L. Miheliča	209-216
Lorris Guillaume de: Roman o roži	545-546

Starost	546-547
Ložar Podlogar Helena: Pozabljena cerkev sv. Ane na Grabnu	320-330
Lutman Andrej: Čaša	7
Šiv	7
Vtis	7
Trs	7
Eno hipno naraščanja besedi	548-549
Majhen Zvezdana: Soneti	291-293
Markelj Milan: Dežela, ki izginja	1
Konec je vedno tudi začetek	155
Mladi Jakac	258-259
Kaj pa je tebe treba bilo	289
»Kdor fotografira, ima več od življenja« (Pogovor z mag. Mirkom Kambičem)	345-355
Če se odprta dlan stisne v pest	409
Veselodecembrsko in razposajeno	529
Marković Jelena: Greh	427-433
Matić Zupančič Jadranka: 10. srečanje slovenskih potujočih knjižnic	509-510
Matijević Meta: Cesarjev rojstni dan	560-565
Menart Janez: Prevodi:	
De Ronsard Pierre: Oda Kasandri	9
Sonet 65	9
Sonet za Marijo	10
Oda	10
Sonet za Heleno	11
Oda	11
Zadnji verzi – Sonet III	12
Zadnji verzi – Sonet IV	12
De Lorrís Guillaume: Roman o roži	545-546
Starost	546-547
Mikl Curk Iva: In vsaka stezica pripelje te v Rim	438-443
Miklič Joža: Odgovornost kot ključna vrednota odličnosti	492-502
Rastoča knjiga samostojne Slovenije	367-369
Mohar Rozalija: Iskra je Semič in Semič je Iskra	604-609
Murn Lidija: Kronika	
November – december 2000	137-143
Januar – februar 2001	283-288
Marec – maj 2001	397-408
Junij – avgust 2001	517-527
September – oktober 2001	642-648
Novak Helena: Projektno načrtovanje kot skupinska oblika učenja in dela	243-249
Osolnik Bogdan: Operacija na srcu ali rane v skritih globinah sreča	297-309
Papež Igor: Telo in pogled	555-559
Pavček Tone: Soline	531-535
Peček Stane: Doga ni vzdržala	418-426
Peperko Darja: Slavko Grum, umetnik-zaznamovanec	435-437
Dogodek v Novem mestu	625-626
Peter Zoltan: Teater glasbenih tekmovanj	378-379
Pevec Stane: Duše mrtvih pesnikov	536
Žalik žena	536-537
Žalostinka za slehernim	537
Picelj Zdenko: Dolenjski muzej v letu 2000	388-389
Pleničar Andreja: Od klasične knjižnice do informacijskega centra	335-338
Romi kot uporabniki knjižnice	610-615
Počkar Ivanka: Opekarji in opekarstvo v Brežicah (2.)	33-49
V Brežice po strdnega konjiča	457-461
Od svinje do votivnega prašička	576-589
Zbornik Krževcem ob 750-letnici župnije Sv. Križ	261-263
Prašin Kolbezen Marija: Urbanistično – arhitekturna delavnica	622-624
Predovnik Katarina: Grofje Celjski ob spodnji Krki	181-194

Ramšak Mojca: Moje Babno polje	264-265
Rižnar J. Ivan: Preobrazbe	295
Odvisnost od izvora	295
Danes je bil lep dan	295
Las	295
Nič boljšega	295
Ronsard Pierre de: Oda Kasandri	9
Sonet 65	9
Sonet za Marijo	10
Oda	10
Sonet za Heleno	11
Oda	11
Zadnji verzi – Sonet III	12
Zadnji verzi – Sonet IV	12
Rožman Irena: »Veliko jih mora trpeti ali pa se izseljevati....«	481-487
Sevljak Jože: Dan kot toliko drugih	309-311
Smole Barica: Primer Franca P.	550-553
Vse, kar bo ljubil, bo dišalo po skrivnostnem ognju nepripadanja	266-267
Stein Gertrude: Matisse, Picasso in Gertrude Stein z dvema krajšima pripovedima (odlomek)	179
Stergaršek Sonja: Prevod: Stein Gertrude: Matisse, Picasso in Gertrude Stein z dvema krajšima pripovedima (odlomek)	179
Stopar Rudi: Umetnost je delo	255-256
Bukove ure	293-294
Strgar Jože: Urejevanje okolice novomeškega kapitlja	75-81
Šinigoj Damijan: Prevod: Marković Jelena: Greh	427-433
Škof Uroš: Podnebni pogoji za uspevanje vinske trte	108-113
Škofljanc Jože: Savska poplava leta 1781	205-208
Škufca Jože: Prežihov Voranc in Dolenjska	14-31
Štefančič Peter: Letno kazalo 2000	145-151
Tratar Polona: Igra za deset prstov	385
Trobiš Smiljan: Zvoki sonca	165
Vovk Staša: Četrto stoletja s folklornim društvom (Pogovor z Branko Moškon)	463-468
Vrščaj Jožef: Blizu vsakomur in povsod	508
Zidar Anica: Kar kupi si gruntec	167-172
Zoran Ivan: Besede	157
Nekoč so prišli dnevi	158
Po zemlji hodim	158
Trave	159
Nebo visoko	159
Skica	159
Pred praznikom	160
Iztekle se je	160
Stonoge	161
Nastajanje pesmi	161
Bolniška soba	161
Zupan Jože: Galerija izvornih ilustracij mladinskih del	96-103
Zupančič Jernej: Meja in obmejno prebivalstvo v luči čezmejnega sodelovanja	357-366
Žiberna Angelca: Starati se v Evropi	105-107
Žvanut Maja: Grad Grm in Mordaksi	195-203

RAST
RAST
RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
Letnik XIII., leto 2002, št. 1 (79)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Ida Zagorc (Šentjernej),
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105, faks: (07) 39-39-272, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želena je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
- NAKLADA:** 1000 izvodov
- TISK:** Tiskarna Novo mesto

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, KRKA, tovarna zdravil, d. o. o., Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

200701948, 1

COBISS 0

Daniela BREČKO, mag., urednica izobraževanja pri Gospodarskem vestniku Ljubljana, Ljubljana

Samo DRAŽUMERIČ, dipl. inž. radiologije, Klinični center Ljubljana, Trebnje

Boris GOLEC, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar ZRC SAZU, Ljubljana

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Jože HROVAT, univ. dipl. filozof, Straža

Miloš JAKOPEC, upokojeni novinar, Novo mesto

Darija JAKŠE, prof. slovenskega jezika in književnosti, lektorica slovenskega jezika v Bratislavi na Slovaškem, Novo mesto

Stane JARM, akademski kipar, Kočevje

Mateja JERAJ, višja svetovalka, arhivistka v Arhivu RS Ljubljana, Ljubljana

Jana JUVANOVA, prozaistka, gledališka igralka, literarna kritičarka, prevajalka in urednica, Slovaška

Zvezdana MAJHEN, univ. dipl. psihologinja, samostojna ustvarjalka na področju kulture v Ljubljani, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Lidija MURN, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Romana NOVAK, gimnazijska maturantka, CITY M, d.o.o., Ljubljana, Kočevje

Irma M. OŽBALT, sodelavka iz Sarasote, Florida, ZDA

Robert PESKAR, mag. umetnostne zgodovine, Javni zavod RS za varstvo kulturne dediščine, OE Novo mesto, Ljubljana

Rezka POVŠE, ekonomska tehničarka, v pokoju, Novo mesto

Neža SIMČIČ, dipl. dramska igralka, SNG Drama Ljubljana, Ljubljana

Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Peter ŠTEFANČIČ, predmetni učitelj slovenskega jezika in zgodovine, Srednja pomorska šola Portorož, Izola

Smiljan TROBIŠ, svobodni ustvarjalec na področju kulture - pesnik, Novo mesto

Jadranka MATIČ ZUPANČIČ, prof., višja bibliotekarka v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

RAST – FEBRUAR 2002

MESTNA OBČINA NOVO MESTO